

AMERICAE
PARS SEXTA.
SIVE

HISTORIÆ AB HIERONYMO BĒZONO Mediolanēſe ſcriptæ, ſectio tertia, res nō minus nobiles & admiratione plenas continens, quàm præcedentes duæ. In hac enim reperies, qua ratione Hiſpani opulētiſsimas illas Peruäni regni provincias occuparint, capto Rege Atabaliba: deīde orta inter ipſos Hiſpanos in eo regno civilia bella.

Additus eſt brevis de Fortunatis inſulis Cōmentariolus in duo capita diſtinctus.

Item ad ditiones ad ſingula Capita Hiſtoriam illuſtrantes.

Acceſsit Pervӓni regni chorographica Tabula.

AD

INVICTIS: RVDOLPH: II: ROM: IM: AVG:

Omnia elegantibus figuris in æs inciſis expreſſa à Theodoro de Bry Leod: cive autem Frācofurtēſe.

A° M D XCVI.

Cum privilegio s. c. Ma tis.

TERTII LIBRI SVMMA ET ARGVMENTVM.

HIſpani, ſubactis, aut certe tentatis, Indicæ continentis oris aliquot, Caſtella Aurea, Noua Hiſpania, Nicaragua, Iucatana, alijſque quæ Septentrionem ſpectant; nunc quoque verſas in auſtros prouincias affectantes, Peruanum inprimis regnum ditiſsimum, Pizarro & Almagro ducibus, occupant, & legitimo rege præter fas interemto, in prouinciæ formam redigunt. Mox inter eos, vbi hoſtis defuit, fœda de principatu coorta diſsidia, bella ciuilia accendunt, ne ſublatis quidem partium ducibus exſtincta.

Interea graui cum tyrannide ſeruitus gliſcit aduerſus Indos, cui tollendæ & ſimul componendis prouinciæ motibus, mittitur à Cæſare vnus & alter. Mota in vtrumque contumaciter arma; ſed in vltimum, Proregem videlicet, præcipuè, ab omnibus ferè colonis ſæuitia Edictorum offenſis, Gonzallo Pizarro duce, publicum bellum ſuſcipitur. Prorex prælio victus interficitur. Cæſar

quando vi aperta non proceſſerat, aſtu rem aggrediendam ratus, vulpem mittit in Indiam, Petrum Gaſcam. Is, precio & præmiorum ſpe pellectis in ſe hoſtium ducibus ac copiis, Pizarrum viribus exutum & facile victum morte adficit; atque ægrè compoſitis Peruanis rebus in Hiſpaniam reuertitur.

His exactis, Benzo in deſcribendam Peruanorum religionem, mores & inſtituta excurrit; docetque quam Hiſpani non tantùm de ſe, ſed de omnibus quoque Chriſtianis, opinionem apud eas gentes conciuerint; Nimirum non eſſe homines ex hominum ſtirpe genitos, ſed immanes quaſdam beluas ex barbari elementi ſpuma concretas ad humani generis perniciem. Vſque adeo barbariem inter Barbaros ipſos exercuimus. Poſtremò librum ſuo ex India in patriam reditu claudit.

NOVAE

NOVAE NOVI ORBIS HISTORIAE,

LIBER TERTIVS.

Fr. Pizarrus, Did. Almagrus, & Fern. Luques, inita ſocietate, expeditionem in Peruanas regiones ſuſcipiunt. Indi Pizarrum & Almagrum malè accipiunt. Illi tandem multos poſt labores inſperatas opes incidunt.

CAPVT I.

IAM (1) Franciſcus Pizarrus, Didacus Almagrus, Fernandus Luques ſacerdos, Panamæ, certis partíſque opibus fruebantur, quum pro certo accipiunt omnem illam oram Meridiem verſus auro, argento, eranis, & ſmaragdis abundare. Itaque tres iſtæ ſimul ſocietatem ineunt, quumque inter eos re communi conſilio deliberata, ſententia ſtetiſſet, nouas terras ire veſtigatum, fide inuicem accepta & data promittunt pro ſe quisque fidelem ad id operam collaturos: partasque opes, terras & gentes ſubactas, ex æquo inter ſe fraterne diuiſuros.

Auaritia inquies & medias inter opes inops.

HIS vbi conditionibus res inter eos tranſacta eſt, naues, arma, commeatus, omnia claſſi ornandæ neceſſaria comparant. Mox ducentis & viginti contractis militibus atque in naues impoſitis, Pizarrus & Almagrus anno M. D. XXVI. paucis alius poſt alium dieb. Panama ſoluunt: ſacerdote ibi relicto, vt quæ ad expeditionem neceſſe eſſent, curaret. Pizarrus ea ora tercentū millium ſpatio pernauigata, tandem litus tenens in terram egreditur. Ibi obuiam Indi progreſſi ad litus, terræ aditu Hiſpanos prohibent, multisque interemtis, Pizarrum ipſum cum aliis aliquot, ſaucium prelio excedere cogunt. Ipſe tam inauſpicato principio deterritus, Panamam reuertitur, iam ſuſcepti conſilij pœnitens. Diuerſa in parte Almagrus flumine aduerſo ſubiens, quod ipſe S. Iohannis nuncupauit, benigne ab indigenis exceptus eſt, & ab iis tria amplius aureorum ducatorū millia dono data retulit. Inde ad mare ſecundo amne defluens, & ore aliquantum preteruectus, in eundem forte incurrit locum vbi ſocium eius male acceptū fuiſſe diximus. Ergo Almagrum quoq; ibi egreſſum Indi ferociter adorti, alterum eius oculum lapide grauiter feriunt, quem paulo poſt amiſit: maximamque militum eius partem fœde trucidant. Itaque multis amiſſis Panamam quoque & ipſe regredi cogitur.

POSTQVAM eo peruenit, Pizarrum ibi nactus, ei ſignificat terram ab ſe dete-

ctam ditiſſimam auri eſſe. itaque ſibi videri de integro inſtaurandam claſſem, & denuo ad eam ſubigendam eundum. Quare percuratis vulneribus, cum ducentis militibus, & multis Indicis mancipiis, duabus nauibus, & lintribus aliquot patriis quibus Indi ſingulis arboribus cauatis nauigant, portu ſoluunt: quumq; maximis laboribus per altum eandem illam, quam prius oram tenerent: non tamen eodem quo primum loco, in litus egrediuntur. Indigenę, quum gentem illam barbatam haud ſatis probam eſſe iudicarent, ſtrenue in Hiſpanos impreſſionem faciunt, multisque eorum cæſis, ceteros ad naues fundunt fugantque. Hiſpani appulſu litoris prohibiti in Gorgonem ſecedunt, perexiguam & deſertam inſulam, quæ ſex tantum mill. freto à continenti diſcreta eſt.

Mira in Barbaris iudicij ſagacitas, qui ignotos tã bene noſſet.

IBI quum ea prouincia potiri cuperent, propter ingens auri oblatum ſpecimen, nec ad id perficiendum ſatis militum haberent, Almagrum ad ſupplementum arceſſendum ire placuit. Ipſe eius rei cauſa Panamam regreſſus, quamquam paulo tardius ibi moratus, cum octoginta quinque Hiſpanis reuerſus eſt, & Pizarrum cum omnibus ſuis prope exanimatum fame reperit. Mox tamen vino, pane biſcocto aliisque cibariis quę Panama ſubuecta erant, refectis corporibus, inde ſoluentes, viginti millia paſſ. longius appulſi, ingenti diuitiarum ſpe in litus deſiliunt. Sed vix egreſſis Indi lanceis ſaxisque armati ſuperueniunt, & in Hiſpanos animoſe gradum inferentes, interemtis aliquot, ceteros è finibus ſuis arcent. Hiſpani rem haud ſatis obuiam & paratam experti, in inſulam deſertam concedunt, quam quod galli gallinacei effigie promontorium haberet, inſulam Galli nuncuparunt.

PIZARRVS ira & dolore in eam gentem incenſus, ob tot interfectos ab ea milites, vlciſci ſuorum cædem cupiens, ſocium Panamam remittit, eique negotium dat vt quam maxime multos milites contrahat & adducat. Parantem abire Almagrum plerique Hiſpani ſequi volebant, ſuæ cupidini infenſi, terramque ipſam & ſperatas eius diuitias exſecrantes: ſed quum illis duces ipſi poteſtatem abeundi, imo etiam ſcribendi ad ſuos, dare abnuerent, ne forte aduerſam de ea ora ſpargerent famam, & nouum ſubſidium impedirent, remanſere. Sed ne ita quidem fama cohiberi potuit, quominus Hiſpanorum clades & miſerias vulgaret: ſcripſere nonnulli Hiſpani clanculum ad amicos de morte ſuorum, de laboribus intolerandis, ærumnisq; in quas incidiſſent: quam miſero ſtatu res eſſent, poſtremo de aſperitate ipſius regionis: plurimum de Almagro & Pizarro querentes, quod plerique ipſorum morbis impliciti, quum Panamam ad curanda corpora regredi vellent, liberum commeatum ab iis impetrare non potuiſſent.

Hiſpani milites vota ſua execrãtur.

FORTE paulo ante quam Almagrus Panamam appelleret, ei prouinciæ Petrus Flumineus (vulgo *de-los Rios*) impoſitus fuerat. Is tali de Hiſpanis nuncio accepto, ſubito domeſticum quendam ſuum ad inſulam Galli expedite ire iubet, ac Pizarro edicere, graui conſtituta pœna, ne quemquam Hiſpanum inuitum ibi detineret. Pizarrus ex eo Gubernatoris mandato ingentem cepit dolorem: quum maxima pars Hiſpanorum qui cum eo erant, inſula excederet. Ceteris qui

ris qui remanſerunt,(quatuordecim erant,omnes fere ſodales nautici) plurimas gratias agit, ac ſpe ingenti ſplendidisq; promiſſis onuſtos rogat, vt patienter durare aliquot dies vellent,donec Almagrus cum nouo ſubſidio rediret. Ergo dies aliquot in inſula tolerant,oſtreis,cancris &piſcibus veſcentes,donec tandem ab Almagro nauis commeatus ſubuehens venit: ſed ſine militum ſupplemento, propter improſperam famam quæ de ea ora Panamæ increbuerat.

Dura militia, niſi quod inter omnia auri fames duriſſima eſt.

In ea inſula Pizarrus aliquamdiu moratus,& cum eo pauci illi, in ſumma rerum omnium anguſtia, ſine vlla auxilij ſpe, poſtquam diu multumque inter ſe conſultaſſent, quid facto eſſet opus, tandem communi conſilio oram eam præterlegendam eſſe ſtatuunt, ſiquæ forte ipſis diues & proſpera regio occurreret. Quingentum millium ſpatium emenſi, quum Chiræ Peruani regni prouinciæ litus tenerent: ibi exſcenſu in terram facto,pauca indigenarum pecora & Indos adoleſcentes aliquot excipiunt, qui linguam Hiſpanicam diſcerent.

Inde Tumbeſiam regreſſi,de magnis videlicet eius populi opibus ab Indis edocti,quum ad tentandum terræ aditum non ſatis animi Hiſpano cuiquam eſſet, propter ingentem Indorum multitudinem, qui per omne ſpatium litoris effuſi conſpiciebantur: Petrus quidam,Creta inſula ortus, periculum vltro ipſe facere ſtatuit. Itaque machæra oblonga, ex iis quæ ambabus manibus tractantur, armatus, in litus egreditur, Non parum admirationis incuſſit indigenis barbati hominis tunc primum à ſe viſi ſpecies: ille intrepide per medios progreſſus, ab eius oræ Præfecto comiter & honorifice excipitur. Mox ab eo in turrim præſidiariam introductus, in qua templum Soli dicatum inerat,poſtquam id tantis opibus, quantas vix animo caperet,excultum ornatumq; conſpexit, in admirationem adeo defixus ſtupefactusque hæſit, vt ea per ſomnium intueri ſe duntaxat crederet. Ad portam animalia quædam ſpecie leonum & duos tigres, ſed innoxios, reperit. Quumq; abeuntem aliquot aureis emblematis & monilibus Præfectus donare vellet, Cretenſis,velut talia aſpernaretur,abnuit,diſſimulans ſe ea quærentem in eas terras veniſſe. Regreſſus ad nauim, quæ & quanta viderit, refert.

Auarus callide vitia ſua diſſimulans.

1 Franc. *Pizarrus is eſt, quem Hoieda Vraba decedens, legatum ſuis militibus præfecerat. ſupr. lib. 1. cap. 19. Tum vero, quum fortunam ſibi ipſe laboribus, aut, vt maxima pars Hiſpanorum militum, qui tum in India erant, rapinis, feciſſet, Panamæ in re ampla & lauta erat. Fernandus Luques, ſcholæ cantorum primicerius (vt vocant) diues, ibi etiam manebat. Is poſtea exhauſtis in quæſitu Peruani regni pecuniis, & eo inuento ab ſociis excluſus, Pazzo vulgo vocatus eſt, id eſt, ſtultus, quod fortuna bene vti, & certis iam opibus frui neſciuiſſet. Gom. Hiſt. gen. lib. 4. cap. 1.*

Pizarrus,

Pizarrus, miſſu ſociorum, in Hiſpaniam ad impetrandam repertæ prouinciæ ſubigendæ poteſtatem, nauigat. Sibi ſoli impetrat. Almagrum ab ſe alienat. Mox reconciliati, tertium ſocium extrudunt.

CAPVT II.

INCREDIBILI gaudio Pizarrus perfuſus, quod in tam diuitem oram incurriſſet, extemplo ſigno abeundi pronuntiato, in Panamam vela dat. Ibi ſociis Chiræ felicitatem, & (1) Tumbeſiæ oræ diuitias, aperit. Illi quum ſuperfundenti ſeſe lætitiæ, quantam vix animo caperent, temperare non poſſent: ambo, Almagrus videlicet, & Fernandus Luquez, Franciſcum Pizarrum mittere in Hiſpaniam ſtatuunt, qui à Cæſare Tumbeſiæ ſubigendæ poteſtatem peteret. Verum à pecunia imparati, conſumptis videlicet in earum terrarum quæſitu fortunis omnibus, mille quingentos ducatos aureos ab amicis mutuos ſumunt, & ad ſumptus illi erogant. Pizarrus in Hiſpaniam appellit, Senatum Indicum adit: & oræ à ſe nuper repertæ indicem & relationem exhibet: ſimul ſumptus à ſe in ea factos & labores exhauſtos referens, atque ingentes diuitias regiæ Caſtellæ coronæ pollicitus, Tumbeſiæ potiundæ facultatem, regimenque ſibi tantum poſtulat, nulla ſociorum mentione addita. Quæcumque petierat, obtinet. itaque diplomate in eam rem à ſenatu ſcripto, à Cæſare confirmato, inſtructus contractis aliquot militibus è portu San-lucari de Barrameda cum quatuor fratribus, Ferdinando, Gonzallo, Ioanne Pizarro, & Martino de Alcantara, vela in altum facit.

Pizarrus ſocietatem fraudat.

QVVM breui ſecundo vento vſus ad Nomen-dei, atque inde Panamam perueniſſet, magnifice à ſociis exceptus eſt: ſed mox vt illi reſciuere ſibi tantum Pizarrum in Hiſpania negotiatum, ſuis priuatim rebus, non communiter ſocietati, proſpexiſſe, æquis oculis eum deinceps intueri non potuere: Almagrus præſertim, qui tot ſumptus à ſe, & maiores quam à Pizarro factos reputans, & exhauſtas facultates, & tres totos annos in ea expeditione conſumtos, & amiſſum oculum: & ſuper hæc etiam vt pecunia ab ſemet mutuo accepta, Pizarro ad impenſam præbita eſſet: vt is ad vniuerſæ ſocietatis vtilitatem, non ſuam vnius, procurandam in Hiſpaniam miſſus fuiſſet, memori animo reuoluens, impatientiſsime id factum & implacabiliter ferebat. Pizarrus mitigare vltro eius ſpiritus conabatur, Se nihil videlicet à Cæſare impetrare potuiſſe cauſatus, præter Tumbeſiæ ſubigendæ poteſtatem: bono tamen interea Almagrus animo eſſet, quippe fidem ſuam ipſi obſtringere, daturum ſe operam, vt & ipſe aliud aliquod imperium in eadem prouincia obtineret; Adhæc quum eſſet inter eos ſocietas, poſſe ipſum, tanquam ſummum Gubernatorem, de rebus omnibus pro arbitrio & pari ſecum iure ſtatuere. Sed parua eius verbis apud Almagrum fides: imo etiam iſte ob hæc nugarum ludibria multo aduerſus eum indignatior, palam dicere, Pizarrum falſum & perfidum eſſe.

Diſſidiorũ Pizarri & Almagri initia.

DENIQVE quum aliquot dies in his ſimultatibus & iurgiis conſumpſiſſent, Pizarrus

Pizarrus tandem neceſſitate magis quam voluntate adductus: quum ſe videlicet ſumtibus exhauſtum,& pecuniis ac commeatu vacuum (quibus contra abundare Almagrum,nec quicquam erogaturum ob diſcordias intelligebat) quũ ſe, inquam, niſi cum Almagro in concordiam rediret, & ab eo nummis iuuaretur,prouinciam ſuam tardius initurum cogitaret: doctorem Gamam rogat,vt inter ipſos concordiam reconciliet. Quid multa? iſtius interuentu in gratiam inuicem redeunt: iubet doctor Almagrum Franciſco Pizarro arma, equos, & quicquid commeatuum prouiſum haberet,& pecuniæ inſuper certam ſummã, tradere. Pizarrum vero viciſſim quoſcumque honores & dignitatum ornamenta à Cæſare acceperat, ea cum Almagro participare. Ita conditionibus & pactis redintegratis,tertio ſocio Fernando Luque excluſo, pacem & concordiam denuo inter ſe ineunt: ac ſanciendis arctius promiſſis conſecratam Hoſtiam (2) ſumentes,iureiurando firmant ſe integra fide mutuam amicitiam ad mortem vſque inuiolatam conſeruaturos.

Pizarrus & Almagrus iureiurando amicitiam cõfirmant, ſed quod mox violant.

His ita tranſactis,Franciſcus Pizarrus cum centum quinquaginta militibus & equis multis, Panama moliens,Almagrum cum quanto poſſet maximo ſubſidio quam ocyſſime ſubſequi iubet. Inde Colonchiam appellit prouinciæ Guancauilichiæ portum, vnde in Punam inſulam tranſgreſſus à Præfecto peramice exceptus eſt. Verum vt ille fœda nefandaque Chriſtianorum facinora expertus eſt, per ſingulas domos aurum & argentum quærentium, fœminas ad ſtuprum rapientium,ceteraque perpetrantium,quę à militibus fieri amant: cum valida Indorum manu Hiſpanos ex tota inſula expellere nititur. Sed quum impreſſionem ab hoſtibus ex aduerſo factam ferre non poſſet, cum multa ſuorum iactura,ſiluas fuga petiit. Pizarrus crudeliſſime victoria vſus, cum multis Hiſpanis in Tumbeſiæ continentis oram L. mill. interuallo ab inſula diſtantem traiicit.

Hiſpani præclaris factis Punenſium animos ab ſe alienant.

SIMVLAC continentem attigit,indigenæ auditis, quæ Hiſpani in Puna perpetrarant, in arcem aliquantum à mari diſtantem confugiunt. Pizarrus prouinciæ Gubernatorem per nuncios arceſſit, eius amicitiam multum ſe appetere teſtatus: is vero non tantum ire abnuit, ſed etiam hoſtiliter omnibus viribus inſultans ei quanta maxima damna potuit intulit. Itaq; Pizarrus noctu flumen tranſgreſſus cum parte copiarum, præeuntibus peritis itinerum ducibus, ſpinas, ſaltus & aſperrima quæque locorum penetrans, hoſtes incautos & ſomno ſolutos opprimit. Mox ingenti eorum cæde facta, Tumbeſiam reuertitur, vrbemq; captam totam diripit,& omnibus ornamentis delubrum Solis ſpoliat.

1 Tumbez, ſeu Tumbeſia Peruani regni oræ maritimæ prouincia, non procul ab æquinoctiali linea, Meridiem verſus, & Indorum vrbs eiuſdem nominis, mox Hiſpanorum colonia, XII. leucis à Puna inſula diſtans: vnde Pizarrus Peruanarum opum primum ſpecimen præcepit.

2 Id ab illis, ſecundo rupta concordia, & denuo reconciliata, factum ſcribit Gomara: atque horribili iureiurando ſancitum ab Almagro nouum illud fœdus, nempe:

Vt prius fœdus rupiſſet, tum vt Deus illius corpus animamq; ad inferos detruderet. Sed ambitio auaritiaq; omnia ſacra iuxta ac profana proculcant.

3 *Puna inſula ex aduerſo Tumbeſiæ prouinciæ ſita, duarum leucarum freto à Continenti diſcreta,* XLVIII. *mill. paſſ. in circuitu amplectitur. Hodie San-Iacobi inſula ab Hiſpanis vocatur.*

Attabaliba Peruanus Rex, finibus ſuis Hiſpanos excedere iubet, Pontificem Rom. non agnoſcit. Velut neglecti Euangelij reus, vi ab Hiſpanis capitur.

CAPVT III.

PER eos dies Attabaliba, (1) Peruanæ prouinciæ rex Caſſiamalcæ erat. Is audito peregrinam gentem barbatam in ſuos fines ingreſſam cum terribilibus quibuſdam ac prodigioſis animalib. omnia loca percurrere, & cædibus ac latrociniis infeſta facere: legatum ad Franciſcum Pizarrum mittit, minitans niſi ſubditos ſuos tranquilla pace frui ſineret, patriamque repeteret, breui infortunium inuenturum. Ad hæc Pizarrus reſpondit, ſe non eo veniſſe cuiuſquam offendendi animo, ſed vt ope atque opera eos iuuaret, qui ſuam amicitiam expeterent: id ſibi diſerte ab Imperatore principe ſuo mandatum: neq; ſe poſſe ſine magno dedecore ad eum reuerti, niſi prius Regiam ipſius perſonam vidiſſet, eique res ad felicitatem tum corporis tum animi pertinentes exponeret. Sub hæc Pizarrus Caſſiamalcam verſus contendit: & per Chiræ prouinciam iter faciens, à Regulis vltro de iungenda ſecum amicitia interpellatur, qui ob occupatas ab Attabaliba ſuas terras cum eo capitales inimicitias gerebant. Ac quia eo forte loco nauigabile flumen erat, qua tuto ſubire naues poterant, condendæ ibi coloniæ ſedem eligit, cui San-michaelis nomen fecit: & quo quiſq; ſuum diligentius aſſeruaret, manubias & prædam omnem inter ſocios partitur.

Pizarrus ſubdolum animũ ſpecie amicitiæ & pietatis tegit.

INTER hæc Attabaliba Chriſtianos aduentare atq; vlterius tendere audiens: ſed eos paucos, defatigatos & molles vſqueadeo vt non niſi ingentibus Pachis (ſic illi equos nominant) iter ingredi poſſent, de barbatis illis ridere ipſe, & remiſſis ad eos legatis denunciare ſi ſua illis vita cara eſſet, ne longius progredi auderent. At Pizarrus, Enimuero ſibi neceſſe reſpõdet, Maieſtatem ipſius coram cum debito honore viſere: ſimul exercitum procedere iubet: quumque Caſſiamalcam perueniſſet, præmittit legatos & magiſtos equitum, qui regis animum ſtatumq; explorarent, eique indicarent, veniſſe Hiſpanum ducem adeundi eius cognoſcendiq; auidum. Ille ſub aduentum Hiſpanorum duo ferme mill. interius ſeceſſerat. Legati, vt in conſpectum regij agminis venere, agitare equos & glomerato greſſu ſolo inſultantes huc atq; illuc circumflectere incipiunt. Indi vero ad noui huius monſtri conſpectum obſtupeſcere. At ipſe rex nihil eo ſpectaculo moueri, non mirari: interea tamen iraſci, quod parum reuerentię atque honoris ſibi exhibitum à barbatis illis crederet.

Attabal. Hiſpanos nondum expertus cõtemnit.

FERDI-

Ferdinandvs Pizarrus per interpretem ſe imperatoris fratrem eſſe ſignificat, qui Papæ ac Cæſaris, amicitiam eius vltro appetentium miſſu è Caſtella, venerit. Itaque veniendi ad ſe & coram colloquendi ei poteſtatem faceret. Quippe habere ad Regem ipſum ſummis de rebus mandata, eaque coram expromere velle: quibus editis mox in patriam reuerſurum. Attabaliba ad hæc, Ea ſe cuncta facturum inquit, dum ante omnia ſuis finibus excederent.

Ea lata conditione, reuerſus ad ſuos Ferdinãdus, magnificum regis paratum & ſtupendam opulentiam prædicat: ceterũ eum in ſuo regno aduenis ſedes concedere nolle. Quæ eum diem ſequuta eſt nox, quam longa fuit, tota ab Hiſpanis ducibus inſtruendis ordinibus & animandis militibus conſumta eſt: Victoriam videlicet eſſe in manibus & cum ſtolidis ignauisq; rem fore, quos vel ſolo equorum hinnitu ac fremitu perterritos, pecorum ritu, ad ſatietatem trucident. Inde Pizarrus, inſtructis ordinibus & diſpoſitis circa palatiũ & in ipſis portarũ limitib. aliquot maiorib. tormẽtis, ſuos hoſtile quidquã cœptare, niſi ſigno edito, vetat. *Indorum diuitiæ Hiſpanorum auaritiam & ſæuitiã irritant.*

Simvlatq. illuxit, ecce Rex amplius xxv. millibus Indorum ſtipatus, velut in ſolemni triumpho, hominum humeris portabatur, circumpendentibus vndiq; aureis monilibus, verſicolorib. auium pennis præfulgens, interula ſine manicis veſtitus, & pudenda bombycina faſcia velatus. Siniſtrum regię frontis latus purpureus è lana tenuiſſima floccus honeſtabat, ſupercilia eius & genas inumbrans: pedes, breuiſſimo obſtragulo calceoli ornabãt. Tali cultu & paratu triũphali ciuitatẽ & palatium iniit, ibi barbatorũ aduenarum legationẽ per otiũ auditurus. *Regius Attabalibæ apparatus.*

Inter hæc viam ſibi ad regem faciens frater Vincentius de Valle-viridi ordinis Dominicani monachus, altera manu Crucem, altera Breuiarium geſtans, ratus fortaſſe Attabalibam repente in magnum aliquem theologum euaſiſſe: per interpretem ei ſignificat, ſe Sacræ maieſtatis Cęſareæ mandatu eius excellentiam adiiſſe, idque cum autoritate Romani Pontificis, cæleſtis Seruatoris vicarij, qui Cæſari terras ante incognitas, & nunc primũ inuentas dederit, vt eo doctos pioſque homines mittat, qui ſanctiſſimum eius nomen publice apud eas gentes prędicent, easq; à fœdis ac diabolicis erroribus liberent. Inter hæc verba monachus Regi *c* Legem Dei exhibet, & ab eo omnia ex nihilo creata prędicat. Inde ab Adamo & Eua exorſus ordine exſequitur, vt Chriſtus è cœlo deſcenderit, vt aſſumta humana carne in vtero virginis, in cruce mortem obierit: atque inde reſurgens à mortuis, ad plenam generis humani redemptionem, in cœlos aſcenderit. Mox ad reſurrectionem mortuorum & vitam æternam delapſus, vtramq; affirmat: & à Chriſto Petrum primum eius vicarium, Eccleſiæ gubernandæ impoſitum teſtatus, ſimul authoritatem Pontificum ipſius ſucceſſorum adſtruens exponensque, poſtremo Cæſaris & regis Hiſpaniarum, totius orbis Monarchę, opes ac potentiam exaggerat. Itaque pro officio facturum Regem ſi illius amicitiam accipiat, ſi vectigalem clientemque eius ſe ferat: denique ſi abdicatis falſis diis, diuinæ Legis & Chriſtianæ religionis fidem & obſequium induat. Id niſi ſponte fecerit, pro certo habeat ſe eo vi atque armis coactum iri. *Euangelij Barbaris annũciandi noua & monacho digna ratio.* *c Sic ille Breuiariũ ſuum vocabat.*

His auditis Rex, ſe haud grauate ſummi orbis Monarchæ amicitiam accepturum ait: ſed ſe & liberum & regem ei quem numquam viderit tributa pendere, id verò ſibi parum æquum & honeſtũ videri, (2) Pontificem autem inſigniter fatuum & impudentem eſſe, eo facile prodi, quod aliena tam liberaliter largiatur. De Religione verò, ſe ſuam abiecturum plane negauit: ac ſi ipſi in Chriſtum crederent, qui in cruce mortuus eſſet, ſe in Solem credere qui numquam moreretur. Inde à monacho percontatur, vnde ſciret Chriſtianorum Deum ex nihilo creaſſe omnia, & in cruce mortuum eſſe. Monachus ab eo quem haberet libro ea doceri reſpondet. Simul librum Attabalibæ porrigit: ille acceptum inſpectumque aſpernatus & irridens, Hic liber, inquit, nil mihi dicit: mox ad terram afflixit. Monachus illico librum recolligere, & quantum niti poterat clamitans, Hiſpanos ad cædem accendere: (3) Agite Chriſtiani (aiebat) agite, & tam fœdi facinoris pœnas expetite: Euangelia ludibrio habita & proiecta ſunt. Trucidate iſtos canes, qui legem Dei ita contumaciter aſpernantur.

Pontifex de alieno liberalis.

Crudelis cõcionator.

Hæc & talia quum magna voce dixiſſet, Franciſcus Pizarrus explicatis vexillis, ſignum pugnæ, vti propoſuerat, edit. Inde fulminantia tormenta primum Indis terrorem inferunt: mox iam inſueto ſtrepitu attonitis ſuperueniunt equi, æneis tintinnabulis & crotalis late tinnitum cientibus colla & crura circumdati: poſtremo circumſtrepentibus vndiq; tympanis admiſto clangore tubarum extra ſe raptos barbaros & ancipiti circumuentos malo, Hiſpani inuadunt. Indi quos non tantum inſolitus machinarum fragor perculerat, ſed equi quoque, ferociſſimum animal, & tam acutis enſibus fœda illata vulnera turbauerant, abrumpunt ordines, & quę cuiq; patebat ad fugam via velut lymphati erumpunt. Tum vero Hiſpani equites ferociter in hoſtem velut profligatum incurrunt, & fugientes proculcant: qui quum ob nimiam multitudinem alij ſuper alios cumularentur, ruinę ſimilem ſtragem dedere. Hic horribili cęde Hiſpani lanceis & gladiis in cadentes barbaros debacchari.

Hiſpanorũ Zelus pro Euangelio ſcilicet.

Hiſpanorũ equitum facilis de Indis victoria.

Pizarrus peditum agmen ducens, recta ad Attabalibem tendere, quem Indi multi circumſtipabant: quumque pugnę immemores corpora tantum ante ipſum regem obiicerent, Hiſpani cędendo gradum promouebant, donec ad Attabalibam viam ſibi per hoſtium ſtragem facerent. Vt vero tandem ad eum peruenere, tum quiſq; capti regis opimum decus expetens, Indos lecticarios cędere. Et iam clade ferentium è ſublimi illa ſella delabebatur, quum Franciſcus Pizarrus amiculo illum corripiens ad terram detraxit. Ad eum modum proiectus è ſella ac prouolutus Attabaliba, nullo reſiſtente, capitur, & Pizarri fidei ac poteſtati ſeſe permittens, cuſtodię traditur. Ea res bello finem impoſuit, ſine vllius Hiſpani cęde ac vulnere, pręterquam Pizarri, cuius manus, quum Regem capere vellet, à milite Indum appetente, ferro icta eſt. Ferdinandus Pizarrus cum equitatu totum eum diem fugientibus inſtans, omnes vias Indorum cædibus repleuit, quum nulli neque ętati neque ſexui victorum crudelitas parceret.

Per omne prelij tempus ipſe quoque monachus milites clamore incendere

non

non deſtitit, monens vt Indos punctim magis quam cæſim ferirent, ne videlicet enſium laminas perfringeret. Hiſpani quum ſanguinolentam eam victoriam de infelici illa gente retuliſſent, totam noctem quæ eum diem excepit, tripudiis & feſto luxu ouantes tranſegere.

Monachus ex concionatore laniſta.

1 PERV *proprie prouincia exigua & inops eſt, quam Franciſcus Pizarrus Panama ſoluens, impetrato à Petro Aria Gubernatore commeatu, primam aperuit, quinquaginta leucis Panama diſtantem: à qua poſtea improprie totum illud ingens Attabalibæ regnum & vniuerſæ prouinciæ, quæ per omnem eius oræ longitudinem, mille & ducentarum leucarum amplius ſpatio, repertæ ſunt,* PERV *ab Hiſpanis dictæ ſunt. Aug. Zarat. Hiſt. Peru lib.* 1. *cap.* 1.

2 *Alexandri* VI. *Pontificis exſtat bulla, quæ has terras Ferdinando & Iſabellæ eorumque ſucceſſoribus donat. Eius verba quæ huc pertinent, hæc ſunt: Vt tanti negotij prouinciam Apoſtolicæ gratiæ largitate donati, liberius & audacius aſſumatis: motu proprio, non ad veſtram vel alterius pro vobis ſuper hoc nobis oblatæ petitionis inſtantiam, ſed de noſtra mera liberalitate & ex certa ſcientia ac de Apoſtolicæ poteſtatis plenitudine omnes inſulas & terras firmas inuentas & inueniendas, detectas & detegendas verſus Occidentem & Meridiem (fabricando & conſtruendo vnam lineam à polo Arctico, ſcilicet Septentrione, ad polum Artarcticum, ſcilicet Meridiem: quæ linea diſtet à qualibet inſularum, quæ vulgariter nuncupantur de los Açores & Cabo-verde, centum leucis verſus Occidentem & Meridiem) Auctoritate omnipotentis Dei nobis in beato Petro conceſſa, ac vicariatus Ieſu Chriſti qua fungimur in terris, cum omnibus illarum dominiis, ciuitatibus, caſtris, locis & villis, iuribusq; & iuriſdictionibus ac pertinentiis vniuerſis, vobis hæredibusq; & ſucceſſoribus veſtris (Caſtellæ & Legionis regibus) in perpetuum tenore præſentium donamus, concedimus & aſſignamus: voſque & hæredes ac ſucceſſores præfatos, illarum Dominos cum plena, libera & omnimoda poteſtate, autoritate & iuriſdictione, facimus, conſtituimus & deputamus, &c. Quo iure hæc dare potuit Papa, in quæ nullum ius vmquam habuit? Niſi forte, quia Chriſtus cæli ac terræ hæres eſt, cuius bonus iſte Pater vicarius eſt, ſcilicet.*

3 *Eo facto facile prodidit hic Pſeudopropheta quo ſpiritu ageretur. Quippe non ſic Chriſtus: qui arundinem quaſſatam non confringit, & linum fumigans non exſtinguit, Matth.* 12. 20. *Itaque talem mox frugem Epiſcopus meſſuit, qualem monachus ſeuerat: nimirum à Barbaris in Puna inſula fuſte poſtea eliſus.*

Attabaliba libertatem ab Hiſpanis ingenti precio paciſcitur. Hiſpanorum de ſua nece conſilia ſubolfacit, & de ſe commotas ſuſpiciones purgat. Hiſpani eius ſpoliis diteſcunt.

Capvt IIII.

Attabaliba de Hiſpanorum ſæuitia ſecurus, auaritiam eorum explere nititur, ſed fruſtra.

Postera die Pizarrus Attabalibam inuiſit, conſolatur, & vetat metuere ne interficeretur. Rex iniquiſſimam ſuam fortunam incuſans, iniectas ſibi catenas conqueri: dein gnarus quid Hiſpani concupiſcerent, Pizarro ſpondere, ſe ſi libertas ipſi promitteretur, tantum aureorum & argenteorum vaſorum daturum, quantum implendo cœnaculo in quo erat, ſufficeret, ad id altitudinis quo ſublime elata manu pertingi poſſet: ea tamen lege ne vaſa frangerentur quoad pactam ſummam tradidiſſet. Promittit Pizarrus libertatem, & conditionem accipit.

Hiſpani Attabalibæ crimina & necē ſtruunt.

Attabaliba libertatis cupidus, & Pizarri promiſſis innixus Præfectos quoſdam ſuos per omnes regni prouincias, Cuſcon maxime, dimittit (ea vrbs ſexcenta millia Caſſiamalca diſtat) diſertis additis mandatis, vt quam ocyſſime fieri poſſet, redemtionis ſuæ pretium properarent. Itaque breui ex omnibus Regni partibus affluunt Indi aurum & argentum vehentes: ſed quum iam menſtruum ſpatium exiiſſet, & vixdum dimidia pretij pars aut paulo amplior eſſet contracta, propter immanem pecuniæ imperatæ ſummam: Hiſpani fremere incipiunt, Attabalibam nempe ſpecie contrahendæ pecuniæ, ingentem conflare exercitū, & in ſua omnium capita conducere. Itaq; maior pars Franciſcum Pizarrum hortantur, vt de eo capitale ſupplicium ſumat: feciſſetque iam tum hauddubie, ni nobiles aliquot viri illum de ea ſententia demouiſſent.

Attabaliba aduerſas de ſe ſuſpiciones rebus ipſis reuincit, ſed fruſtra.

Attabaliba exitij ſui conſilia coqui ſubolfaciens, multum de Pizarro conqueri ac dicere, Nihil cauſæ eſſe quamobrem priſtinum in ſe animum exueret: neque vſquam in ſuo Regno vlla hominum conuenticula aut cœtus fieri, niſi ad curandum & conuehendum corporis ſui pretium. quod quidem quia longinquis è regionibus comportaretur, ad tam breuem quam vellet diem præſto eſſe non poſſe. Quod ſi verbis ſuis parum fidei ineſſe ſuſpicaretur, aliquos ipſe è ſuis Cuſcon mitteret, vnde maxima pars pecuniæ imperatæ ventura eſſet. Itaque Pizarrus eo Sottum trib. mil. & duos præterea Hiſpanos mittit. Illi quum in ipſo itinere obuios ſubinde Indos aureis & argenteis vaſis onuſtos haberent, rem ita eſſe vti Rex dixerat, facillime comperiunt: quum tamen Cuſci opulentiſſimæ vrbis diuitias ipſi capeſſere oculis concupiſcerent, regredi è via noluerunt.

Hiſpani Attabalibæ adhuc viuentis, videntisq; ſpolia inter ſe diuidunt.

Ferdinandvs Pizarrus, fratris iuſſu cum equitibus aliquot diuerſa loca peruagatus, in multos & ipſe Indos incurrit, qui aurum Caſſiamalcam conueherent. Inde in interiora progreſſus in Pacamam peruenit, vnde quoque ingens auri & argenti ſumma deportabatur. Summa pretij pro redemtione Attabalibæ perſoluti, cum eo quod præda contractum erat, duos auri milliones, id eſt, vicies centies aureorum caſtellanorum millia ſuperauit. Ea pecunia in vnum

collata

collata, poſtquam quinta Regio fiſco ſepoſita eſt: (1) vt ſinguli quod ſuum erat ſeruarent, inter omnes pro meritis & dignitate cuiuſque diuiſa eſt.

QVVM inter hæc forte aduenisſet Didacus Almagrus, ei quoque, ne quem tumultum moueret, debitam pecunię partem, eiusq; militibus, nonnullis quingentos, quibuſdam etiam mille ducatos Pizarrus dedit. Secundum hæc Ferdin. Pizarrum & vectigal quintæ ad regem Hiſpaniæ mittit, eumque de rebus à ſe geſtis edocet: cum Ferdinando multi Hiſpani, triginta & quadraginta millium ducatorum precium referentes, in patriam reuerſi ſunt.

1 *Ex ea præda Regi in quintæ vectigal quadringenta aureorum caſtellanorum millia obuenere. Hiſpano equiti cuiq; octo mille & nongenti caſtellani, ſeu peſi aurei, vt vocant: & trecenta ſexaginta argenti pondo. Pediti mille, quadringenti & quinquaginta aurei peſi: & centum octoginta pondo argenti. Nulli vnquam milites adeo diuites, nec tam breui, nec tam paruo labore ac periculo euaſerunt. Sed pleriq; qua facilitate tantas opes quæſiuerant, eadem amiſere: ganeis alij, alij alea. Intentis quidem interim adeo rerum preciis, in tanta auri argentiq; vilitate, vt caligæ è panno triginta caſtellanis æſtimarentur: ocreæ tantũdem: penula nigra centum: ſcapus chartæ, decem: amphora vini, viginti: equus tribus, quatuor, immo etiam quinq;, millibus ducatorum veniret: quo pretio etiam poſtea aliquandiu ſtetere. Ita ex eo quæſtu plus ſumtus quam lucri, & in ſummis diuitiis ſumma inopia. Gom. Hiſt. gen. lib. 4. cap. 11. 7.*

Attabaliba morte adficitur à Pizarro. Quiſquiz eius legatus prælio ab Hiſpanis vincitur. Franciſcus Pizarrus Cuſcon, Peruani regni caput, captam diripit.

CAPVT V.

HIS ita, vti diximus, confectis, Franciſcus Pizarrus, Didacus Almagrus, ceteriq; duces communi cõſilio deliberant quid de Attabaliba ſtatui par eſſet. Nonnulli necandum eſſe: alij ſoluendum cenſebant: erant etiam qui in Hiſpaniam mittendum ad Cęſarem dicerent. Tandem quum omnes ſententiam rogati dixiſſent, vicit ea pars quæ necandum cenſebat.

TRADITVM eſt à nonnullis, Indi cuiusdam Philippilli (1) indicio proditum ac necatum Attabalibam, quum videlicet ille Franciſco Pizarro occulta Attabalibæ conſilia enunciaſſet, clanculum Indos ad Hiſpanorum cædem ſollicitantis. Verum ipſe audiui ac comperi Pizarrum ex quo Attabalibã captum in poteſtate habuerit, iam tum ſtatuiſſe eum è medio tollere, quo facilius eas prouincias ſubigeret: quippe ſublato capite, membra haud difficulter in perpetuam ſeruitutem conceſſura. Atque id verum eſſe, perſpicue ex eo apparet, quod Pizarrus, niſi Attabalibæ necem ſuffragio ſuo comprobaſſet, poterat eum honorifice in Hiſpaniam ad Cæſarem mittere: quod vt faceret, multis precibus ab eo Attabaliba contendit. Ergo non ſine omine ac Dei nutu contigit, vt omnes qui de necando Attabaliba conſenſerunt, poſtmodum infelicem vitæ exitum inuenirent. (2)

Attabaliba ab Hiſpanis necatur, vt facilius eius ſubditos ſub iugum mittant.

AT tum Attabaliba, accepto mortis ſuæ nuncio, lugubriter in ſuſpiria & lacrymas

Attabaliba verbis Pizarrũ fruſtra flectere conatur quem auro nequiuerat.

crymas effuſus, Barbatorum aduenarum ſceleratam perfidiam incuſare exorſus eſt. Mox quum Pizarrus ſententiam in eum latam ipſi edidiſſet, totus in preces abiectas verſus, eo prorſus ritu, quo Solem præcipuum ſuorum numinum Indi adorant, tali ad eum oratione vſus eſt: PLVRIMVM te miror, inquit, Imperator, quod quum fidem tuam iureiurando obſtrinxeris, te, ſi pecuniæ promiſſæ ſummam darem, non tantum mihi, exemtis vinculis, libertatem redditurum, ſed etiam ceſſurum finibus meis: mihi tamen, poſtquam pactum pretium accepiſti, libertatis loco extremum & infame ſupplicium indices. Si Philippillus me apud te criminatus eſt, de ſubditis clanculum ad veſtram cædem ſollicitatis, ficto crimine ab eo circumuentus ſum: neque id mihi vmquam in mentem venit. Itaq; vitę vſuram mihi vt concedas te rogo, quando aduerſum te nihil morte dignũ nec admiſi nec cogitaui. Ac ſi mihi parua apud te fides eſt, mitte me in Hiſpaniam ad Cæſarem, cui ingens auri argentique pondus muneris loco deferam. Quod ſi vitam mihi eripis, pro certo habeto, ſubditos meos non prius conquieturos quam alio creato rege, veſtra omnium Barbatorum internecione necem meam expiauerint. ſi vero vita conceditur, Regnum quietum ac tranquillum continebo: neque erit quiſquam qui commouere ſe audeat. Vt finem orationi Attabaliba impoſuit, manantibus vbertim lacrymis, Pizarrus excipiens, iam reuocari poſſe ſententiam negauit. Itaque eum Numidis, quos talibus miniſteriis aſſuetos habebat, ad ſupplicium tradit. illi laqueũ ceruicibus innexum cuneo ligneo intorquent (id Hiſpani vulgo Garottum vocant) & fauces regi elidunt. (3)

HVNC vitæ finem Rex Attabaliba habuit: vir mediocri ſtatura, prudens, animoſus, & imperij cupidus. Quo tempore primum Pizarrus eius regnum ingreſſus eſt, cum Guaſcare fratre natu maiore, qui in Regnum paternum ſucceſſerat, bellum gerebat: eumque mox captum necari iuſſit. Vxores multas habuit, quarum præcipua & legitima, ſoror erat, Pagha nomine: & ex iis aliquos liberos ſuſtulit. Ceterum omnium rerum noſtratium quas Hiſpani ei oſtentarunt, nullam libentius inſpexit quam vitrum, dixitque Pizarro, ſe plurimũ mirari quod quum in Caſtella rei tam pulcrę copiam haberent, perueſtigandis metallis adeo vilibus auro & argento, peregrinas terras & maria obeundo, ſemetipſos fatigarent.

Attabaliba vitrũ auro anteponit.

EIVS parens Guaiuacaua dictus eſt, popularibus dum viueret adeo carus & venerabilis, vt eum etiam hodie lugeant, ac vulgo perſuaſum habeant illum ad vitam propediem reuocatum, regni gubernacula ſuſcepturum. Iacet in Quitenſis vrbis finibus, maiorum ſuorum tumulis illatis, cum immenſa auri & argenti elaborati copia, hominum, fœminarum, animaliumque omnis generis ac piſcium effigie. Hiſpani ſedulo ſepulcrum eius à compluribus Indis etiam tormentis vehementiſſimis, quæſiuere: ſed fruſtra. Neque illi vnquam eum locum indicio ſuo prodiderunt, etiamſi omnes ad vnum interficiantur.

INTERFECTO rege, Franciſcus Pizarrus Caſſiamalca mouens, Cuſcon regni Peruani caput, occupare properat. Obuiam fit ei cum exercitu Quiſquiz Attabilibæ

tabalibæ legatus, & prçcipuus ducum, qui cum magna multitudine in aciem progreſſus Barbatos perſequi & Regis ſui necem vlciſci magno animo ſtatuerat. Eum tumultuarijs aliquot prælijs expertus Pizarrus, tandem cum ingenti Barbarorum ſtrage in fugam verſum, Almagro cum parte copiarum perſequendum & reliquias belli exſtinguendas, relinquit. Ipſe quinque tantum Hiſpanorum iactura facta, vlterius progreſſus, quum iam Cuſco in conſpectu eſſet, & multi paſſim ignes apparerent: ratus fugiſſe ciues & ignem ſubieciſſe vrbi, equites ad rem explorandam præmittit. Illi ignes eſſe è ſpeculis accenſos deprehendunt, qui Barbatæ gentis aduentum Præfecto ſignificarent: procedunt tamen animi alacres, & iam ferme in collem vrbi propinquum euaſerant, quum repente ſeſe oſtendentes Barbari ſubeuntes Hiſpanos propellunt & ſaxis obruunt.

Quiſquiz Attabal. principis ſui necem vlciſci ſtudet.

Inter hæc ſuperueniens Pizarrus, fugientes ſuos colligit, & cum omni equitatu in Barbarorum cuneos effuſis habenis inuectus, vertit pugnæ fortunam, & feriendo ac cædendo obuios Indos in fugam auertit. Illi furioſo equorum impetu & acri gladiorum acie perterriti, arma etiam paſſim abiecere quo expeditius fugerent. Interueniente nocte Pizarrus inſidias metuens, eo ipſo loco in quo eum nox deprehenderat ſuos conſidere iubet & caſtris locum capere. Itaque Indis fugiendi ſpatium datum eſt, quorum plerique cum pecoribus, veſtimentis, & ſale, deuios montes petiuere. Poſtera die Pizarrus Cuſcon ingreſſus præſidium obtruncat, ceteros capit, vrbem diripit, & ditiſſimum Solis templum ſpoliat. Itaque magis prædæ è Cuſco quam ex Attabaliba Caſſiamalcæ contractum eſt. Sed ne ita quidem expleta hiante militum auaritia, omnes inſatiabili auri cupidine ardentes, captiuos omni genere cruciatus torquere, vt defoſſas pecunias & ſepultos theſauros proderent: vt vere quidem hîc exclamare nobis liceat, O quot Nerones, quot Domitiani, quot Commodi, quot Baſſiani, quot immites Dionyſij, eas terras peragrauere; Ibi reperti ſunt Hiſpani qui trucidatos ad ludicrum oblectamentum Indos vorandos canibus obiicerent. (4)

Hiſpanorum militum crudelis auaritia.

Direpta Cuſco, & diuiſa inter Hiſpanos prouincia, Marchio in maritimam oram regreſſus, Didacum Almagrum ibi repertum nuper victę prouinciæ Gubernatorem deſignat, & eò cum imperio mittit. Ipſe ciuitatem-Regum nouam coloniam ad fluminis Limæ ripam condere incipit: inde Trigillium proficiſcitur, vt captiuos Indos inter Hiſpanos colonos diuideret, quorum opera in ſubigenda prouincia vſus erat.

Lima ſeu Regum-ciuitas, colonia.

1 Philippillus *hic, vnus erat ex ijs adoleſcentibus Indis, quos Hiſpani principio in Tumbeſiæ ora exceperant, vt Hiſpanicam linguam diſcerent: de quibus huius lib. cap. 1. Hic quum vnius ex Attabalibæ concubinis amore deperiret, pactusque ducturum eam in coniugem, ſi forte moreretur Attabaliba: explen-*

dæ cupidinis auidus, Regi inſidias ſtruit, & conciri ac ſollicitari ab eo clanculum populares aduerſus Hiſpanos Pizarro defert. Gomar. Hiſt. gen. libro 4. cap. 118. Attamen, ſi Benzoni credimus, totus hic mimus ab Hiſpanis fictus & compoſitus videtur, vt Attabalibæ necis inuidiam ab ſe in alium deriuarent.

2 Franciſcus Pizarrus & eius fratres Didaco Almagro gulam laqueo frangi curarunt. Didaci Almagri filius Didacus Fr. Pizarrum domi ſuæ interfici iuſsit: quem mox Vacca de Caſtro capitali ſupplicio adfecit. Ioannes Pizarrus ab Indis in Cuſco vrbe mactatus eſt, Vincentius de Valle-viridi monachus ille, qui primus Hiſpanos ad cædem Indorum accenderat, in Puna inſula fuſtibus eliſus à Barbaris. Ferdin. Pizarrus in Hiſpania in vinculis conſenuit. Gonzallus Pizarrus vltimus fratrum Pizarrorum, quum aduerſus Regem Hiſp. bellum in Peru mouiſſet, captus à Petro Gaſca & vltima pœna affectus eſt. Ita iniuſta Attabalibæ cædes omnium prope eius autorum triſti exitu tandem penſata & expiata eſt.

3 Prodigia nonnulla mortem eius, & quæ indeſequuta ſunt mala, portendére. Nam xx. diebus antequam hæc acciderent, ingens cometes, Cuſcon verſus, maximam noctis partem effulſit. Terrificum id ſidus repente conſpicatus Attabaliba ſub veſperam, eo die forte ſolito lætior, verſo ad Hiſpanos ſermone. Breui, inquit, in his regionibus magnus aliquis Princeps occidet. Ita nimirum imprudens mortem ſibi imminentem prædixit. Cetcrum (vt Hiſpani ſcriptores tradunt) Pizarrus eum proditionis damnatum, niſi baptiſaretur, viuum comburi iuſsit. Quum ad ſupplicium duceretur, Chriſtianum fieri cupere ſe dixit. Itaque Pizarri iuſſu baptizatus: mox remiſſa pœnæ acerbitate, alligatus ad palum, medio Caſsiamalcæ foro ſtrangulatus eſt. Adeo non puduit iſtum ſubulcum cum Indiæ rege tam fœdo more agere.

4 Tantæ huius ſæuitiæ, cuius non pauca exempla exſtant, adeo nonnunquam canes ipſos puduit, vt crudelitatis alienæ miniſterio fungi non ſuſtinerent. Memorabile vnum referam. Didaco Salazari, (cuius inter San-ioannis inſulæ primos occupatores celebre adhuc nomen eſt) canis erat moloſſus, acer & Barbaris inprimis infeſtus, Bezerrillum vocabant. Nocte quæ diem, quo Cacicum Mabodomacam prælio Hiſpani vicerunt, ſequuta eſt, Salazar canē aduerſus Indicā anum quæ inter captiuos erat, emittere conſtituit. Id vt cōmodius faceret, epiſtolā tradit vetulæ perferendā ad Gubernatorē, qui duobus inde forte miliaribus aberat: ſed eo conſilio vt ſimulatq; à ſuorum conſpectu ablata eſſet, canē in eam ſolueret. Ea quum læta abiret, ſperans ſe huius epiſtolæ beneficio libertatem conſequuturā, vixq; inde lapidis iactu abeſſet: Salazer canē emittit: is vetulā facile aſſequitur. Miſera anus, vbi moloſſum furibundum ad ſe recta tendere videt, humi reſidens, his eū idiomatis ſui verbis mulcere incipit: Domine canis, domine canis, ego fero iſtas litteras ad Gubernatorem: obſignatam epiſtolam ei oſtendens: & addens, Ne ſæuias in me, domine canis. Hic canis, velut ſupplices illas & abiectas preces ſenſiſſet, protinus mitigato

impetu

impetu ſubſtitit, & ſublato altero crure, vt canes ad parietem ſolent, eam perminxit. Ea res Hiſpanis, qui ferociam & ſæuitiam animalis nouerant, miraculo fuit: puduitque ipſos fœminam interficere cui canis peperciſſet. Ouied. Hiſt. Ind. lib.16.cap.11.

Almagrus Peruani regni Mareſchallus deſignatur. Chilenſem prouinciam petit. Mangus Attabalibæ frater rebellat. Cuſcon vrbem capit. Pizarrus vndique in eum auxilia contrahit.

CAPVT VI.

PER EOS forte dies Almagrus litteras à Cæſare accipit, quibus ſe ab eo Mareſchallum Peruani regni deſignatum intelligit: & vltra fines prouinciæ à Pizarro deuictæ trecenta millia paſſ. ſuo imperio attribui. Hoc tam læto nuncio auctus, quum Cuſcon vrbem extra terminos prouinciæ Pizarri, & ſui imperij eſſe ſibi perſuaderet, repẽte priuato conſilio Indica mancipia & agros de integro partiri pro ſua libidine inſtituit. *Almagrus Mareſchallus.*

ID vbi cognitum Pizarro, extemplo Ioannem fratrem ſuum eo cum Hiſpanis aliquot & imperio mittit, qui Almagri conatibus obuiam iret: ne videlicet abſque ſuo permiſſu quidquam ab eo in prouincia nouaretur. Ioannes re inchoata, necdum perfecta, reuertitur. Itaque Pizarrus ipſe per diſpoſitos equos Cuſcon petit, Almagrum conuenit. ille primo Cæſareis literis fretus, Pizarro obſequi negat: ad extremum tamen, vbi viribus ſe imparem cognoſcit, ſe ad omnia paratum quæ ille vellet, eſſe ſimulat.

CETERVM Indi quum terras ſuas deſolari quotidie, haud ſatis æquo animo ferrent, & noua ſubinde auxilia Hiſpanis ſummitti, priuſquam amplius creſcerent, libertatis recuperandæ cupidine, Chriſtianorum vires diſpergere ſtatuunt. Itaque diſſeminant, Chilen prouinciam Cuſco mille paſſ. millia diſtantem, verſus(1) Magellanicum fretum, auri & argenti ditiſſimam eſſe aliiſque rebus omnibus abundare quæ ad tuendam vitam ſufficerent. Hanc tam ſpecioſam occaſionem extrudendi Almagri oblatam amplexus Pizarrus, non prius ſtimulare hominem deſtitit quam illum ad eam expeditionem ſuſcipiendam impulit. Conuenit inter eos vt ſi felicem eam ac commodam prouinciam iudicaſſet Almagrus, eius adminiſtrationem proprie ſibi à Cæſare peteret: ſin minus, reuerſus prouinciæ iam paratæ & communibus armis partæ æquam portionem acciperet, ex pactis & conditionibus quæ inter eos Panamæ conueniſſent. Ita nouis de integro ſacramentis mutuam amicitiam ſanciunt & inuiolatam ad extremum conſeruaturos confirmant. *Indorum ſtrategema.* *Almagrus in Chilen prouinciam ſterilem, per ſpeciem honoris ablegatur.*

INDE Almagrus deſtinata exſequi pergit, & equis, armis, rebuſque aliis ad expeditionem neceſſarijs comparatis, cum quingentis militibus multiſque Indicis ſeruitijs mouit: ac quamquam immenſis laboribus & intolerabili prope tempeſtate vexatus per montes perpetuis obſitos niuibus iter faciens, vbi maxima pars Indorum, & aliquot Hiſpani equique frigore obriguere: procedere tamen quo intenderat perſeuerauit, ac vix tandem in Chilen prouinciam peruenit.

HAVD multo poſt Almagri diſceſſum, Ferdinandus Pizarrus Limam appellit à Cæſare diplomata & priuilegia afferens: Vnum videlicet fratri ſuo, quo is Marchionis titulo augebatur: alterum Didaco Almagro, eodem exemplo quo literæ quas iam ille à Cęſare de honore ſibi delato acceperat. Atq; hic fons fuit, vnde mox atrocia inter eos orta bella tandiu durauere, quoad altero in vinculis ſtrangulato, altero domi ſuæ interfecto vtriuſque exitio finirentur. Sed hæc, quum ad inteſtina bella ventum erit, ſuo loco dicentur: neq; de his alia fere trademus quam quæ vulgo nota & omnibus manifeſta ſunt. Quum enim hiſce de rebus multa à multis audierim, alios aliter ea narrare atque in multis diſcrepare inter ſe comperi, ſtudijs videlicet partium aut fauore cuiuſque in ſuum ducem propenſo præoccupatis animis. Addo etiam amplius, in illis terris veri perpaucis curam eſſe.

Peruani, duce Mango, aduerſus Hiſpanos rebellant.

INTER has rerum vices Mangus Inga Attabalibę frater, cuius capiti Franciſcus Pizarrus diadema regium impoſuerat, quum tumultum & nouas res moliretur, à Ferdinando Pizarro oppreſſus eſt. Is regulum ferreis compedibus onuſtum Cuſcenſis arcis cuſtodia incluſit. Sed breui ab eius fratre Ioanne vinculis leuatus eſt, quum præter magnum auri pondus ei datum, etiam ſe fidum atque amicum fore promitteret. Mox tamen vt emiſſus eſt, Hiſpanos animaduertens diſperſis agminibus, cædibus incendiiſque lacrocinij verius quam iuſti more belli, omnem prouinciam peruagari: clanculum contractis militiæ ducibus & rebus omnibus ad bellum neceſſarijs comparatis rebellionē cęptat. Ac repentino impetu aliquot loca circumuolitans multos Hiſpanos aurifodinis intentos opprimit, & cum Indis quoq; ipſis, quorum illi opera in auro effudiendo vtebantur, interficit. Mox vnum è legatis ſuis, cum Indorum non ſpernenda manu ad occupandam Cuſcon mittit. Ille necopinanti ciuitati ſuperueniens, arcem quoq; eodem impetu capit, & Ioannem Pizarrum cum aliquot Hiſpanis interimit. Eam quum breui recuperaſſent Hiſpani, paulo poſt Mangus Inga centum amplius millibus Indorum circumſeſſam denuo expugnat, incendit, & maximam Hiſpanorum partem trucidat.

MARCHIO audita rebellione Mangi, nec tantam armatorum multitudinem quanta erat, ab eo excitam ratus, Didacum Pizarrum in eum cum ſeptua-

ptuaginta quinque Hiſpanis mittit : ſed iſtorum cladis ne nuncius quidem ſuperfuit. Nec diſpari euentu cum Barbaris pugnauit Morgouius trib. mil. qui Guamanga profectus vt opem Guſco ferret, ab Indis cum multis Hiſpanis oppreſſus eſt. Itaque Marchio Gonzallum Tapiam cum octoginta equitum Turma eò properare iubet : ſed & iſte cum maxima ſuorum parte non procul Guamanga occubuit : Gaeta quoque alius trib.mil. & quinquaginta ſimul Hiſpani, parem exitum habuere.

Interea Marchio anxius animi, quum multo elapſo tempore neque à fratribus, neque ab alijs ducibus & legatis ſuis nuncium vllum acciperet & nõnulli mali ſuſpectans: præter ſuperiores duces Franciſcum Codoium cum quadraginta equitibus eò dimiſſum, quæ compererit renunciare iubet. Ille in anguſto ſaltu deprehenſus, quum vndique irruentibus barbaris fœdam ſuorum cædem ante oculos cerneret, vitæ magis quam decoris memor, quum forte prȩualenti equo veheretur, eum in fugam vertit, & in ipſo itinere de rerum omnium euentu à quibuſdam Hiſpanis certior fit. Vt Limam regreſſus eſt, Marchioni clades ſuorum, obſidiones vrbium & exſcidia renunciat: inſuper etiam addens, aduentare ingentem hoſtium exercitum & recta Limam tendere.

Marchio extemplo Petrum Lermam cum quinquaginta equitum turma & multis Indis amicis obuiam ire hoſti iubet: ac poſtridie ipſe quoque vrbe egreſſus, hoſtibus pugnandi copiam facit. Acerrime vtrinque & æquo prope marte res geritur: tandem Indi, quum impetum Chriſtianorum ferre non poſſent, terga vertunt & collem non procul Lima editum ac munitum occupant. Multi eo prelio Indorum cecidere: ex Hiſpanis duo tantum: multo tamen plures ſaucij, & Petro Lermæ dentes lapidis ictu excuſſi ſunt. *Hiſpanorũ ab Indis accepta clades.*

Interea Marchio, tanta rerum anguſtia conſtrictus, quadringentis Hiſpanis amiſſis, & ducentis amplius equis: quum neque à fratribus nuncium vllum acciperet, & Almagrum in Chilenſi prouincia mortuum eſſe crederet, & in tanta militum penuria tot repente hoſtibus circumuallaretur: primum Alphonſum Aluaradum, qui Chiachiapoios ſubigebat, quamocyſſime arceſſit, & cum ſuo exercitu accurrere in ſubſidium iubet. Simul literas & nuncios diuerſa in loca dimiſit, Trugillium, Panamam, in Nicaraguam, in Nouam Hiſpaniam ad Ferdinandum Corteſium & alias Hiſpanorum colonias: atque ex omnibus auxilia exciuit. Primus omnium ducum Hiſpanorum Alphonſus Aluaradus Limam peruenit: quem mox Marchio legatum ſuum & totius exercitus ſummum imperatorem deſignat. *Pizarrus auxilia vndique corrogat.*

Is cum trecentis Hiſpanis, maximam partem equitibus, obuiam ire hoſti properat, non prius conquieturus quam deletis funditus Indorum copiis Cuſcon obſidione ſoluiſſet. Primum igitur deiectis Indis è montibus Limæ

 propin-

propinquis quos inſederant, longius progreſſus Tizoiam præcipuum Mangi Ingæ legatum quinquaginta amplius millia Indorum in acie habentem, prælio fuſum terga vertere coegit. Ipſe quum in Sauſam vrbem ad ſaucios curandos conceſſiſſet, ibi Gomezium Tordoiam & ducentos Hiſpanos ſibi à Marchione miſſos in ſubſidium reperit. Mox inde degreſſus Tizoiam denuo obuium habet. is nouis ſupplementis inſtaurato & aucto exercitu, ſolutos recenti victoria Barbatos oppreſſurum ſe ſperauerat. Vbi in conſpectu fuere acies, neutris certamen detrectantibus, ſtrenue pugnatur: donec ingenti edita ſtrage, Indi in fugam verſi ſunt.

Peruani reges ſuos olim Ingas vocabant.

1 MAGELLANICVM *fretum, quod à Ferdinando Magellane Luſitano repertum eſt, anno* M. D. XX. *quum ad Auſtrum vltra Æquinoctialem plagam tres & quinquaginta gradus confeciſſet. Ex ea claſſe, vna nauis, Victoriæ nomine inſignis, anno* M. D. XXII. *totum circumuecto orbe, Hiſpalim rediјt. Itaque eius nauclerus, Joannes Sebaſtianus de Cano, ſcutum ſuum inſigni orbis effigie, & his circum inſcriptis verbis, nobilitauit,* PRIMVS CIRCVMDEDISTI ME.

Almagrus è Chilenſi prouincia redit. Mangus fuga montes petit. Almagrus Cuſci ingreſſu à Ferd. Pizarro prohibitus clam vrbem intrat. Per ſpeciem colloquiј ſtructas à Fran. Pizarro inſidias declinat. Mox prælio victus à Ferd. Pizarro capitur, & in cuſtodia necatur.

CAPVT VII.

DVM hi motus agitantur, diuerſa parte Almagrus Chilenſem regionem inopem & ſterilem, non vt fama erat, diuitem nactus, ex ea prouincia exceſſerat. Iamque appropinquabat Cuſco, quum Mangus Inga, audito eius aduentu, metuens ne ipſius ſimul & Marchionis copiis circumfuſus atque incluſus vndique exitum non haberet, abiecta recuperandi ſui ſtatus ſpe, cum viginti amplius Indorum millibus, ſoluta Cuſci obſidione, montes quoſdam Guamangæ imminentes inſedit. Sed quum locus incultus & aſper tantæ multitudini alendæ non ſufficeret, paulatim dilapſi fere omnes in diuerſa abiere. Ipſe Mangus tribus tantum aut quatuor millibus Indorum comitantibus amicitiam Hiſpanorum in totum aſpernatus, inter illos montes conſedit.

Mangus eorum verbis ſibi os ſublini non

QVVM aliquanto poſt præſes Gaſca, regno huic componendo quæſitus, poſtquam Gonzallum Pizarrum capitali ſupplicio affecerat (vt inferius dicetur)

cetur) miſſis ad Mangum Indis eum ad ſe arceſſeret, iuberetque ſub imperium ſuum ſine vllo metu concedere (quippe ſe eo veniſſe vt pœnis noxios & premiis bonos afficeret: ſe componendis prouinciȩ motibus & reſtituendæ omnium libertati miſſum eſſe:) quum, inquam, Gaſcȩ miſſu, Indici legati hȩc Mango expoſuiſſent: Tum ille, Ecquid putatis, inquit, vos mihi facturum hunc Apum (ſic illi principes vocant) poſtquam me ipſius fidei ac poteſtati permiſero? Hic Indi, Idem de te ſtatuet, inquiunt, quod Franciſcus Pizarrus de tuo fratre. Petet abs te plenam auri & argenti domum: mox te ſtrangulandum carnifici tradet. Ita irrita legatione Indi domum reuerſi ſunt.

ſinit, quorum mores nouerat.

QVVM, vti diximus, Mangus Inga deuios montes fuga petiiſſet, Didacus Almagrus breui Cuſcon perueniens, ciuitatem velut ſuæ prouinciæ, Gubernatoris iure, ingredi voluit. Sed Ferdinandus Pizarrus introire parantem repulit cauſatus, Sibi non licere eum in vrbem accipere abſque Marchionis fratris ſui permiſſu, cuius nomine atque auſpiciis ei prouinciæ ipſe præeſſet. Ceterum ſi tanquam priuatus intrare vellet, eum vero multo libentiſſime cum militibus ſuis excepturum, tantiſper dum de fratris voluntate certior eſſet factus. Hîc Almagrus dicere, Vt domum ſuam iniret, nihil ſibi eſſe opus facultatem à quoquam petere. Tandem multis vltro citroq; inter altercantes commutatis verbis poſtquam Almagrus Pizarrum perſtare in incepto nec ſe admittere velle comperit: noctu amicorum quorumdam ciuium ope vrbem intrat, & Ferdinandum ac Gonzallum Pizarros incautos opprimens, vtrumque ſeparata cuſtodia attineri iubet. Ac Ferdinandus quidem, vt totius mali cauſa, ab eo mori iuſſus eſſet, ni amicorum interuentu & accuratis precibus protectus veniam obtinuiſſet. Luce orta Almagrus ex Regij diplomatis præſcripto, approbantibus ciuibus, publice præconis voce Gubernator pronunciatus eſt.

Bellorum ciuilium inter Almagrum & Pizarrum tentamenta.

Almagri in hoſtem clementia, ipſi poſtea exitioſa.

INTER hæc nuncius adfertur Almagro, Alphonſum Aluaradum, Franciſci Pizarri legatum, cum valido Hiſpanorum exercitu caſtra habere ad Abancaiam flumen. Ergo metuens ne ille copias aduerſum ſe duceret, Hiſpanos ad eum aliquot mittit, qui denunciarent, vt aut Cuſcon in fidem & imperiũ ſuum concederet, aut exiret è prouinciæ ſuæ finibus. Sed vbi legati non reuertebantur, nempe ab Aluarado retenti, copias inſtruit, & fidiſſimis ſuorum tum ciuitatis tum captiuorum cuſtodiam committens, Cuſco cum non ſpernẽda manu mouet. Quum ſub noctem ad Abancaiam perueniſſet, nuntiatumque eſſet eius pontem magno Hiſpanorum præſidio obtineri: tranſmiſſo raptim vado, de improuiſo Aluaradi caſtra ingreditur, eumque ſine cuiuſquam cæde cum multis Hiſpanis capit.

ALMAGRVS eius victoriæ ſucceſſu inflatus, Cuſcon reuertitur, & iureiurando affirmat ſe non prius quieturum quam omnes Pizarriſtas ex

Peruano

Peruano regno eieciſſet. Aluaradum in eandem cuſtodiam qua Gonzallus Pizarrus attinebatur, condit: illi præmiorum ingentium ſpe corruptis cuſtodibus, nocte quadam ambo vinculis elapſi, in vrbem-Regum perueniunt, & Marchioni hæc omnia exponunt. Ille quingentorum militum manu facta, recta in Almagrum ducere conſtituerat: ni Ioannes Guſmannus, Didacus Mercatus procurator eius, & monachi aliquot ordinis D. Mariæ Mercedis, eius deſtinatis obuiam iſſent. Illi enim ex apparatu Marchionis in Almagrum ingens aliquod malum oriturum præſagientes, reducere eos in mutuam gratiam conati ſunt. Itaque tota controuerſiæ deciſio iſtis concordiæ ſequeſtribus committitur. Illi ita pronunciant, Placere vt vtrique arma ponerent: Almagrus Ferdinandum Pizarrum è cuſtodia emitteret: ambo in Hiſpaniam ad Cæſarem ſcriberent, qui de integro eorum prouincias atque imperia definiret: poſtremo ambo Malam locum colloquio deſtinatum conuenirent ad ſanciendam concordiam, decem tantum equitibus ſtipati.

Pizarrus ſpecie recõciliationis Almagrum inſidiis captat.

His conditionibus latis, Marchio Lima Malam contendit, & Gonzallo fratri ſuo negotium dat vt cum omni exercitu ſequatur: ceterum in tranſitu, qua Almagrus iter facturus erat, aliquot tormentularios in inſidijs condat, qui hominem incautum interimant. Eius conſpirationis monachos quoque conſcios fuiſſe fama eſt: cuius tamen non is ſucceſſus fuit quem exſpectauerant. Simul enim vt Almagrus Malam peruenit, cum Marchione congreſſurus, Pizarri miles quidam propius ſuccedens ei in aurem dicit, Si cara illi ſua vita eſſet, ſtatim nulla interpoſita mora abiret. Ille extemplo in equum aſcẽdens cum comitibus abiit: quumque inſeſſum à tormentularijs locum forte animaduertiſſet, diuerſo itinere Cuſcon trepide repetit. Multum interea de Pizarriſtis & monachis conquerens, dicenſque, Inde à Pilati temporibus non iniuſtiorem vmquam editam fuiſſe ſententiam ſaudemque quam quam iſti moliti eſſent.

Marchio res patefactas & infenſum Almagri diſceſſum cogitans, ac veritus ne de fratre Ferdinando, quem adhuc in poteſtate habebat, grauius aliquid conſuleret: Didacũ Aluaradum Cuſcon ad placandum eum mittit, rogatq; vt quacumque ratione pacem concordiamq; inter eos conciliet: iureiurando affirmans ſe inſidiarum quas frater paraſſet plane ignarum eſſe, eaque omnia haud volenti ſibi accidiſſe. Aluaradus vera ea eſſe perſuaſus, ad Almagrum properat: ei quæ audiuerat aperit: rogans vt vel in communis inter ipſos amicitię gratiam pateretur ſibi perſuaderi, vt pacem quam bellum mallet. Quippe non eſſe conſcium Marchionem ſtructi aduerſus eum doli: denique illum fidem ſuam iureiurando obſtrinxiſſe, imperij ſui finibus contentum nihil aduerſus Almagrum moturum, donec à Cæſare noua conſtitutio afferretur.

Almagrus incolumem

Almagrus, etſi à nonnullis amicorum moneretur ne Marchionis promiſſis

miſſis fidem adderet: precibus tamen Aluaradi permotus conditiones accipit, & conciliata de integro amicitia Ferdinandum Pizarrum liberat. Marchio vbi fratrem ſolutum habuit, eo ſtimulante, fidem datam & toties tam ſanctis iuramentis confirmatam abrumpens, breui Almagrum dolo aggreditur, miſſis Chincam qui ei ſignificarent: Recentiſſime à Cæſare allatas eſſe literas, quibus iuberet vt ipſe in prouinciam à ſe repertam & domitam actutum concederet. Ad hæc Almagrus reſpondet, Se quidem, ſi mandati Cæſaris inſpiciendi ſibi copia fieret, protinus obſequuturum: ſin minus, certum eſſe ſibi Prouincia ſua non decedere. Marchio reſcribit, niſi protinus ſponte Cuſco excederet, ſe illum inde vi eiecturu m: idque non fœdera inter ipſos pacta violantẽ, ſed nouo illo Cæſaris mandato fretum, quæ ſua eſſent pro ſuo iure repetentem facturum. Almagrus perſtare in propoſito, & negare ſe prius deceſſurum quam viſis Cæſaris literis.

emittit hoſtem, quem ignominia irritauerat.

Pizarrus bellu Almagro inferendi occaſiones rimatur.

Hoc accepto reſponſo, Marchio, valida Hiſpanorum manu contracta & multis Indis, Lima mouet: palam ferens ſe ad expellendos Chinca inimicos, prouinciæ ſuæ haud ambigue oppido, contendere. Almagrus vt hoſtem adeſſe cognouit, viribus haud ſatis fidens, in Gaitaram montem editum & ſaxoſum conceſſit: ſed inde quoque vrgentibus inimicis deiectus, Cuſcon raptim aufugit, atque ibi ſuis ex trepidatione collectis, ab Indis galeas & alia munimenta corporis ex auro & argento fabricanda curat: omnes Hiſpanos qui aduerſarijs paulum modo ſtudere viderentur, cuſtodiæ tradit: primores etiam nonnullos maxime ſuſpectos ſtrangulari iubet.

Marchio itineris labore fatigatus, Ferdinando fratre ſuo ſummo Iuris Prætore deſignato, alteri fratri Gozallo legato ſuo & Præfecto militiæ cura belli permiſſa, vtrumque copiis omnibus in Almagrum Cuſcon tendere iubet: ipſe ad vrbem-Regum reuertitur. Almagrus hoſtium aduentu cognito, obuiam egreſſus, duobus millib. paſſ. procul ciuitate, munito loco caſtra poſuit: diſtributiſque vt potuit copiis, Hordonio trib. mil. primam aciem ducendam tradit: ea expeditis velitibus, cetero peditatu & Indorum quorundam ſociorum auxilijs conſtabat. Ille militari via ducens, inter montem & ciuitatem ad ripam exigui lacus conſtitit. Equitibus Franciſcum Chlauenſem & Ioannem Tellum præficit: Alphonſum Pereſium alia Hiſpanorum turma & multis Indis anguſtos calles ad montem ſpectantes inſidere iubet: vnde ſi opus eſſet, in hoſtium latera incurreret.

Prælium inter Almagriſtas & Pizarriſtas.

Ferdinandvs Pizarrus è monte in planum degreſſus, poſtquam hoſtes quietos animaduertit, Mercadillium trib. mil. cum magna parte equitatus & Indorum ſubſidio numquid inſidiarum aut latentis doli ſubeſſet, exploratum mittit. Ille quum in Alphonſi Pereſij cohortem incurriſſet, Indos ſocios in aduerſarios Indos irruere iubet. Ita contractis pugnæ initiis, Pizarrus tormentularios in equitatum hoſtium emittit: illi pilularum grandine

multos deiiciunt. Franciſcus Chlauenſis quum ſuos male haberi cerneret, aliquot machinas diſplodi iubet. Icti globis nonnulli hoſtium ceciderant: ceteri perculſi terga vertebant: ni ſuperuenientes Pizarri fratres caſtigaſſent territos, & confirmatis ſuorum animis prælium inſtauraſſent. Acrior inde coorta pugna ſumma vi vtrimque res geritur: tandem funduntur Almagri milites: Pizarrus crudeliſſime victoria vſus eſt. Almagrus ægre pugnæ intereſſe non potuit: ſed è collis vertice prælij euentum contemplatus, vbi ſuos fuſos conſpexit, fugam & ipſe capeſſit. Ferdinandus Pizarrus fugientium tergis inhærens Almagrum aſſequitur, captumque in cuſtodiam tradit. Inde quæſtione de eo habita, reum peragit & capite damnat: arguens, quod è Chilenſi prouincia reuerſus vi Cuſcon irrupiſſet, quod ſe & fratrem nullius flagitij compertos in vincula conieciſſet: quod prouinciæ agros pro libidine, nullo imperio aut mandato Cæſaris fretus, iterum diuiſiſſet: adhæc multis Hiſpanis necis cauſa fuiſſet: poſtremo ruptis induciis & iureiurando aduerſus regium magiſtratum pugnaſſet.

Almagrus à Ferd. Pizarro capite damnatur.

ALMAGRVS poſtquam capitalem in ſe latam ſententiam indicta morte cognouit, ingenti animi dolore ictus, ad Cæſarem prouocat. Pizarrus prouocationem admittere noluit. Itaque Almagrus totus in preces verſus, illum per Dei gratiam ac miſericordiam orare vt ſententiam reuocare vellet: Se iam prouectę ætatis, debilem, podagrę etiam doloribus infeſtari: ni ſoluere ſe vellet, at cuſtodia clauſo paucos illos qui ſupereſſent vitæ dies ad meditandam peccatorum pœnitentiam concederet. Adhæc meminiſſet ſua maxime opera Marchionem cariſſimum eius fratrem in tantum honoris & diuitiarũ faſtigiũ euectũ eſſe. Ipſum quoq; Ferdinandum aliquando apud ſe fuiſſe in cuſtodia: in quē etſi pro ſuo iure animaduertere potuiſſet, vim tamē ab eo abſtinuiſſe.

Pizarrus in Almagrum inexorabilis, cui vitam debebat.

SVPPLICAVERE præterea pro eo apud Ferdinandum multi nobiles, in primis Didacus Aluaradus, qui quum eos in priſtinam concordiam redigeret vitæ ſuæ ſponſione, Ni datam fidem ſeruarēt, pro quouis eorum paciſci ſe paratum affirmauerat. Ipſe quidem tum, ac ceteri, manantibus effuſe lacrymis, & verbis eiuſcemodi quę ferociſſimi leonis animũ frangere, & cor adamante durius emollire poterant, Pizarrum flectere conati, fruſtra operam conſumſere: neque iſte, obſtinatus & clauſus ne quo affectu perrumperetur, peruinci vllis precibus potuit vt miſerationis ſignum vllum ederet. Ergo Didacus animo aduerſum ſuprema firmato, confeſſione defungitur & teſtamentum facit. Pizarrus laqueo ei gulam frangi in carcere: mox exanimis ceruices amputari medio vrbis foro iubet. (1) Hunc vitæ finem habuit Didacus Almagrus.

Almagro gula laqueo frangitur.

MVLTIS ea ſęuitia diſplicuit: maxime omnium Didaco Aluarado. is ergo paulo poſt in Hiſpaniam tranſgreſſus eſt, vt meditatas in Franciſcum & eius fratres querelas ad regem deferret. Sed quum in id vnum ſtrenue incumberet, breui Vallæoleti moritur, veneno, vt fertur, ſublatus. Ceterum Almagrus

grus obſcuræ & vltimæ ſortis homo, quando & eius adhuc ignoratur pater, *Almagri natales.*
litteras neſciit: ceteroquin diligens, honoris auidus, ſi quem præmio donaret
id ab omnibus volebat intelligi: ſæuitia aduerſum Indos inſignis: Didacum
filium ex Indica concubina Panamæ ſuſceptum eiuſdem ſecum nominis reliquit.

1 HÆC *in vrbe Cuſco, anno* M.D.XXXVIII. *acciderunt. Eius autem mortem non tantum lætam Pizarro Marchioni, ſed eius quoque ſponte ac iuſſu perpetratam, ſequentia prodiderunt: quum plerique etiam paci conſultum ferrent diremta æmulatione inter Almagrum & Pizarri fratres, quorum alteri ſe fratres imperantis, alter conſortem imperij, cogitaret. Itaque prudenter à Pizarro factum ex Machiauelli placitis, qui Reipublicæ nouæ ſtatum condi & componi non poſſe aſſerit, ſi plures pari imperio rerum arbitri exiſtant. Quippe commune duobus aut pluribus imperium quum raro concors ſit: vnius hominis ingenio atque autoritate omnia conſtitui multo eſſe ſatius.*

Pizarri, Almagro ſublato, varias expeditiones ſuſcipiunt. Ferd. Pizarrus in Hiſpaniam tranſgreſſus cuſtodia clauditur. Franc. Pizarrus ab Almagri factione interficitur. Did. Almagrus filius imperium prouinciæ occupat.

CAPVT VIII.

PIZARRVS, ſumpto de Almagro ſupplicio, prædam inter milites diuidit & res Cuſcenſis ciuitatis componit. Inde ad Marchionem fratrem regreſſus, de nouis terris veſtigandis cum eo deliberat. Id vbi viſum, Petrum Valdiuiam ducentis cum militibus in Chilenſem prouinciam mittunt: Gonzallum Pizarrum in Coliaum ditiſſimam auri regionem: qua ſubacta mox in (1) Caſſię (vulgo Canellæ) oram tranſijt: vnde poſtea pauper & acciſis rebus reuerſus eſt: Petrum Vergaram in Bracamorios: ſed is in inopem & bellicoſam gentem incidit, quæ propterea ad hanc diem inuicta & indomita manſit. Duces præterea & tribunos mil. plures Trugillium, Chiachiapoiam & ad alios populos diuerſis cum agminibus mittunt. Ita Hiſpani variis expeditionibus alia atque alia appetendo loca, innumeris hominum cædibus atque infinitis ſæuitiæ exemplis editis, maximam partem eius regni, vt ceteras occidentalis Indiæ prouincias, in ſolitudinem & vaſtitatem redegerunt. *Hiſpanorum in varia loca expeditiones.*

MARCHIO expeditis ad dictas prouincias ſubigendas legatis ac ducibus, fratrem ſuum Ferdinandum in Hiſpaniam cum Almagri cauſa & (vt dicunt) proceſſu, ac quintæ Regiæ vectigali, mittere conſtituit. Ferdinandus quamquam diſſuadentibus amicis ne iret (quippe ipſum nullis argumētis mortem Almagri Cęſari probare aut excuſare poſſe: adhæc Aluaradum ad Curiam grauiſſimas querelas cum de ipſo tum de fratribus eius deferentem præoccupaſſe animos) ſoluit tamen, ingenti ſuimetipſius fiducia, venditans ſe pro ſummis *Almagri ſanguis Ferdin. Pizarrum in Hiſpaniam vſque ad pœnas expetendas, perſequitur.*

mis in Regiam maieſtatem collatis officiis, compoſitis videlicet prouinciæ motibus & ſeditioſis pęna coercitis, ingentia prēmia meritum. Verum quum in Hiſpaniam appuliſſet cum magna auri vi, non multo poſt quam in Regiam venerat, Cæſaris mandatu correptus in arcem Medinæ-campi (vulgo Mottam vocant) incluſus eſt, neque quid de eo factum ſit deinde auditum eſt.

POSTEAQVAM Ferdinandus Pizarrus Lima ſolués in Hiſpaniam vela fecerat, multi in ea ciuitate & aliis prouinciæ locis vtriuſque Almagri cum parentis tum filij, amici ſupererant: ſed ij ſparſi, egentes, nulla neque re neque ſpe, omnibus videlicet fortunis à Pizarri factione euerſi & ſpoliati. Inter eos princeps vnus maxime eminebat Ioannes Rada. Is primo clanculum cum Didaco Almagri filio de vlciſcenda patris eius morte conſilia agitare: mox vt eius primum inſtinctu conflata & orta coniuratio eſt, occulte arma conferunt, amicos & confœderatos aggregant, mittuntque ad remotos vt quam diligentiſſime poſſint Limam omnes conuolent. Non defuere qui Marchioni immatura adhuc coniurationis conſilia proderent: ſed ille quum ſignificatum eſſet Almagriſtas perniciem ipſi moliri: iſta haud ſane magnifaciens, ratuſque hæc renunciantes odio potius in eos quam vero moueri, fere reſpondebat, Sinerent illos ſuis miſeriis conflictari: ſatis iis infelicem ſuam ſortem oneri eſſe, vt vexari grauius nihil opus eſſet. Quinetiam quum denuo de cauendis inſidiis moneretur, quippe hauddubie cædem ipſi ab inimicis parari: etſi aliquantulum commotus eſt, id tamen ſibi credibile non eſſe dixit.

Fr. Pizarrũ nimius hoſtium contemtus perdit.

ATTAMEN ne plane lentus in ſuo periculo eſſe videretur, Ioannem Velaſquē Prętorem vrbis accerſi iubet. Is quod forte ægrotaret, pro ſe doctorem Picadam collegam ſuum & Iudicem ordinarium (ex eorum ordine quos Hiſpani *Alcaldes* nominant) mittit. Hunc Marchio interrogat, num ſui occidendi occulta conſilia à Didaco Almagro iniri alicunde ſubolfeciſſet. Ille nullo ſe ea indicio comperiſſe aut ſenſiſſe affirmat: ceterum nihil ipſi timendum videri, dum rectum integrumque magiſtratus ſceptrum haberet in manibus. His verbis acquieſcit Marchio.

DVM exſequendæ cædis occaſionem exſpectant coniurati, admonentur, niſi facinus maturarent, omnia mox emanatura. Itaque Ioannes Rada, & vndecim coniurationis participes armati tranſuerſo vrbis foro decurrentes & vociferantes, VIVAT REX ET MORIATVR TYRANNVS: domum Marchionis irrumpunt. Is tumultu exaudito, & quid eſſet ſuſpectans, claudi atrij fores, firmari aditus, iubet: ipſe ad muniendum corpus vertitur.

Fr. Pizarrus ab Almagriſtis interficitur.

INTEREA dum armatur Marchio, Franciſcus Chiauenſis, Præfectus prætorio, fores palatij recludit: ratus autoritate ſua coniuratos cohibiturum: ſed vt via patuit, Almagriſtæ violenter irrumpunt, & ipſum Prefectum gladio in caput alte impacto interimunt. Doctor Velaſquez ſceptrum prætorium mordicus tenens, ne intercideret, per feneſtram in hortum præcipiti ſaltu ſemetipſe

metipſe deiecit. Martinus de Alcantara Marchionis frater natu maior, cum aliquot domeſticis, ratus ſe aduerſus tot manus parem futurum, cõclauis oſtium tutabatur. Inde tandem armatus foras proſilit Marchio, qui quum vnum ex omnibus ſuis fratrem ſupereſſe cerneret: Euge, mi frater, inquit, pugnemus ſtrenue aduerſus proditores iſtos: per Deum iuro nos duos ſolos iſtis omnibus cædendis pares eſſe. Sed Martinus multis vulneribus confoſſus breui cecidit: ipſe tamen ſolus egregie ſe defendebat, donec irruentibus vndique inimicis, vnus cuſpidem in medio eius gutture ita fixit, vt exanimis in terram procideret. Hic Pizarro vitæ finis fuit. Trugillio Hiſpaniæ vrbe ortus erat, robuſto & vegeto corpore, ſtrenuus manu, ingentis animi: verum falſus, crudelis ac negligens & literarum ignarus. Gonzallo Pizarro patre genitum ferunt, qui in Nauarræ regno ordines duxerat: & alij quidem legitimum eius filium, alij ſpurium tradunt: expoſitumq; in cunis ad templi portam, nec repertum qui tollere aut alere vellet (2) mox à patre agnitum, vt adoleuit, paſcendis ſuibus rus ablegatum: quum gregis pars aberraſſet, pauitantem nec auſum reuerti domum, fugiſſe Hiſpalim, atque inde in Indiam cum Alphonſo Hoieda Vrabenſis prouinciæ Præfecto tranſiſſe. *Fr. Pizarri natalium nobilitas.*

VVLNERE lethali ictus Marchio animam agebat: Almagriſtæ nihil cunctati foras ſe proiicere, & per vrbem volitantes vociferari, VIVAT REX ET DIDACVS ALMAGRVS. Ad eas voces multi amici Marchionis tumultu exciti concurrunt: inde vulnera & cædes partium: ſed quum Almagriſtæ multitudine & animis longe ſuperiores eſſent, facile aduerſarios fundunt: Marchionis domum aliorumque diuitum ciuium amicorum eius diripiunt, quorum alij capti, alij metu dilapſi fuga aut latebris diſcrimen vitauere. Didacus Almagrus Gubernatorem ſe ferens, omnes iurare in ſua verba coëgit, quoad Cæſar Peruanis rebus proſpiceret. Mox ſceptrum inſigne Iuridicæ poteſtatis familiariſſimis ſuis tradit: trecentos milites legit: arma & equos quibus non fidebat adimit: & ſummum Præfectum militiæ Ioannem Radam deſignat. *Did. Almagrus fil. Peruanæ prouinciæ regimen inuadit.*

His confectis, Cuſcon properat: ibiq; à nonnullis aduerſæ factionis ciuibus diſſimulanter excipitur. Inter hæc iurgium forte inter Garziam Aluaradum & Chriſtophorum Sotellum nobiles Hiſpanos oritur: Aluaradus Sotellum mucrone transfigit: quumque Didacũ ipſum per inſidias interficere deſtinaſſet: Didacus, patefacto dolo, in Garciæ caput, quã ipſi ſtruebat, perniciẽ vertit.

1 POST *mortem Almagri, nuncius ad Fr. Pizarrum allatus eſt de inuenta regione Canellæ feraci in Quitenſi prouincia, Orientem verſus. Itaque ad eam occupandam Gonzallum Pizarrum fratrem mittere ſtatuit. Porro arbor hæc, Canellæ ferax in prouincia Zumaco, ſub Aequinoctiali linea ſita, reperta, ampla eſt, foliis lauri, minutis baccis racematim cohærentibus, qui calyce, ſuberino aut querno ſimili, continentur, ampliore tamen & magis cauo, colore nigricante. Ac tametſi multæ paſſim huius generis arbores ſilueſtres extent, diligenter tamen & magna*

cura eas in ſuis prædiis indigenæ colunt. Jtaque ex cultis longe nobilior Canella quam ex aliis naſcitur: eamque illi in precio habent, quia è circumuicinis regionibus, merces alias & vitæ tuendæ neceſſaria omnia, huius aromatis ope redimunt. Auguſt. Zarat. Hiſt. Peru. lib. 4. cap. 1. & 2. Petrus Cieca parte prima Chron. Peruani, cap. 40.

2 *Eum etiam expoſitum & Suis vberibus alitum aliquot dies ſcribit Gomara. Porro, quamquam in tanta trepidatione omnium, mors eius tamen multo miſerabilis fuit: nec erat quiſquam adeo rerum humanarum immemor, quem non commoueret illa facies: Marchionem & tot opum paulo ante dominum: qui tot à ſe repertas prouincias occupaſſet & diuiſiſſet: non teſtamenti condendi, non veniæ peccatorum à Deo rogandæ, ocio dato: in ſua colonia, inter ſuos populares ac milites, per inſidias ciuiles, quas multi prodidere, nemo prohibuit: media luce duodecim hominum coniuratione interfectum: quum in tanto eius diſcrimine nemo colonorum, quos fere omnes clientes & beneficiis ſuis obſtrictos habebat, ad opem ferendam accurreret. Mox etiam feſtinato & vix plebeio funere raptim contectum, ne amputarètur caput ludibrio futurum: direpta à coniuratis domo repente ad tantam inopiam redactum eſſe vt funeri ſumtus deeſſet. Hæc Limæ in Peru accidére, anno* M. D. XLI. *die* XXVI. *Iunij.*

3 *Chriſtophorus Sotellus & Garzias Aluaradus Cuſcon vrbem, Did. Almagri nomine, præſidio & pari iure obtinebant. Quum in iurgio Sotellum Garzias interfeciſſet, eiusque magno deſiderio angi Didacum animaduerteret: vltionem ab eo metuens, occupare facinus, & Didacum ipſum tollere ſtatuit. Id quum perpetrare palam non auderet, occulta molitur. Didacum ad conuiuium inuitat, inter epulas incautum obtruncaturus: ni cœna iam condicta Didacus monitus, paratas ſibi ab Garzia inſidias, ægritudine ſimulata, valetudinem excuſaſſet. Simul tribunos cum militibus aliquot, Sotelli amicos, in penetrale cubiculum condit. Garzias parato conuiuio, ipſe cum amicis ad arceſſendum domo Didacum proficiſcitur, & quamquam ab vno & altero in via de inſidiis à Didaco ſtructis monitus, perrexit tamen ire: donec Didaci ædes ingreſſus venire ad conuiuium rogat. Ille primo excuſans, tandem ægre aſſentiri, & è cubili ſe alleuans præeuntem Garziam ſequi. Interea fores clauduntur, & ab erumpentibus ex omnibus cubiculi partibus coniuratis, Garzias confoditur. Aug. Zarat. Hiſt. Peru. lib. 4. cap. 14.*

Vacca de Caſtro à Cæſare componendis Peruanæ prouinciæ motibus mittitur. Js Did. Almagrum prælio victum captumque capitali ſupplicio afficit.

CAPVT IX.

Vacca ad tauros indomitos coercendos à Cæſare mittitur.

NOx ſequuntur alij rerum ſucceſſus. Poſtquam enim Cæſar funeſtas Hiſpanorum diſcordias, Almagri mortem, Pizarri & aliorum cædes, audiuit: Licentiatum Vaccam de Caſtro in Indiam mittens, quæſtionem

nem acrem exercere & vindicare in noxios iubet, ac prouinciam quam pacatiſſime fieri poſſet, extinctis diſſidiis componere.

His cum mandatis Vacca ex Hiſpania ſoluens, Panamam peruenit: vnde in Peruanum regnum vela faciens, propter aduerſos ventos portum Bonauenturæ petere coactus eſt: vbi in terram egreſſus, ſummis cum laboribus omnem Venalcazaris prouinciam terreſtri itinere emenſus, vix tandem Quiton vrbem attigit. Ibi exploratis Didaci actis & conſiliis; auditoque eum Gomezij Tordoiæ imperium ſpreuiſſe, cui vt Cuſcon vrbē Vaccæ nomine occuparet mandatum erat: Trugillium petiit, eiuſque ciuitatis tutela Morę legato ſuo commiſſa, cum ducentis militibus, quos variis è locis raptim contraxerat, Limam contendit. Ibi regiis literis mandatiſque coram editis, ab omnibus ciuibus Gubernator Peruanæ prouinciæ agnoſcitur.

Inde, decem millibus ducatorum mutuis ſumtis ad ſtipendia & ſumtus belli milites contrahit, arma & equos comparat, & cum quingentis Hiſpanis Guamanguam properans, ex eo loco ad Didacum Almagrum ſcribit, qui iam Cuſco cum exercitu mouerat: vt poſitis armis ſe fidei eius ac poteſtati permitteret. Si vltro obſequeretur, pollicetur non tantum quæcunque ante peccaſſet ei condonaturum: ſed & liberaliter daturum, vnde honorifice in prouincia viuere & ordinis ſui dignitatem faſtigiumque tueri poſſet. Ad hæc Didacus reſpondet, Si ab eo patris ſui præfecturam obtineret, & diploma Cæſareum, quo veniam præteritorum conſequeretur, his ſe contentum fore: Sin minus, ſe eius verbis parū fidei habere: quando quo tēpore de fędere & pace palam ſecum ageret, clam milites ſuos aſtu ad defectionē ſolicitaret. *Vacca Didac. Almagrum verbis mulcere ſtudet.*

Vacca Didaci animo cognito, Guamanga, quod is locus aſperior eſſet, mouens progreſſusque, edito in planicie tumulo, quem indigenæ Chiuppā vocant, in conſpectu hoſtium, conſedit. Hic Didaco rei bene gerendę pręclara occaſio ſe offerebat, ſi ea prudenter vti nouiſſet. Nam Vaccæ milites quum agmen in cliuum montis erigerent, ſi defeſſos & ſolutis ordinibus ſubeuntes adortus eſſet, parua manu fundere poterat. Poſtera die ambo duces copias in aciem educunt, ſuoſque pro ſe quiſque hortantur: victoriæ præmia ingentia oſtentantes: victos contra, vitam, decus, fortunas, imperiū, amiſſuros. Didacus ſuis tormentis loco plano conſtitutis, quibus Petrus Cretenſis præerat, recta in hoſtilem aciem fulminabat: magnamque cladem hoſti intuliſſet, ni id tempeſtiue animaduertens Franciſcus Caruaial, Vaccæ Caſtrij primarius ſignifer, aciem paulum ex eo loco in vicinum obliquans, vbi à tormentorum ictibus tuta eſſet, exercitum ſeruaſſet. Didacus ab vtroq; machinarum latere equitatū, pedites in medio conſtituens: ipſe in dextro cornu ſtetit, vbi multos Indos lanceis, lapidibus, iaculis & variis miſſiliū generibus armatos locauerat. *Almagrus occaſione vti neſcit.*

Vaccæ de Caſtro acies hoc modo ſtabat, ipſe inter primores cum triginta equitibus ceteram aciem antecedens: poſtea tamen ſuorum rogatu,

in po-

in poſtremum agmen ſeſe recepit. Equitum alę duę ab vtroque cornu locatę: dextrum Alphonſo Aluarado, læuum Petro Aluarez Olguino, cum Regio vexillo tuendum datum: pedites in medium accepti. Indi qui in Didaci auxilijs erant, primi ante ceteram aciem progreſſi, pugnam laceſſentes, ab hoſtibus ſtrenue pelluntur. Tum Didacus ferociter in hoſtem inuehitur: iamque acri vndique coorto certamine, Caſtrij pedites tormentis aduerſariorum potiti: & Didaci milites multis hoſtium cæſis, duo rapta ſigna referentes, omnia tumultu & diſſonis clamoribus repleuerant: quum iam propinqua nox & dubia victoria omnes ad pugnam acrius incenderet. Ergo vtriſque ad extorquendam hoſti victoriam ingenti animo connitentibus multum ibi ſanguinis fuſum eſt. Ad extremum Vaccæ victoria fuit, ſed ea non incruenta. A parte Cæſaris, trecenti amplius Hiſpani cecidere, & ducum ipſorum pars maxima: Almagriſtarum centum fermè & quinquaginta: nonnulli Guamanguam & alia loca, prout quemque fuga tulerat, diuerſi petiere: ſed Vaccę iuſſu capti, Licentiato Gamæ traduntur.

Almagrus ab amico cum fortuna fidem exuente proditur.

Almagrus capite plectitur.

Is cognitis omnium cauſis, in noxios, ſed maxime in duces ipſos & ſeditionis capita, animaduertit: quoſdam diuerſis equis diſtrahi, alios è patibulo ſuſpendi iuſſit: milites aliquot exilio damnauit. Didacus ipſe à pręlio, ſequentibus tantum quatuor militibus, Cuſcon fuga petierat, eas ſibi latebras tutas fore ratus: ſed Rodericus Salazar vrbis Prætor, quem ipſe multis beneficijs doniſque honeſtauerat, clade eius audita, quorumdam aliorum ciuium conſenſu eum correptum Vaccæ tradidit. Is Didacum capite plecti iubet: eius morte prouinciæ pax reddita. Mox Vacca Indos captiuos inter milites, qui fidelem ac ſtrenuam operam ei bello nauauerant, velut prædam diuidit: ceteros ad nouas terras ſubigendas dimittit. Inde Indis de integro calamitates gliſcere, quos Hiſpani, vacui bellis, aurifodinis exercendis, aliiſque intolerandis laboribus vexabant.

Blaſcus Nunnez Prorex, SC. de Indorum libertate rigidius vrgens Hiſpanorum odia in ſe concitat. Gonz. Pizarro duce publice aduerſus Proregem bellum ab ijs ſuſcipitur. Prorex Procuratorem regium interficit.

CAPVT X.

SC. de Indis in libertatem reſtituendis.

DVM apud Peruenſes hi rerum motus agitantur, Indicus Senatus, Cæſaris iuſſu, (1) Edictum de Indis in libertatem reſtituendis de integro confirmat: & Peruanæ prouinciæ prorex deſignatur (2) Blaſcus Nunnez Vela, ingentis ſpiritus atque animi vir. Hic Cæſareo diplomate inſtructus, cum quatuor adſeſſoribus, licentiato Didaco Cepeta, Petro Ortizio, Ioanne Alpharez & Doctore Liſone, ab Hiſpania ſoluit.

QVVM

Qvvm ſub finem Ianuarij menſis, anno M. D. XLIIII. ad Nomen-dei appuliſſet, ibique Hiſpanos è Peruana prouincia tranſgreſſos reperiſſet, cum magna auri & argenti vi diſceſſum in Hiſpaniam parantes: cognoſcere ex illis voluit quibus artibus aurum illud quæſiſſent. (3) Quippe iſtos Indica mancipia quæ ipſis in parte prædæ obtigiſſent vendidiſſe acceperat, contra leges nuper in Hiſpania latas. Itaque Regiis magiſtratibus vt aurum illud retineant, quò ad verum quęrendo cognoſceret, imperat. Ea res multis ciuibus noua atque inſolens viſa eſt: præſertim quum in ea vrbe id ab eo tentaretur, quæ extra ipſius prouinciæ fineis eſſet. Ipſe tamen nihilo ſecius, niſi adſeſſorum & aliorum Hiſpanorum, quorum opes in ea colonia multum pollebant, interuentu ac precibus mitigatus eſſet, pecunias eas omnes hauddubie in fiſcum redacturus erat: ac ſic quoque ęgre admodum omnia dominis reſtitui iuſſit.

Exin terreſtri itinere Panamam petit vſqueadeo Adſeſſorum pertęſus propter crebras ipſorum inter ſe altercationes, vt ſubinde diceret, Ab Cæſare & Senatu Indico ſe quatuor Adſeſſoribus ineptiſſimis inſtructum, quorum vnus adoleſcens eſſet, alter ſtolidus, tertius ſtipes, poſtremus inſcitia inſignis. Quippe Cepeta adoleſcens erat, Ioannes Aluerez ſtolidus, Petrus Ortiz, imperitus literarum, & Latinæ linguæ plane ignarus, & quartus ſtipes & ineptus homo. E Panama in Peruanum regnum vela faciens, decimotertio quam ſoluerat die Tumbeſię oram tenuit: neque vlla nauis tam breui curſu ſpatium illud vmquam percurrerat. *Proregis in Adſeſſores ſuos ſalſe dictũ.*

Ab eo loco reſtituendæ Indis libertatis initium faciens, vetat ne Hiſpanis quidquam commeatus aut mercium dent, niſi perſoluto pretio, vetat ne Hiſpani ipſis ad baiulanda onera & vecturam ſarcinarum inuitis abuterentur. Nam qui ante eum ei regno præfuerant Gubernatores, edicto iuſſerant, vt omnibus Hiſpanis qui pedibus iter facerent, eorum locorum Cacici tres Indos baiulandis eorum ſarcinis attribuerent: equitibus vero quinque: inſuper ſingulis pullum gallinaceum, cuniculum, & patrij vini (quod illi *Azua* appellant) lagenam vnam, ſine vllo pretio præberent. Hæc omnia Prorex ſuſtulit. *Indorum ſeruitus ſoluitur.*

Qvvm forte Tumbeſiæ in ſacerdotem & Gonzalli Pizarri clientem quendam domeſticum incidiſſet, qui prælio aduerſus Didacum Almagrum geſto interfuerant, vtrumque in patibulum egit: in vrbe San-michaelis Didacum Palominum Indis vaſſallis priuauit, quod eos durius & inclementius haberet. Grauiſſime ſe in eos animaduerſurum minabatur qui ipſius imperiis atque edictis audientes non eſſent.

Inde Trugillium tranſgreſſus Edictum de Indorum libertate promulgat: quumq; ab eo ciues prouocare vellent, prouocationē non admiſit, cauſatus ſe à Cæſare expreſſum diſertumque mandatum habere Edicti ſtricte adeo & exacte ſeruandi, vt appellationem ab eo nullam aut exceptionem admitteret. Omnes obſtinatam & inflexibilem Proregis duritiam experti, & ipſum & le-

ges,& earum latores diris exſecrabantur. Qui ſeruos regio ſigno inuſtos habebant, vulgo ſortem ſuam miſerantes dicebant, nullam ſibi aliam ſupereſſe opem, nullam præterea rationem qua vxores, liberos & domum ſuſtentarent. Qui eas prouincias ſubegerant, conceptum animis dolorem perferre non poterant, palam conquerentes: Poſtquam pro imperio & gloria Cæſaris corporibus & fortunis conſumtis, ei opulentiſſimum & pulcherrimum Regnum ſuis manibus quęſiuerint, egregia ſcilicet ſibi precia laborum perſolui.

Monachus intempeſtiuæ libertatis pœnas morte luit.

Sed eum acerrime omnium perſtrinxit monachus ordinis D. Mariæ (Petro nomen erat) quum in has voces erumperet: Indigna præmia ſuam maieſtatem iis reddere, qui tam fidelem & ſtrenuam operam ei nauarant: & eas leges, explendæ auaritiæ latas rapinam potius quam ſanctitatem & iuſtitiam redolere. Neque alio ſpectare omnia Edicta quæ ex Hiſpania venirent, niſi vt augerentur Regij reditus. Itaque his verbis offenſus Prorex noctu carnificem ſummiſit qui monacho gulam frangeret.

Iam ſuperbiæ Proregis & durarum eius legum fama vbique ſparſa erat, quum Hiſpani malle ſe mortem oppetere, quam eiuſcemodi morem gerere legibus, palam ferentes, omnibus locis tumultum & ſeditionem agitant. Miſerat forte Prorex Cuſcon ad Vaccam de Caſtro legatum quendam ſuum. Is rogatu ciuium admittere eum in vrbem noluit: ac breui cum multi Hiſpanis, quo propius rerum ſtatum inſpiceret, in ciuitatem-Regum contendit. Appropinquantem vrbi cum magno comitatu ciues admonent ne ingrediatur, quippe vereri ſe ne aliquid ſecus quam vellet ipſi accideret, ob excluſum Proregis Legatum. Præterea quod tanto agmine ſtipatus veniret, ſuſpicionem de ſe aliquam moturum. Itaque Cuſcon potius reuerteretur, & ciuitatem Regis nomine obtineret. Sed Vacca regredi haud ſatis autoritati ſuæ decorum exiſtimans, maximam comitatus partem dimittit quominus ſuſpectus eſſet, & cœptum iter peragit. Breui Limam ingreſſus, commotum ciuitatis ſtatum & res perturbatas offendit.

Nonnulli ciuium Proregem monuerant, vt quamprimum poſſet, Trugillio venire properaret priuſquā Vacca de Caſtro Limam ingrederetur: is ergo feſtinanter oppido egreſſus Limam magnis itineribus contendit. In itinere, eo loco cui Foſſæ nomen eſt, inſcripta parieti hæc verba reperit: *Quisquis fortunas meas ereptum veniet, mature videat quid agat. nam id quidem capitis ſui periculo fecerit.* Præterea ei ſignificatum eſt, decreuiſſe Limenſes ciues eum Peruenſi prouincia eiicere, niſi Edictorum effectum ſuſpenderet, quoad à Cæſare rebus aliter proſpectum eſſet.

His ſimul de rebus plurimum indignatus Prorex Foſſa mouet: quumque iam Limæ appropinquaret, Guilielmus Suarez Regius procurator (Factorem vulgo vocant) obuiam ei egreſſus iuſiurandum ab eo nomine ſenatus exigit: Priuilegia videlicet, beneficia, & iura ipſis à Cęſare conceſſa ſarta & tecta conſeruatu-

ſeruaturum, prouocationemque à nouis legibus admiſſurum. Prorex iuſiurandum ita concepit, Se quæ ad obſequium & honorem Cęſaris pertinerent, ea omnia facturum. Ita ciuitatem ingreditur: maximæ parti ciuium parum gratus eius aduentus fuit: ſed multo acrius odia omnium in ſe accendit quum Edictum de liberandis Indis promulgaſſet: quumque à familiaribus rogaretur ne faceret, quippe ſeditionem aduerſus eum concituros Hiſpanos, contumaciter reſpondit, Se voluntatem ſuam & Cęſaris mandata prorſus exequi velle. Mox etiam Vaccam de Caſtro in Cuſtodiam tradit, Edicta ſua Cuſci admittere noluiſſe eum arguens, & aſſumta Gubernatoris autoritate Indos inter Hiſpanos diuiſiſſe: proſtremo, non facta à Rege poteſtate, armis aduerſus Almagrum certaſſe. *Prorex dū de ſummo iure nihil remittere vult, odia omnium, mox rebellionem, excitat.*

PROREX tum ceteris factis, tum maxime Vaccæ vinculis, cuius in ſe beneuolentiam ſtudiumque multo quam antea maius Limenſes experiebantur, tantam omnium ciuium inuidiam, tantum odium in ſe conciuit, vt plerique Hiſpani Gonzallum Pizarrum crebris literis ſolicitarent, vt Cuſcon quam celerrime veniret. Incidiſſe res magni momenti de quibus cum eo ibi agere vellent. Is tum forte erat apud Ciarchas fodinis ſuis prorſus intentus, nec de his rebus quidquam cogitans: tum vero frequentibus nunciis & literis excitatus, Cuſcon venit. Ibi coniurationis principes ſæuitiam Edictorum exponunt, quæ Prorex attulerat: quam etiam ipſe intolerabili contumacia onerarer, omnem ab iis prouocationem reſpuens. Itaque Gonzallum orare omnes vt propugnandæ vitæ ac fortunis ſuorum ſummum ſe Ducem & Procuratorem partibus oſtenderet. Polliceri ac iurare ſinguli ſe ſtrenuam fidelemque operam nauando fidem illi datam ad vltimum præſtituros. Abnuere primo Pizarrus, & id à ſe expectari petique non debere dicere: quippe Edictis repugnare, quid aliud eſſe quam repugnare ipſi Cæſari, qui eorū obſequiū effectumq; tam exacte vrgeret? Verum qui eas terras ſubegerant coloni, inceptum ſuum ab omni rebellionis ſuſpicione purgantes, & cauſam probantes, flexere tandem vt imperium illud à ſe ſuſcipi pateretur. *Gonz. Pizarrus dux partium.*

HIS ſuffragiis Gonzallus Pizarrus Gubernator & Procurator generalis Peruanarum prouinciarum deſignatus, vexilla depromit & breui quadringentos amplius milites contrahit. Hæc ita Cuſci geſta eſſe poſteaquam Proregi allatum eſt, Hieronymum Loaiſam Limenſem epiſcopum Cuſcon ad Gonzallum mittit, oratum vt ſuſcepta aduerſus Regem ſuum belli conſilia omitteret: ac Limam ad reconciliandam ſecum concordiam veniret. Id quidem eum pro certo habere poſſe, nullam ipſi incommodam Legem ab ſe allatam eſſe: imo veniſſe vt eum ingentibus præmiis & meritis afficeret. Verum Epiſcopus à Pizarro neque auditus neque admiſſus, irrita legatione rediit.

PROREX, cognito Pizarri animo, metuens ne ille prius ad Limam cum exercitu eſſet quam ipſo bello neceſſaria paraſſet: quinquaginta tormentu-

larios ad præſidium ſui corporis comparat: quantum militum poteſt contrahit: è variis locis noua ſubſidia arceſſit: Quintæ vectigal retinet, quod Vacca de Caſtro confecerat vt primo quoque tempore in Hiſpaniam mittereretur: ac præterea pecuniæ ſummam in ſumtus belli & ſtipendia militum mutuo ſumit. Itaque breui ad eum Petrus de Puellis Guanuco, Gonzallus Diaz è Piura cum multis Hiſpanis è Quitenſi prouincia profectis confluunt: ſed iſti paucis poſt diebus quam Limam venerant cum omnibus fere militibus aliisq; trib. mil. ad Pizarrum transfugiunt. Nec multo poſt aliquot nobiles qui apud Factorem ſeu Procuratorem regium in hoſpitio erant, cum duobus eius nepotibus à Prorege ad Pizarrum tranſiuere. Id vbi Proregi nunciatum, extemplo Alphonſum de Monte maiore cum quinquaginta equitibus ad capiendos transfugas mittit. Ille fugientes aſſequutus, proditur à ſuis & ab iis quos perſequebatur, capitur: inde omnes vno agmine ad Gonzallum Pizarrum concurrunt.

Prorex Procur. regium interficiens, ſibimet exitium adfert.

INTEREA Prorex, quem non minus defectiones ſuorum quam hoſtium apparatus angebant, Factori in primis ſuccenſebat, ei vtique vehementer infenſus, quem totius mali cauſam eſſe ſuſpicabatur. Tandem hominem noctu arceſſit: vixq; ille domum eius ingreſſus erat, quum iræ impotens, Ecquæ tandem ſunt iſtæ quas moliris proditiones, Factor? in malam tuam rem huc ad „ me veniſti, quem tu technis tuis peruertis. Ad hæc Factor: Ego tam bonus „ Regis ſeruus ſum ac dominatio veſtra. Prorex: Mentiris per gulam, inquit, ſi„ mulque pugionem ſtringens gemino ictu eum confodit: deinde ingeſtis vulneribus confectum à domeſticis, proiici in pręceps è cœnaculi pergula iubet: corpus eius à Proregis mancipiis licentia tenebrarum, quum nemo prohiberet, pedibus tractum & multis ludibriis vexatum eſt. vt illuxit, honorifico funere effertur.

LICENTIATVS Caruaial, vbi fratrem à Prorege interfectum cognouit, iurauit ſe non prius quieturum quam mortem ipſius vltus eſſet. Ea quidem Factoris cædes pleriſque ciuium tantum terroris iniecet, vt ne eadem à Prorege in ſe exempla ederentur vulgo pauitantes, Gonzalli Pizarri aduentum ardentibus votis optarent, qui ipſis perpetuam eam formidinem demeret.

1 QVIBVS *de cauſis id factum ſit, ex Hiſpanis ſcriptoribus paulo altius repetam. Per ea ferme tempora tranſgreßi ex India Occid. in Hiſpaniam aliquot Eccleſiaſtici homines: & bono, vt ſibi videbantur, zelo impulſi, Regi & Indici conſilij proceribus renunciarunt, quam profligata licentia Hiſpani aduerſus Indos ſæuirent, Quippe non tantum eorum fortunas ferre atque agere, ipſos ad onera ferenda, velut iumenta, adigere: immodicis tributis grauare, & verberare: ſed etiam, velut mancipia ad metalla damnata, in aurifodinas & piſcatus vnionum demergere. Itaque quemadmodum in inſulis San-dominici, Cuba, San-Ioannis de portu diuite & Iamaica, omne prope indigenarum genus miſeriis & laboribus interiiſſet: ita in*

Noua

Noua Hiſpania & in Peru breui omnes Indos à ſtirpe abſumtum iri, niſi mature obuiam iretur. Porro eius mali maximam culpam ſuſtinere Gubernatores ipſos, eorum legatos, & Maieſtatis ipſius Procuratores, Epiſcopos, Cœnobia, ceteraſque eiuſmodi Specioſas perſonas, quæ fauore & opibus ſubnixæ, nullam ex legibus actionem aut pœnam metuerent. Hæc & ſimilia, tum alij, tum maxime inter ceteros Dominicanus quidam, Bartholomæus de Caſis, ſedulo inquiſita, ad Cæſarem retulerant. His ille acceptis Indico ſenatui negotium dat, vt adiunctis Iurisperitis & religioſis aliis viris, ijs malis remedium adhibeat. Illi, rebus ſat cognitis & deliberatis, Edictum XL. *capitum ſeu legum condunt, quarum ſumma hæc erat:* PLACERE *Indos liberos ac ſui iuris eſſe: ac proinde nemini fas in poſterum Indum vllum aut ad fodinas aut ad piſcandos vniones adigere: imo ne ad præbendam quidem geruli operam, niſi forte ijs locis vbi alia vecturæ ratio non ſuppeteret, ac ne tum quidem, niſi perſoluta laboris mercede. Præterea Indis qui vectigales Hiſpanis eſſent, pro cenſus habitu & modo tributa indici. Omnes Indos ſubditos patronorum aut ſeniorum ſuorum morte vacuos: omnes fundos, agros, Indos vaſallos, qui Epiſcopis, Monaſterijs, Ptochodochijs ſeu Hoſpitiis publicis per totam Indiam aſſignati eſſent, ſub regiæ coronæ dominium ac ditionem redigi: adeo vt ne ipſi quidem Gubernatores, eorumue legati, & Regij procuratores vaſallum vllum Indum at ſeruum retinerent. Porro omnes Indos, qui extra natalis ſoli fineis quoquomodo abducti eſſent, eo remigrare ac reduci, & Chriſt. religionem doceri. Hactenus de legibus, & cauſis earum. Nunc cur Prorex cum Adſeſſoribus in Peruanam prouinciam miſſus ſit, paucis expediam. Quum Peru, totius Indiæ ditiſſima prouincia, è Regia curia, cuius ſedes Panamæ erat, ſupremum ius peteret, quod duo tantum Iuridici Adſeſſores redderent, nec maxima anni parte commode vtrinque nauigari poſſet: inde accidebat vt longa cauſarum dilatio & tardus litium exitus eſſet, Itaq; quum Peruanarum rerum maximi momenti ſtatus id exigere videretur, Præſidem Proregis titulo, 4. Adſeſſorib. comitatum eò mitti, nouamq; ibi Curiam ſtatui placuit. Ceterum hæ leges Madricij latæ & promulgatæ ſunt, anno* M. D. XLII. *eaſq; manus ſuæ ſubſcriptione Cæſar Barcinone confirmauit. Ex Hiſpanis ſcriptoribus.*

2 *Primus Prorex in Peru miſſus eſt Blaſcus Nunnez Vela Abulenſis, tum regiorum Caſtellæ ſatellitum Præfectus. Magno vir animo, rectus, & qui aduerſum blandientes incorruptus, ſummos cum infimis æquo iure regeret: inprimis Regia mandata exacto cum rigore nec ſimulate exſequi ſtudioſus. Experimentum ſui dederat in Malacæ & Cuencæ præfecturis. Attamen & iræ impotentem fuiſſe, & ſuſpicionibus properum, & credulum nimis, & præcipitem in pœnas, res ipſa & exitus poſtea docuit.*

3 *In aliena prouincia intempeſtiue imperium exercere viſus eſt: quum (ex eo capite Legum, quo iubebantur Indi natali ſolo reddi, quocumque modo inde abducti eſſent) Peruanos Indos per Panamenſem prouinciam conquiri, atq; inde nauibus in Peru auehi iuſſit. Aug. Zarat. Hiſt. Peru. lib. 5. cap 2.*

Prorex Trugillium migrare conſtituit. Tumultu Limæ orto, capitur & cuſtodiæ traditur. Gonz. Pizarrus partium imperium & bellum in Proregem ſuſcipit. Machicaus Panamam diripit. Inoioſa ei ſufficitur, Verdugus Nomine-dei potitus, mox inde à Pizarriſtis eijcitur.

CAPVT XI.

PROREX vt perfecto demum facinore magnitudinem eius intellexit, omniumque in ſe accenſa odia, hoſtis debellandi ſpe amiſſa, cum Regio ſenatu Trugillium migrare conſtituit. Inſtaurare eo loco vires cogitabat: itaque quamuis repugnantibus Aſſeſſoribus, duas naues inſtrui iubet, & Alphonſum Richelmum Regium Præfectum ærarij, Alphonſum rationarium Quæſtorem, aliosque præterea nobiles euocari iubens: negotium datiis vt in diem craſtinum præſto ſint. Quippe Trugillium nauigare ſibi eſſe in animo: & Velam Nunnez quidem fratrem ſuum terra cum militibus mittere: ſe vero cum cõiugibus ac fortunis omnibus tum Adſeſſorum, tum colonorum, maritimo itinere abituros. Nulli eorum ſatis animi ad contradicendum fuit: ergo magis non auſi repugnare quam conſilium probantes abeunt, & omnia Adſeſſoribus enunciant.

Prorex nemine perſequente, fugam ſpectat.

Illi quum inter ſe ea de re deliberaſſent, Lima non excedere ſtatuunt: ſimulq; edicunt ciuibus, ne coniuges neu quid rerum ſuarum exportari & in naues imponi ſinerent. Ipſi quoque Proregi fortiter obnunciantes, commonefaciunt ſi Lima diſcederet, hoſtibus aucturum animos: manentem contrà frenos eorum audaciæ iniecturum. Præterea ſibi à Cæſare diſerte mandatum vt in ea ciuitate, non alibi, ſedem figerent: neque alio migrare, ſaluo eius imperio, ſibi eſſe liberum. Prorex tamen omni obnunciatione & obteſtatione neglecta, pertinaciter in propoſito perſtans diſceſſum parabat, quum in ciuitate ingens repente tumultus oritur. Rapta arma: Vela Nunez ſtans in foro cum aliis Proregis ducibus, mox deſertus à militibus, metu hoſtium in cœnobium San-dominici confugit: alij domum Proregis irrumpunt, & fores occludunt: circumfuſi ædibus ciues quadrantis horæ ſpatio Proregem obſident: quem milites clamoribus magis quam armis propugnabant: quum innoxiis lancearum haſtilibus, cuſpidibusq; retro verſis, ſubeuntem propellerent hoſtem, & fiſtulas ferreas ſine globis in vanum diſploderent.

Limæ ex trepidatione Proregis tumultus oritur.

TANDEM Antonius Robles ſcala in murum euadens, domum irrumpit: portam recludi iubet: Dominicani quidam monachi Proregem adeunt & vt ſeſe dedat admonent. Ille tandem eorum precibus expugnatus, Laurentij Aldenæ aliorumque aliquot trib. mil. fidei ſeſe permittit: & ad licentiatum Cepedam deduci ſe iubet. Vt in conſpectu fuit, ingenti dolore anxius, quod obuius

obuius quidam, ipſum, dum deducitur, infeſto tormenti ictu appetierat, Cepedam ita affatur, Domine Cepeda, inquit, rogo te, nequis me interficiat, vt mei curam habeas. Cepeda cohortatus ne paueſceret, eum domum ſuam deducit. Mox etiam Adſeſſores conſolantur hominem, & ſe eius calamitate grauiſſime affici affirmant: ſe vt caperetur neque operam neque conſilium dediſſe, ſed quando ita accidiſſet vt in ipſorum poteſtate eſſet, pro bono atque ipſius vtilitate facturos vt eum in Hiſpaniam ad Cæſarem mitterent.

In eo ſtatu res adhuc erant, quum ciuitatem noui de integro motus inuadunt. Nonnulli Proregem ſoluendum, alij contra interficiendum cenſebant, aut certe è ciuitate pellendum. Tandem diu multumque inter ſe altercati ciues in eam ſententiam omnes deſcendunt: Remittendum eſſe in Hiſpaniam ad Cæſarem, vti paulo ante diximus. Quippe eius diſceſſum multa ſequutura commoda: Pizarrum videlicet arma poſiturum: pacatam fore prouinciam: atque ea Cęſari ſatisfactura. Ergo quęſtione de Prorege habita eique culpa totius motus aſſignata, cum fratre in nauim imponunt, centum amplius millia ducatorum domum referentem, quæ partim muneribus, partim ſtipendiis, partim rerum venditarum pretiis, contraxerat. Eumque cum omnibus fortunis licentiato Aluarez in Hiſpaniam deducendum tradunt. Is ad Tumbeſiæ oram appulſus, Proregem liberauit: quo facto ei mox exitium attulit. *Prorex in Hiſpaniam remiſſus liberatur.*

Eodem fere tempore Gonzallus Pizarrus Cuſco mouens (paulo ante interfectis Philippo Gottierez aliiſque aliquot nobilibus, quod ad Regem multa aduerſus ipſum ſcripſiſſent) duobus à Lima mil. paſſ. caſtra locat. Quumque ibi accepiſſet, Proregem ſolutum Tumbeſiæ exercitum contrahere: priuſquam vrbem ingrederetur, quo in ſe animo Aſſeſſores & nõnulli ciues eſſent cognoſcere voluit. quippe non paucos inclinatis in Proregem ſtudiis eſſe audiuerat. Ergo à ſenatu, omnium colonorum nomine qui eas oras ſubegerant, ciuitatis imperium poſtulat, quantum id Regij obſequij reſpectus & totius prouinciæ communis vtilitas poſtularet. Maxima ciuium pars deferendum ei imperium cenſebat, metuentes ne vi irrumpens vrbem ipſam diriperet: alij, Cepeda maxime, valida militum manu contracta fretus, omni ope propulſandum contendebat: ſed vbi cognouit maximam militum partem tranſiiſſe in caſtra Pizarri: tum etiam à nonnullis, quod vim quam leniores vias experiri mallet, correptus: quum illi ſine vtriuſque partis grauiſſimo damno prælij aleam tentari poſſe negarent, ſpecioſiora ſuadentibus acceſſit. Hæc enim ſimulata tantum erant: neque alio animo ab iis iactabantur, niſi vt Regis os fallaci obſequij ſpecie ſublinerent. Omnium ergo conſenſu Gonzallus Limam ingreſſus Gubernator, addita exceptione, dicitur: Nempe ea lege vt quoties Cæſar de rebus aliter ſtatuiſſet, ipſe eo ſe mu- *Gonz. Pizarrus Gubernator Peru. deſignatur.*

nere vltro abdicaret: interea illud fideliter pro boni & Chriſtiani viri officio, ſub Dei & regis auſpiciis & imperio, gereret.

Bacicaum Hiſpani ſcriptores vocant.

GONZALLVS iam Gubernatorem agens res ciuitatis componit, Senatum abolet, inſidias ab eo metuens: quadraginta millia ducatorum à Regio fiſco mutua ſumit ad ſtipendia militum: Machicaum trib. mil. Panamam mittit: Doctorem Teiadam in Hiſpaniam delegat, qui Cæſarem de prouinciꝫ ſtatu, & quæ nouas leges ſequuta eſſent incommoda, certiorem faceret.

MACHICAVS penuria maiorum nauium, duobus phaſelis vela fecit cum L. tormentularijs: & oram prꝫterlegens duas naueis ad Trugillium, & vnam in Tumbeſię ora cepit: Proregi terrorem intulit: Ioannem Lanez in fugam vertit: aliquot milites in portu-vetere contraxit: & prope Tabogam naue vna potitus, eius magiſtrum, quod demiſſis propere velis in deditionem von veniſſet, ex antenna ſuſpendit. Mox in Panamam appulſus, quum Ioannes Guſmãnus qui militũ pro Blaſco Prorege delectũ habebat, eum ingreſſu vrbis prohiberet, interceſſit eius prouincię Gubernator. Nam quum audiſſet Mahicaum non alia de cauſa eò appuliſſe quã vt doctorem Teiadã, legatũ & procuratorem à cõmuni Peruenſis prouinciæ ad ipſum Cæſarẽ miſſum comitaretur: Guſmannũ cohibuit. quippe æquum non eſſe inquiens legatis morã & impedimentum offerre, & nulla de cauſa humanis cædibus materiem occaſionemq; prębere. Itaque Machicao patet aditus: ipſe cum maxima ſuorum parte in terram egreſſus, naues aliquot quæ in portu ſtabant occupat: milites qui Ioannem Guſmannum deſeruerant omnes ſibi adiungit, cum multis volonibus erronibuſque qui Nomine-dei eò confluxerant: Bartholomæum Pereſium trib. mil. eiuſque ſigniferum interficit: ac multo plures interemiſſet, quod initis de ipſo occidendo conſiliis ad exercitum eius tradendum Proregi conſpiraſſent, niſi ſibi conſuluiſſent fuga: tormenta vrbi propugnandæ comparata capit: negotiatorum tabernas veſtiendis militibus exhaurit, ſe alias pro mercibus pretium perſoluturum pollicitus. Exactis per hæc ſcelera aliaque multa aliquot menſibus, octo nauibus & quadringentis amplius militibus auctus, Panama in Peru renauigat.

Machicaus Panamam diripit.

PORRO metuens Gubernator Pizarrus ne Prorex è Panama bello vires facillime repararet, quod is locus nauibus quę ex Hiſpania ad Nomen-dei appellunt opportunus & commodus eſſet, eum portum ſibi occupandum ſtatuit. Sed quum audiſſet Panamenſes ciues & mercatores de Machicai latrociniis & rapinis plurimum queri, abdicato ei munere Petrum Inoioſam in eius locum ſufficit. Non defuere qui intercederent & Machicao munus illud continuari vellent: ſed hæc ſententia obtinuit. Inoioſa, Proprętoris ſeu ſummi claſſis præfecti titulo auctus, cum centum quinquaginta tormentulariis è Calliao Limæ portu ſoluit: inde oram prꝫterlegens Velam Nunez in portu Bonauenturę cum xx. millibus ducatorum corripit. Is in eo portu duos myoparones

Inoioſa Machicao ſufficitur.

oparones inſtruebat, traiicere in Panamam cogitans ibique Proregi fratri ſuo milites conſcribere. Eum captum Inoioſa Limam ad Gubernatorem mittit: qui mox eum tumultus cientem & colonias ad Proregis partes fouendas ſollicitantem capite plecti iuſſit. *Proregis frater capite plectitur.*

INOIOSA præterea Gonzalli Pizarri filium, quem captum Vela Nunez ſecum ducebat, recuperat: & cum ea præda è portu Bonauenturæ ſoluens tribus nauibus & duobus myoparonibus, Panamæ oram tenuit. Ibi tum forte Ioan. Lanez milites Proregi contrahebat. is vt naues conſpexit, extemplo pulſari tympana iubet, & in forum cum militum agmine progreſſus, quantum niti voce poterat ciues inclamat: Prodite foras Proditores, & Regiam prouinciam à tyrannis defendite. Hæc verba multorum indignationem odiumque in eum commouerunt.

POSTERA die Petrus Caſaus ſummus eius prouinciæ Pretor (Iuſtitiarium maiorem vocant) Ioannis Lanez rogatu, milites Nominis-dei coloniæ excit: ſimulque ad Inoioſam mittit qui cauſam aduentus eius quærerent. Ille ſe ad Ferdin. Machicai nomina luenda & diſſoluenda veniſſe, reſpondet: eo facto, mox in Peruſium regreſſurum. Attamen vbi ille Panamæ arma in ſe ſumi & vim parari intellexit: nec pati vllo modo velle Ioã. Lanez vt vrbẽ intraret: milites in terrã exponit, & inter prominentes litoris ſcopulos collocat: myoparones cum aliquot tormentis oram radere iubet. Altera ex parte Io. Lanez Panama obuiam egreſſus, cum trecentis amplius Hiſpanis, caſtra prope hoſtem locat. Iamque tormentarius, iuſſu Laneſij, machinæ vni ignem immiſſurus erat: quum monachus quidam ordinis D. Mariæ, crucifixi imaginem geſtans, cum Petro Cabrera mula circumuectus, PAX, PAX, alta voce proclamat.

PROGRESSI ad colloquium vtriuſque partis duces, his legibus fœdus ineunt: Vt Inoioſa xxv. tantum militibus comitatus vrbem intraret: Reliquum exercitum & naues ad Tabogam inſulam procul vrbe remoueret donec Machicai debita perſoluiſſet: poſtremo nobiles viros duos, quoſcumque Lanez legiſſet, fidei obſides daret. Inoioſa his acceptis conditionibus, Balthaſſarem, comitis Gomeræ filium, & Paulum Meneſium trib. mil. obſides tradit. Ita fallacibus promiſſis circumuento Laneſio, pax inter eos componitur. At paulo poſt, quum perſoluendis militum ſtipendiis pecunia Laneſio deeſſet, milites eius terni quaterniue ex vrbe in Tabogam commeantes & ludicris cantionibus, quominus ſuſpecta res eſſet ſeſe oblectantes, per omne induciarum tempus, paulatim omnes duci ſuo elapſi ad Pizarriſtas transfugere. Ipſe tandem ab omnibus deſtitutus, vno reliquo pediſequo, fugæ comite, Panama decedit, & Carthaginem ſeſe recipit. Inoioſa orbam præſidio vrbem cum exercitu intrat, feſtas inter militum voces clamantiũ, VIVAT REX ET GONZALLVS PIZARRVS. Mox ad Nominis-dei coloniam occupandam & eum portum tutandum Petrum Cabreram & generum eius cum duabus cohortibus mittit. *Inoioſæ ſtrategema.*

Non multo poſt Melchior Verdugus, Pizarri partibus infeſtus, cum ducentis militibus per emiſſarium Nicaraguenſis lacus ſecundo amne defluit. Ad Nomen-dei noctu forte quum appuliſſet, milites exponit. Egredientium in terram militum tumultu excitati coloni, Gallos eſſe arbitrati, in ſiluas confugiunt. Melchior in Cabreræ ædes ignem iniici iubet, illum ſimul conflagraturum cum domo ratus: ſed iam ille in Panamam cum genero aufugerat. Ad eum modum Verdugus Nomine-dei potitus, eam præſidio munit.

Verdugus Proregis partes fouens Nomen-dei capit.

At ciues, quum multas à militibus iniurias quotidie paterentur (illi enim militari licentia merces & quæque obuia rapientes, aliaque infanda edentes facinora, ius etiam prætexebant ſceleribus: Id nimirum merito iis accidere qui Tyrannos aduerſus Regem defenderent) graues de illatis ſibi à Verdugo damnis & iniuriis querelas ad doctorem Riueram, eius prouinciæ Gubernatorem, deferunt. Is Panamæ manebat: ac tum Petri Inoioſæ auxilium implorans, cum eo Nomen-dei cum centum & quinquaginta tormentulariis properat. Prius tamen quam vim adhiberet, Verdugum obteſtatur, vt præſtitis impenſis & penſatis damnis quæ colonis intulerat, prouinciam ſuam extemplo repeteret, Id niſi ſponte faceret, vim & arma exſpectaret. Ad hæc Verdugus, Et eum & colonos grauiora mereri, quando tyrannos in regia prouincia fouerent, reſpondet. Inoioſa tam contumaci reſponſo offenſus, ciuitatem irrumpit, ſuos vndique inuadere hoſtem iubet. Verduguenſes tanta tormentulariorum copia perterriti, adhæc, vt qui nihil præcauiſſent, incompoſiti inordinatique, omiſſa defendendi ſui cura, terga vertunt: & princeps fugæ ipſe Verdugus in myoparonem raptim inſiliit: certatimque milites nauigia è portu moliti inde omnes, præter vnum vulnere impeditum, trepida fuga exceſſere.

Verdugus Nomine-dei eiicitur.

Centenus à Caruaile funditur. Prorex prælÿ fortunam aduerſus Pizarrum expertus vincitur & interficitur.

Capvt XII.

HAEc Panamæ & Nomine-dei gerebantur: interea Gonzallus Pizarrus ad opprimendum Didacum Centenum, rebellionem aduerſum ſe molientem, Franciſcum Caruaialem Præfectum caſtrorum legatum ſuum mittit. Is Centenum ad Potoſiam aſſequutus, aggreditur funditque, vſq; adeo captiuis militibus immitis vt omnes ſuſpendi laqueo iuberet. Centenus ipſe inter tumultum cum Lodoico Riuera & famulo vno in montes quoſdam aſperos Indis habitatos elapſus non procul Arequipa, perniciem effugit. Caruaial ea victoria inſoleſcens & varia per loca infeſta arma circumferens, omnia ſanguine, ferro flammiſque miſcuit, Ciarchas diripuit: atque ex eo loco Arequipam, dein Cuſcon regreſſus, latrociniis, ſuſpendiis, & corporum dilacerationibus quoſcumque Regis partibus fauentes cepit, atrociter vexauit.

Eodem

Prorex vires inſtaurat.

Eodem ipſo tempore Prorex in Popaiano, prouinciæ Venalcazaris agro erat: à Gonzallo Pizarro inſtante acriter cedenti diu iactatus, eius manus vix effugerat: tum vero ibi deliteſcens quum mendaci fama accepiſſet Pizarrum è Quito Limam conceſſiſſe, etſi captiuitate fratris non mediocriter angeretur, ſpem tamen recuperandi imperij, vindictæq; à Pizarriſtis expetendæ, non omnem abiecit. Itaque Sebaſtiani Venalcazaris ope quadringentos Hiſpanos contrahit, acieque inſtructa procedens: vbi Ottabalum peruenit, Gonzallum nec Limam profectū, nec procul abeſſe cum valido exercitu aduerſus ipſum venientem cognoſcit. Hoc tam inopinato nuncio perculſus ſub veſperam crebris ignibus ad fallendum hoſtem paſſim excitatis, inde prima fere vigilia mouit: & per inuios ſaltus atque aſpera teſqua raptim exercitum ducens, ne vllo quidem quietis momento ad relaxandum laborem dato, totam eam noctem & magnam ſequentis diei partem, ducibus Indis, ingens viæ ſpatium emenſus eſt, ac vix tandem fatigatus & prope exanimatus ſiti, Quiton peruenit. Ibi quum Numidica mulier aquæ ampullam vnam ei porrexiſſet, ſitim reſtinxit: & à ciuibus de exercitu Pizarri diligenter ſciſcitatus, vbi validum eſſe comperit, aliquantulum expauit: mox collecto animo, multis conſulentibus vt poſitis armis Gonzalli fidem ac clementiam experiretur: Vel mori ſtrenue ſibi eſſe melius reſpondit, quam ſe tali viro, id eſt tyranno, dedere.

Prorex à Pizarro victus interficitur.

Exinde nonnullorum fidei ciuium diffiſus, Quito egreditur, & tribus ab vrbe paſſ. milibus in modica planitie, caſtris locum deligit. Pizarrus quem diſperſis paſſim exploratoribus nullæ hoſtis res fallebant, fuga proregis comperta & quanto flexu vię copias circumduxiſſet, milite ſequi iuſſo cedenti inſtare conſtituit, & poſtera die patentibus locis eum adeptus, caſtra caſtris contulit. Prorex animoſius quam prudentius ſuos in aciem eduxit: neque illi pugnam detrectant. Ac primo congreſſu tormentularij Pizarri pilis plumbeis hoſtium aliquos obtriuerant, hinc trepidantes equitum alæ Proregi circumfunduntur: ille animoſe pugnam ciens omnes pariter in hoſtem ducebat. Sed tranſuerſam Regiorum aciem equitum turma duce Cepeda incurſans, facillime perrupit. Prorex ex equo deiicitur, quumque oppreſſus pondere armorum niti ad reſurgendum non poſſet, ignotus aliquandiu inter ſuorum hoſtiumque ſtragem fefellit. Mox quum Quitenſis ædit.uus illac forte præteruectus, propius ſe ad eum applicuiſſet, tum Prorex: Abſtine à me manus, inquit: ego ſum Prorex. Sacerdos, Opportune: tu is es quem nos quærimus. Ac confeſtim ad licentiatum Caruaialem accurrens, lętum illi hoc nuncium perfert. Is Factoris fratris ſui cædem vlciſci ardentiſſime cupiebat, quem Prorex manu ſua, vt ante diximus, interemerat. Ergo properabat vt iacentem hoſtem confoderet: ni Petrus de Puellis deſcendere equo parantem cohibuiſſet, Haud ſatis decorum ipſius authoritati eiuſcemodi facinus edere, *Sup. ca. 10.*

 admonens.

admonens. Ille igitur, ſeruo ad cædem eius miſſo, Proregem obtruncari iubet. Interfecti caput abſciſſum Quiton Caruaialis iuſſu defertur, & patibulo, vnde capita noxiorum pependerant, affigitur. Neque eo ludibrio contenti nonnulli, barbam etiam contemtim vulſerunt. Tandem tamen corpus ſublatum, deportatur Quiton, & poſtera die iuſſu Gubernatoris honorifice conditur.

Eo prælio Pizarriſtarum quinque cecidere, aliorum paulo plures. Gubernator moderate victoria vſus, cum hoſtibus clementer egit. Venalcazarem quoque, quamquam aduerſus ſe pugnaſſet, donis proſequutus, in ſuam prouinciam remiſit, & aliquot præterea Prætores & duces. Bonlliam Præfectum ærarij, & alios Quitenſes ciues captos, Chilen in exilium miſit. Sed illi comparata clanculum naui in nouam Hiſpaniam aufugere. In Guaiaquil Manuelem Statium Propræfectum miſit: ad Portum-veterem, Lupum Aialam: Sauſam Alphonſum Mercadillhum: Trugillium, Didacum Moram. Ad hunc modum ceterarum ciuitatum imperiis diſtributis, Petrum de Puellis quoque legatum Quito præficit, & inde progreſſus in ciuitate-Regum ingenti omnium lætitia exceptus eſt.

Petrus Gaſca componendis Peruanæ prouinciæ motibus mittitur à Cæſare. Ad Gonzallum Pizarrum ſcribit. Pizarri & rebellium reſponſum. Multæ vrbes à Pizarro deficiunt. Centenus Cuſcon occupat.

CAPVT. XIII.

INTER hos Peruenſium motus, nuncius affertur Cæſari Proregem à Limenſibus captum, à Gonzallo Pizarro motam contumaciter rebellionem & ſumta aduerſum ſe arma. Ex quo ingenti dolore affectus eſt, grauiter Adſeſſores incuſans, quod talia conſenſu ſuo approbaſſent. Mox comperto, præcipuam mali cauſam à Prorege ortam: illumque quum nollet prouocationem à nouis legibus admittere, ſeditioni materiem & flammam ſubdidiſſe: aliquantum mitigatus, ne prouincia maius detrimentum acciperet, ſuperioribus vulneribus ſanandis quieti ingenij hominem legere inſtituit. Nemo ad eam rem licentiato Petro Gaſca aptior viſus eſt, viro quem aſtutiſſimæ vulpis quam ferociſſimi leonis ſimiliorem facile eſſe crederes. (1) Hunc Preſidis titulo auctum omnique imperio, authoritate, & quibuſcumque voluit petiitque literis ac diplomatis inſtructum, in Peruſium mittit.

Vbi leonina pellis non ſufficit, vulpina aſſuitur.

Is licentiato Cianca & Renterio comitibus adiunctis, anno M.D.XLVI. ex Hiſpania vela fecit, ac proſpero vſus vento quinquageſimoquinto quam ſoluerat die ad Nomen-dei appulit. Inde terreſtri itinere Panamam progreſſus, quam occultiſſime fieri poterat, quo ſtatu Pizarri res eſſent, ſagaciter odorando &

Gaſcæ in ſubodorandis hoſtium cõſiliis mira ſollertia.

do & ſciſcitando peruestigabat. Si quando à Pizarriſtis forte interrogaretur, quam ad rem ex Hiſpania miſſus eſſet, omnibus comiter ac ſæpe capite aperto reſpondebat, Se ad componendos Peruenſes motus, & abroganda Edicta quæ Prorex attulerat, veniſſe: ac obliteratis venia omnibus quæ deliquerant, ſummopere ſe cupere eas prouincias in priſtinum ſtatum reducere, vt omnes honeſte pacificeque viuerent. Interdum etiam familiarius cum gregariis militibus ſermonem ſocians, bono animo & hilari eſſe iubebat: ſe omnia velle recta & molli via conſequi: quin etiam diuitiis omnes expleturum pollicitus, non ſe alio tendere affirmabat quam vt ius earum prouinciarum recuperaret: & ipſi agnito errore ſub imperium Cæſaris redirent.

Gaſcæ fallaces ad Pizarrum literæ.

His & aliis multis eiuſcemodi ſplendidis dictis omnium oculos perſtringens, ſimul Inoioſam aggreditur, & ad tradendam ſibi cum exercitu claſſem ſolicitat. Dein ad Pizarrum litteras mittit, (2) quarum ſententia hæc erat: Si Imperium & arma ſponte poneret, veniam ipſi omnium anteactorum à Cæſare tribui, & abrogatis legibus nouis omnibus fortunas ſuas relinqui. Porro ne eorum qui ipſius partes hactenus ſequuti eſſent, fidei nimium inniteretur. quippe illos, ſimul ac vocem Regis audiſſent, veniam & pacem offerentis, omnes ab eo ad vnum defecturos, & perniciem eoſdem ipſi allaturos, quibus ſalutem ſuam crederet.

His acceptis litteris Pizarrus, aduocato primorum conſilio, omnes ſententiam libere dicere iubet. Illi, re diu multumque deliberata, tandem congruentibus ferme in vnum omnium ſententiis decernunt, Primum omni ope Gaſcam Peruanæ prouinciæ aditu prohibendum eſſe: deinde mittendum legatum ad Cæſarem, qui de Proregis morte ei explorata omnia & certa referret: tum Regiæ eius Maieſtati ſupplicaret, vt propitia volenſque prouinciæ imperium Gonzallo Pizarro confirmaret. Id ſi ab eo impetrarent, magnam vim pecuniæ ei ſe vltro contributuros. His decretis, F. Hieronymum Loaiſam & Laurentium Aldanam in Hiſpaniam delegant, ac Epiſtolam ad Gaſcam Præſidem communi omnium nomine ſcribunt, legatiſque eam, ſexaginta quatuor Prouincialium, qui eas terras pro virili parte manu ceperant, chirographis ſubſcriptam & obſignatam ad eum perferendam tradunt. Exemplum eius infraſcriptum eſt.

Gonzalli & partium ad Gaſcam magnanimum reſponſum.

MAGNIFICE domine, te Panamam adueniſſe, & nunc quoque de traiectu in Peruenſem prouinciam cogitare, accepimus. Equidem ſi paulo maturius & ante Proregis mortem veniſſes, id nobis non minus iucundum quam vtile futurum fuiſſe teſtamur. Nunc autem poſt tot inteſtina bella & Hiſpanorum cædes non tantum parum tutus in has prouincias aduentus tuus, verum etiam detrimentum aliquod grauius allaturus eſt. Quare multo ſatius videtur, & cum publico omnium bono coniunctum vt tu in Hiſpaniam cum

„ legatis noſtris redeas,quos ad Cæſarem mittimus,vt ei horum motuum cau-
„ ſas ſucceſſuſque & conſilij noſtri ſummam exponant: petantque ab eo vt
„ Gonzallo Pizarro huius prouinciæ imperium prorogetac confirmet,peritiſ-
„ ſimo omnium viro ac longo rerum & tractandæ prouinciæ vſu aſſuefacto:
„ qui etiam propter ſingulares ipſius virtutes ab omnibus merito velut parens
„ patriæ habetur & diligitur:qui prouinciam pace & iuſtitia regit:qui Regia ve-
„ ctigalia ac reditus ſartos tectoſque præſtat. Ac nos quidem eam gratiam à
„ Cæſare accepturos confidimus, propter egregia in eum merita & conſtan-
„ tem in obſequio & fide perſeuerantiam: quam, etſi ab ipſius Legatis & Præ-
„ fectis bellis ciuilibus & rapinis adeo voracibus,vt ne vectigalibus quidem re-
„ giis pepercerint,crudeliter vexati,integrā hactenus retinuimus. Facile quoq;
„ nos ei probaturos ſperamus, quæcumque propugnandi noſtri cauſa ſumptis
„ in eos armis geſſimus.quidquid enim huius fecimus,quod leges permittunt,
„ iuris noſtri tuendi gratia fecimus. Quare veniam aut gratiam criminum nul-
„ lam ab eo petimus: quando deliquiſſe in eum aliquid nobis conſcij non ſu-
„ mus. Te vero pro eo ſtudio ac zelo, quo hactenus ſemper in Dei cultum &
„ Regis obſequium affectum eſſe præ te tuliſti, magnopere oratum volumus,
„ vt Hiſpaniam repetas,& quæ his prouinciis recreandis commoda neceſſaria-
„ que eſſe pro tua prudentia perſpicis, ea coram ipſe Regiam maieſtatem edo-
„ ceas. Quod te quidem ita facturum ſperamus.

Literas quoque dant ad Inoioſam (& hoc idem Pizarrus Laurentio Aldanæ in mandatis dedit) vt Petrum Gaſcam L. millibus ducatorum donatum in Hiſpaniam remitteret: aut ſi potius ita videretur, eum interficeret. Id mox, allatis Panamam literis, Laurentius Aldana Præſidi Caſcæ indicauit, monuitque vt ab occultis hoſtium inſidiis ad ipſius cædem ſtructis caueret. Præterea ei pro certo retulit Pizarrum numquam ſponte paſſurum vt Peruanam prouinciam intraret: quamquā alioqui complures bene in Regem animati eum multo libentiſſime viſuri eſſent. Ceterum quum Inoioſa nullo pacto adduci poſſet vt claſſem Caſcæ proderet, nempe fidei Pizarro datæ nondum immemor, ad vltimum tamen Cæſareis literis inſpectis, quibus anteactorū omnibus qui à Pizarri factione ad Regem deſciuiſſent venia dabatur, expugnatus eam tandem tradidit: Tanta re tam facile potitus Gaſca, ſine qua fruſtra in oppugnando Pizarro ſe fatigaſſet, ingenti lætitia, eundem Inoioſam vt ante claſſi præficiens: ceteros quoq; claſſiarios duces ſuo quemq; gradu atque ordine quem prius obtinebat relinquit. Simul Nomine-dei aliquot tormenta & machinas aduehi iubet, quas ex Hiſpania tranſtulerat: mox etiam Mexico, Guattimala, Nicaragua, Dominica, miſſis ad prefectos litteris, milites, equos, arma, commeatus, contrahit: pecunias in ſtipendia militum mutuas à Mercatoribus ſumit: Laurentium Aldanam ad promulgandas Veniæ generalis literas & nouarum legum abrogationem, tribus nauibus in Peruſium mittit.

Inoioſa claſſem Pizarri, Gaſcæ prodit.

Gaſca hoſtium duces præmiis & honorū ſpecie ineſcat.

Ille Panama ſoluens, nullo loco prius terram attigit, quam in Calliaum Limę oſtium perueniſſet. Inde nauim vnam è tribus Trugillium, alteram Arequipam mittens, pluribus ſimul locis Regia diplomata & claſſis defectionem euulgat. Qua ex re factum eſt vt maxima pars ciuitatum, fama de claſſe ab Indoioſa Gaſcæ prodita ſparſa, à Gonzallo Pizarro deficeret. Primum Trugillij Didacus Mora, Quiti Rodericus Salazar ab eo deſciuere, quorum hic Petrum de Puellis iacentem in lectulo pugione confodit: Franciſcus Vlmeus in Guaiaquil Emanuelem Statium interemit, iam tribus aliis in Puna inſula ciuibus interfectis. Quæ quidem cædes iam refixo explicatoque aduerſus rebelles & proſcriptos vexillo regio, impune graſſabantur. *Amici cum fortuna ſidem mutantes.*

Qvvm forte tantas inter rerum procellas ad portum-veterem eſſem, Didacus Mendez Lupum Aialam cepit, Moralem trib. mil. ſtrangulari iuſſit: ſed ab iſtis hęc vlciſcendi potius rabie quam ſtudio iuſtitię fiebant. Didacus Centenus à Didaco Aluare Arequipa excitus, è montium latebris, in quas ſe abdiderat, prodit, & ſe Aluari iungit, affluentibus quotidie aliis, cùm octoginta Hiſpanorum globo, quos eiuſdem cauſæ ſors aggregauerat, Regis nomine Cuſcon occupare properat: eam tum trecentorũ militum præſidio Antonius Robles obtinebat, quos paulo poſt ad Pizarrum ducturus erat. Id vt comperit Cetenus noctu vrbem intrat: hoſtes incautos & ſopitos opprimit. Multi trucidati, vulnerati plures: dux ipſe viuus capitur: ei Centenus ceruices abſcindi iubet, & ceterã multitudinem, amiſſo duce, ſub imperium Regis facile redigit.

Qva victoria admodum inflatus, Cuſco mouet, & Potoſiam aduerſus Alphonſum Mendozzam & Io. Silueiram contẽdit. Hi duo Pizarri legati erant, eo loco iuſſa eius cum valida manu expectantes: ſed vbi Centenũ aduentare intelligunt, ei obuiã vltro egreſſi copias iunxere. Quibus ille virib. auctus Tiquacacenſis lacus clauſtra occupat & cum exercitu ibi conſidit, eo conſilio vt Præſidẽ opperiens, ſimul obſeſſo eo trãſitu omnia itinera hoſti intercluderet.

1 Omnivm *quæ in Peru acciderant nuncium accepit Carolus Cæſar in Germania (vbi tum aduerſus Proteſtantes bellum gerebat) per Didacum Aluarez Proregis Velæ cognatum & Franciſcum Maldonadum Gonz. Pizarri domeſticum. Eorum porro malorum remediũ aliquandiu dilatum eſt, tum quod Cæſar Caſtella abeſſet, tum quod morbis nonnumquam implicitus, grauiorib. curis non vacaret. Tandẽ Petrum Gaſcam eo mitti placuit, qui tum ex Inquiſitionis Hiſpanicæ collegio & conſilio erat, cautum & cordatum virum & cuius animum ingentib. negotiis parem ſollertiamq; expertus fuerat Cæſar, tum eo apparatu, quem paucis ante annis in regno Valentiæ aduerſus Turcarum & Maurorum claſſem fecerat, quam imminere Hiſpaniæ allatũ erat: tum aliis negotiis, quæ proprie ad Inquiſitionis munus & Infidelium conuerſionem ſpectarent. Hunc virum Cæſar, abrogatis durioribus illis edictis, quæ Blaſco Velæ exitium attulerant, attributo libero imperio, cõponendis Prouinciæ motibus delegit. Neq; ille gnarus plura conſilio & aſtu quã vi perfici,*

ſuperbi-

ſuperbiorem titulum aſciuit, quam præſidis Regiæ audientiæ ſiue Curiæ Peru: nihil aliud palam præſeferens, quam ſe miſſum eſſe, vt omnibus ignoſceret, & quam mollißima via conſequi poſſet omnia in priſtinum ſtatum reſtitueret: acceptis tamen à Cæſare litteris, ſigillis & chirographis, quorum autoritate, ſi opus eſſet, vires & milites contraheret: ſed id clam. Auguſt. Zarat. Hiſtor. Peru. libro. 6. capite 6.

2 PETRVS Gaſca longa epiſtola Gonz. Pizarrum monuit vt abdicato Gubernatoris munere, ſponte ſub fidem atque imperium Cæſaris concederet. Eius exemplum exſtat apud Auguſt. Zarat. Hiſt. Peru. lib. 6. cap. 7. Eam per Petrum Hernandum Paniaguam miſit, ſimulque Caroli Cæſaris litteras ad Gonzallum Pizarrum ſcriptas, Anno M.D.XLVI. Earum litterarum ſententia hæc erat:

REX.

"GONZALLE Pizarre, tum literis tuis, tum aliorum relatu, certiores facti ſumus de exortis in Peruanis prouinciis motibus, ceterisque rebus quæ ibi acciderunt, ex quo Prorex Blaſcus Nunez Vela legatus noſter, & cum eo Regiæ curiæ Auditores eò miſſi ſunt: quod nimirum illi nouas leges atque Edicta à nobis facta ad iuſtum earum regionum regimen, & clementer tractandos earum indigenas, rigidius exſequi vellent. Ac certum quidem habemus, nec te, nec eos qui te ſequuntur, eo conſilio ſeceßiſſe vt imperium noſtrum exueretis: ſed tantum vt rigorem & aſperitatē declinaretis, qua dictus Prorex ita vti ſtricte volebat, vt nullā ab iis legibus prouocationem admitteret. Itaq;, totius veritate accurate perſpecta, ſimul audito Fran. Maldonado, qui abs te & Prouincialib. colonis miſſus nobis omnia retulit: licentiatum Gaſcā, è ſancta & generalis Inquiſitionis corpore ac conſilio noſtro eò mittere viſum eſt. Quē idcirco mandatis ac poteſtate inſtruximus, vt eis terris pace ac quiete reddita, quæcumq; ad Dei cultum, prouinciarum conſtitutionem ac decus, & colonorum, clientium noſtrorum, & indigenarum, commoda pertinere ipſi videbuntur, ea omnia curet ac prouideat. Quare vobis mandamus atque iniungimus, vt quæcumque dictus Lizentiatus noſtro nomine vobis edixerit, ea præſtetis, ac perinde dicto audientes ei ſitis, vt ſi ea à nobis ipſis mandata eſſent: tum vt quantocumque poteritis, fauore & ope eum iuuetis, quo facilius commiſſa à nobis perficere & exſequi poßit. Quod vos præſtituros confidimus. Ac me quidem ſcito habere in memoria, & habiturum benefacta & officia in me veſtra, tum quæcumque Marchio Franciſcus Pizarrus frater tuus imperij mei propagandi cauſa, præclare & fortiter geßit: atque eorum tum liberis eius tum fratribus ſuo tempore præmia perſoluturum. VENELO, XVI. die Februarij, Anno M. D. XLVI."

EGO REX.

Mandato ſuæ Maieſtatis:

Franciſcus de Eraſo.

Gonz.

Gonz. Pizarrum amicorum præcipui deſerunt. Centenus ab eo, prælio vincitur. Chilenſem prouinciam, ſuadente Caruaiale, petere abnuit.

CAPVT XIIII.

INTEREA Pizarrus è Regum-ciuitate miſeram partium ruinam, & paulatim diffugientes cum fortuna amicos, conſpiciens, eos præſertim qui ſuſcipiendi huius incepti præcipui ipſi autores & participes fuiſſent: ac iam à Petro Inoioſa, in quo vno maxime ſpem ac præſidium rerum ſuarum collocauerat, claſſem Gaſcæ proditam, atque ab omnibus fere ſociis populis ſumta in ſe arma: ingenti quidem dolore percuti, non tamen tot aduerſis caſibus frangi aut animum abiicere. Itaque aduerſum mala inſiſtens ſpei, Ioannem Coſtam ducentis cum militibus Trugillium aduerſus Didacum Moram mittit: ſed is quum Didacum Caſſiamalcam conceſſiſſe & ſe validiorem eſſe comperiſſet, Limam reuertitur. Eum mox Pizarrus cum maioribus copiis Cuſcon ablegat, vt inde Centenum eiiceret, quem in ea vrbe eſſe exiſtimabat. Paulo poſt iſtius diſceſſum, Laurentius Aldana Limenſem portum quatuor nauibus inuectus, ingentem Pizarri exercitui terrorem intulit. *Gonz. Pizarri inuictus in aduerſis animus.*

IN ea trepidatione Ioannes Roias & Alphonſus Maldonatus cum multis aliis Pizarrum deſeruere. Pizarrus ne plures ad hoſtem transfugerent veritus, Lima Arequipam migrare conſtituit: ſed ne ea quidem res licentiati Caruaialis fugam morari potuit, qui cum omni familia, cognatis & amicis repẽte à Gonzallo deſciuit. Eius hominis tranſitio Gubernatoris animum vehementer pupugit, quod is è primoribus exercitus ducibus erat, & inter omnes amicos præcipuo honore cultus à Pizarro. Ergo ipſe Lima excedens, per celeres equos ad Ioannem Coſtam ſcribit, vt quam celerrime Arequipam veniat. Quũ prope Guamanguam eſſet, Sottus ſummus Præfectus caſtrorum, Martinus Vlmeus trib. mil. cum maxima cohortis parte, eum deſeruerunt. Interea Arequipam ipſe, Laurentius Aldana Limam ingreditur, & vexillum Regium attollit. *Pizarrus amicorum præcipuorum defectionibus vulneratur.*

GVBERNATOR, reuerſo Ioanne Coſta, dubius animi, eum & reliquos amicos, qui fidem non mutauerant, in conſilium adhibet, quid optimum factu eſſet exquirens: neque enim iam de imperio, ſed de ſalute agi. itaque quando retinendæ prouinciæ nulla ſpes eſſet, vitæ ſaltem conſulerent. Quum omnibus noua exilia, nouas quærendas terras placeret, & ad id Chilenſis prouincia opportuna videretur: Pizarrus militem ire in ordines & diſpoſito agmine ingredi iubet. Quingenti ferme Hiſpani milites, multis Indis lixis & calonibus admixtis, erant.

AT Pizarrus cogitans recto itinere tendentibus neceſſario tranſeundum eſſe, qua Centenus cum mille ac ducentis Hiſpanis anguſtias quaſdam inſe-

derat, Franciſcum Spinoſam cum triginta equitibus viam propter alueum Tiquacacenſis lacus ſequi iubet, vt hoſti velut illac ituri ſpeciem præbens, eum ad impediendum tranſitum in illam partem auerteret. Ipſe vero diuerſa via, Caruaiale Præfecto caſtrorum cum toto exercitu præmiſſo, per Vſcouium aſperrimos Guamangæ montes præſtringens tendebat. Ibi ſacerdos forte repertus, Cæſarei exercitus explorator, ab eo ſuſpendi iuſſus eſt. Centenus ab Olea trib. mil. qui ad eum tranſiuerat, de Pizarri conſilio edoctus, ex eo loco mouet & Pucoranum properat. Pizarrus vbi hoſtem recta ad ſe tendere comperit, ſe Guarinæ ſaltu & hoſtilibus copiis clauſum ac viribus imparem: mittit ad Centenum, Se prouincia omni vltro excedentem in Chilen migrare: proinde tranſitum liberum abeunti concederet. Centenus enim uero negare ſe daturum, ſed petere vt ſe in ipſius fidem ac poteſtatem permitteret. At Pizarrus TV NON es Rex, inquit, vt me tibi dedam: tu nuper vnus è meis clientibus & domeſticis eras: verum quum forte aliquid à me flagitanti negaſſem, tu aduerſum me arma ſumſiſti.

AB hoc reſponſo, Centenus vlterius pergens, emiſſarij Tiquicacenſis lacus ponte interciſſo, Pucoranum peruenit, ibique XV. millibus paſſ. à Pizarro caſtris poſitis aliquot dies conſedit, ratus hauddubie Pizarri milites ad ſe tranſitionem facturos. Verum vt ab illis nihil moueri videt, octo millia paſſuum propius hoſtem admotis caſtris: copias Alphonſo Mendozzæ & Ioanni Siluerę legatis tradit. Ipſe, lateris dolorem cauſatus, cum Ioanne Solano Cuſcenſi epiſcopo in tutum locum ſecedit. Alphonſus Mendozza & collega, quibus hoſtem vltro aggredi certum erat, aciem tumultuarie, ac contemtu hoſtis negligenter ordinant. ſiquidem iam certam victoriæ ſpem præceperant animis, multa & vana iactantes & ludicra inter ſe cientes certamina, quum videlicet ſe Pizarriſtis, etiamſi triplo tanto plures eſſent, facile pares eſſe dicerent.

Prælium Pizarri cũ Centeno.

CARVAIAL de ordine & loco in quo hoſtium acies inſtructa ſtabat ab exploratoribus edoctus, confeſtim ad Pizarrum, Illuſtriſſime Gubernator (inquit per Deum iurans) ecquid proditores iſtos inuadimus? quid ceſſamus? victoria quidem in manibus eſt. Simulque diſpoſitis agminibus, cum maxima tormentulariorum parte ceteram aciem ſtrenue antegreſſus, repentino incurſu hoſtium ſtationes irrumpit. Ac primo quidem congreſſu tormentularij ingentem ſtragem faciunt. Sed Alphonſus Mendozza cum XL. tormentulariis, & omni ſuorum equitatu in Pizarri alam vehementer inuectus, prope in fugam verterat: ni Caruaial huc illuc ad animandos milites agmina obequitans, quanto in diſcrimine eſſet Gubernator, animaduertiſſet. Simulque is Ioannem Torrem ad opem ferendã nomine ciens: Agedum, inquit, patrono noſtro ſuccurramus, qui in magno periculo eſt, ni mature ſubueniatur. Ergo accitis promtiſſimis in eam partem accurrentes, prælium inſtaurant, nec

tantum

tantum labantem ſuſtinuere aciem, ſed omnibus viribus ad victoriam conniſi, pepulere hoſtem. Tandem Centeniani quum furentium inimicorum impetum tolerare non poſſent, abruptis ordinibus & defeſſi funduntur. Simul ac ſuorum fugam Centenus è tuto conſpexit, non exſpectato Epiſcopo, inſiliens in equum aufugit. E Pizarri exercitu circiter octoginta Hiſpani cecidere. Cepeda & Ioannes Coſta vulnerati ſunt. Ex hoſtibus quadringenti & quinquaginta deſiderati ſunt: in iis Ioannes Siluera, & alii tribuni mil. *Pizarri victoria de Centeno.*

SECVNDVM eam victoriam Pizarrus Caruaialem cum xxx. tormentulariis verſus Arequipam mittit, ſi forte Centenum fugientẽ exciperet. Is Centeno non reperto, vrbẽ intrans aliquot ciues pecuniis ſpoliat. Pizarrus Bobadilium trib. mil. cum totidem militibus, Ciarchas petere iubet, & quidquid equorum armorumque nactus eſſet capere: Machicao & ſex aliis Hiſpanis gulam laqueo frangi curat, quod ſub initium pugnæ ad Centenum transfugiſſent: ceteris ignoſcit, quum fidelem ipſi operam præbituros in poſterum promitterent. His geſtis, Guarina mouens Cuſcon petit: vrbemque intrans cum ingenti omnium ciuium metu, licentiatum Martellum & duodecim alios è primoribus ciuitatis ſuſpendi iubet: ex auro & argento arma fabricanda curat, vrbemque excubiis & valida cuſtodia firmat.

TRADVNT nonnulli, Pizarrum à Caruaiale monitum, ne militum quos ex Centeni clade collegiſſet, & aliorum præterea quorumdam fidei crederet, quippe prodituros eum vbi ſe occaſio tuliſſet. Verum potius in Chilenſem prouinciam concederet, quacumque tranſiret terram vrens populanſque & ſequentibus hoſtibus omnia vaſtitate præripiens, ne commeatus militi, neu pabulum equis ſuppeteret. Porro ad hæc reſpondiſſe Pizarrum, Sibi ſtare animo, aut vitam amittere, aut prouinciam ſeruare. Tum Caruaial, horribiliter deierans: Age, inquit, pergamus, quando ita lubet, Illuſtriſſ. Gubernator: mihi quidem ſcias tam bonas ceruices eſſe quam Dominationi tuæ. Equidem ſi tam ſapientis conſilij ratio à Pizarro accepta eſſet, fruſtra in eo perſequendo Petrus Gaſca caput ſcaberet, & incaſſum ſe ac militem fatigaret, nihil ex eo incepto præter irritum laborem in Hiſpaniam relaturus. Verumtamen Pizarri res eum exitum habere neceſſe erat. *Proditorũ numquam tuta fides.* *Pizarrus ſano conſilio vtiuneſcit.*

* *
*

Gaſca in Peru traiicit, Pizarrum prælio vincit. In eum, in Caruaialem & ceteros noxios animaduertit.

CAPVT XV.

INTER hæc Præſes Gaſca duodecim onerariis nauibus cum magnis tum modicis Panama ſoluit, quæ omnes ferme mercibus onuſtæ erant, cum quingentis militibus quos in omnes naues diuiſerat. Ex iis Liburnicam vnam, ſeu biremim celerem, quæ remigio impelleretur, efficere conatus eſt: ſed fruſtra, prærapida aquarum celeritate impeditus, quæ iis interdum locis torrentis inſtar decurrunt. Ergo decurſum eum maris aduerſum ſubiens atque ægre inde eluctatus, hiberno videlicet tempore: vix tandem in Mantæ portum peruenit.

FORTE tum portum-veterem Franciſcus Vlmeus cohortis vnius præſidio obtinebat: is audito Præſidis aduentu, cum Didaco Mendez aliiſque ciuibus ad eum excipiendum obuiam egreſſis, ei ad mare occurrit. Ibi ab illis cognoſcit quo in ſtatu res Pizarri eſſent, & vt ab eo omnes prope ciuitates defeciſſent: vnde incredibili affectus lætitia, poſtquam tamen Moralis, Emanuelis Statij trib. mil. aliorumque ciuium patratas cædes accepit, tali oratione eos increpuit: Vos, inquit, dum Regi ſeruire vos dicitis, per ſpeciem obſequij & hominum cædes patratis & priuatas iniurias vlciſcimini. Rex eiuſcemodi obſequiis non eget.

Hiſ. multi ob ſimultates multos interficiunt, quibus cauſam partium prætendunt.

MOX inde digreſſus, breui Tombeſiam appellit: tribunum mil. ad Sancti michaelis coloniam mittit, qui transfugas à Pizarro deficientes colligeret: Mercadilium trib. mil. à Bracomoriis arceſſit. Breui quoque eius accitu Quito Salazar, Popaiano Sebaſtianus Venalcazar cum multis Hiſpanis venere. Exin nuncio accepto, Didacum Moram Caſſiamalcæ eſſe cum valida manu, & omnibus ex locis ad partes iuuandas auxilia concurrere, Præſes miſſis ad Nouæ Hiſpaniæ Preſidem literis, remittere ſe illi cogendi ſupplementi laborem ſignificauit, quippe eo opus non eſſe. Eodem exemplo ad nominis-dei, Nicaraguæ, & aliarum regionum Præfectos vnde auxilia exciuerat, ſcribit. Neque ex iis vllus venit, præter licentiatum Ramirem: is nauim vnam militibus & commeatu onuſtam ad Gaſcam adduxit.

INTEREA Gaſca Inoioſam per montana cum maxima parte copiarum mittit, vt Hiſpanos qui Sauſæ erant colligeret: ipſe maritimo itinere Trugillium profectus de Centeni clade ibi nuncium accipit. Ex quo non mediocri dolore affectus, aliquandiu hæſitauit an vlterius procederet. Donec trepidantem confirmarunt ſui hortantes ne hac vna clade territus irritum inceptum omitteret: quippe ipſi ad profligandum hoſtem abunde ſupereſſe militum; adhæc hoſtilis exercitus maximam partem inuitam Pizarro ſeruire: ſimulque vt vexillum Regium conſpexiſſent, ingratam militiam deſerturos. Quibus ille monitis acquieſcens, verſuſque in conſilia belli Alphonſum Aluaradum

ad

ad cohortes accipiendas quas Laurentius Aldana contraxerat, Limam delegat: exploratores multos cum Hiſpanos tum Indos ad itinera & conſilia Pizarri ſpeculanda præmittit.

Intento in hæc Gaſca, Epiſcopus Cuſcenſis & Alphonſus Mendozza, cum paucis victi exercitus reliquiis Trugillium ſuperueniunt: & diuerſa ex parte Didacus Mora Caſſimalca: Petrus Inoioſa & alij duces aliis è locis ſuas eo quiſque copias adducunt. Iam Præſes circa ſe non ſpernendam manum mille & quingentos milites habebat. itaque quod ſupererat, arma inſpicit, vehendis machinis carros inſtaurat, plures globos & pilas ferreas, haſtas, & lanceas, fieri curat. Quibus perfectis, cum toto exercitu mouet: Indi ſarcinas & commeatus humeris ferebant, iique longo verſu vincti ne aufugerent: ſub iniquo onerum pondere laborantes plerique agmen ſequi non poterant: alios adeo vehemens ſitis fatigatos exurebat, vt linquente ſpiritu humi corpora proſternerent. Ergo iſtos, quum alleuare ſe non poſſent, Hiſpani immaniter gladiis detruncabant: quorumdam etiam, quibus catena collo inſerta erat, capita amputantes, ne videlicet in iis eximendis longiorem moram tererent, aut ſi funibus reuincti eſſent, coſtas & latera ferro transfigentes: nonnullos quoque cruribus, alios naſo, quoſdam lacertis, aliquos etiam cruribus amputatis, truncos & laceros abiiciebant: donec tandem Præſes Sauſam, Indi Guamanguam peruenere. *Gaſcæ apparatus.* *Hiſp. ſæuitia aduerſus Indica mancipia.*

Porro iter facienti primum obuius fit Valdiuia, ad eius opem è Chilenſi prouincia accurrens, ac poſteum Centenus: ſed quum Andagolianorum prouinciam ingreſſus eſſet, alimentorum inopia atq; inſalubrium ciborum perniciosi ſucci (quippe exercitus Maizio duntaxat immature cocto, aut certe raptim toſto, veſcebatur) tum etiam continui imbres & humidum terræ, per omnem fere exercitũ morbos vulgauere: Donec Abancaia flumine tranſmiſſo, allata ab indigenis & finitimis populis cibaria, militem vtcumque refecere.

Eo loco quum interſciſſos ab hoſte pontes omnes Præſes cognouiſſet (iunguntur autem flumina earum regionum eiuſcemodi pontibus: Prælongas arborum virgas, eadem fere craſſitudine qua perticæ ſalignæ apud nos ſunt, ſimul connexas, moxque inſtar rudentum intortas, reticulato opere ab vtraque ripa deligant: ex his ita contexti ponticuli, quamuis non equiti, pediti tamen facilem tranſitum præbent) quum ergo eius formæ pontes abruptos nunciatum eſſet, eos Præſes ab Indis reponi & inſtaurari iubet. Quibus incredibili celeritate refectis, Apurimã fluuium haud procul Cuſco cum exercitu incolumi tranſmittit: præter paucos milites & equos, qui prærapida vi fluminis ablati & aquis hauſti ſunt. Inoioſa & Petrus Valdiuia quum in vlteriorem ripam euaſiſſent, cum LXX. tormentulariis editum collem, munitũ natura & vtriſque opportunum, dum totus exercitus traducitur, occupant. Vix eum locum inſederant, quum Ioãnes Coſta cum quinquaginta tormen-

tulariis ad eum capiendum Cuſco egreditur. Sed vbi hoſtes in vertice conſpexit, extemplo in vrbem regreſſus Gubernatori, adeſſe hoſtes & à Preſide tranſmitti flumen, renunciat. Ille cum nongentis Hiſpanis & multis Indis Cuſco egreſſus, in conſpectu hoſtium ad Saguiſaguanam caſtra locat.

Præses, traiecto fluuio, quum forte locum frigore ac gelu infeſtum, lignorum & commeatus inopem, inſediſſet, veritus ne ſui ad Pizarrum tranſirent, cui eæ res abunde ſuppetebant, mature acie decernere inſtituit. Itaque bonam noctis partem in expediendis armis conſumit: ac luce orta milites ingentium præmiorum ſpe ac promiſſis implet, quod ſæpe dixerat etiam atque etiam inculcans: Irent fortes ac pugnam ſtrenue capeſſerent: ſe qui omnia eorum cauſa vellet, bene meritos de ſe milites præmij expertes numquam paſſurum. Mox ſignis explicatis recta ire in hoſtem iubet. At Pizarri clades, à Cepeda cœpit. Quum enim eum ad anguſtias quaſdam colli vicinas, quas hoſtis petiturus erat, occupandas præmiſiſſet, ille repente ad Præſidem tranſfugit, & poſt eum quinquaginta tormentularij tranſeunt. Ceteri deſtituti à ſociis & ſubito pauore perterriti, abiicere arma, & qua quiſque potuit, alij in caſtra Cæſaris, alij alio erumpere. Tum Inoioſa quantum niti poterat clamitans, hortatur ſuos inſtare perculſis, illi nullius rei magis quam prædandi memores, ad diripienda impedimenta vertuntur: minus tamen prædæ quam ſperauerant ex hoſtium caſtris redactum eſt. Cæſareanorum vnus tantum Hiſpanis in acie cecidit: hoſtium quinque.

Gaſcæ de Pizarro victoria.

Gonzallus Pizarrus ab omnibus præterquam à paucis legatis & tribunis mil. deſtitutus, ad Ioannem Coſtam conuerſus, Nos vero, inquit, tribune, quid faciemus? Coſta: quid ſupereſt, inquit, Illuſtriſſ. Gubernator, niſi vt exemplo Romanorum fortiter moriamur? Tum Pizarrus excipiens: Abſit, abſit, inquit, vt honore & opibus amiſſis, animam quoque perditum eam. Secundum hæc dicta forte Villam Vicentium prætereuntem conſpicatus, ſciſcitatuſque qui eſſet, poſtquam is reſpondit, ſe exercitus Cæſaris primum Tribunum eſſe (Sergentem-maiorem vulgo vocant) tum ipſe, Et ego, inquit, male fortunatus Gonzallus Pizarrus ſum. Inde ab eo ad Præſidem deducitur: cultu in primis eo die notabili. Inſigni & præualenti vehebatur equo, quem præfulgentes argenteis bullis phaleræ vndique adornabant: ipſe munimentum corporis leue indutus, nitentem ex auro puriſſimo galeam, criſtis & ſigno plurimis clariſſimis ſmaragdis diſtincto decoram gerebat.

Pizarri in rebus deploratis magnanimitas.

Præses vero eum in conſpectũ adductum ſic alloquutus eſt: Quam recte feciſſe tibi videris, Gonzalle Pizarre, qui occupata Cæſaris prouincia aduerſus eum arma ſumſeris, & vectigalia eius conſumſeris? Pizarrus. Meos reditus, inquit, conſumſi, non Cæſaris: prouinciam vero mihi pro meo iure vt Gubernator poſſidere viſus ſum, quam videlicet ego ac fratres mei

Gaſcæ ad Pizarrum captum oratio.

armis

armis ſubactam pro virili manu cepimus. Hoc reſponſo audito, & Pizarro è conſpectu amoueri iuſſo, Præſes eius iudicium licentiato Ciancæ committit. Is vbi edita in reum crimina cauſamque cognouit, ei perduellionis ac proditionis noxam iudicat. Præſes damnatum ad capitale ſupplicium poſtera die abduci iubet. Corpus Cuſci humatum, caput Limam delatum eſt, & in foro, ſepto cancellis ferreis loco, pilæ lapideæ impoſitum. Hic Gonzalli Pizarri fuit exitus. Vegeto ac valenti corpore vir fuit: valetudine proſpera, animi magni: auarior tamen quam liberalior, literarum plane imperitus, & facili in omnes credulitate. *Pizarri mors.*

Post in alios quoque noxios animaduerſum. Caruaialem ſemiquadrantis horæ ſpatio ad caudam religatum per campum traxit equus: mox è patibulo ſuſpenſum in quatuor partes diſſecuit carnifex. Quum ad ſupplicium traheretur, imperatorem ſuum Gonzallum Pizarrum crebro ſuſpirans flagitabat. Pridie quam moreretur, quum eum Didacus Centenus forte inuiſens ita compellaſſet, Dom. præfecte castrorum, inquit, vbi nunc ſunt tui illi militares vngues? ita ei reſpondit, Mihi, inquit, erepti ſunt in ipſa acie tanquam bellatori ſtrenuo: ſed tu vt vili & ignauo proſtibulo ortus, è prælio fugiſti. In eo viro ſæuitia auaritiæ par fuit: & exiguo illo temporis ſpatio quo in Gonzalli Pizarri exercitu Præfecti caſtrorum munus obiit, amplius trecentos Hiſpanos occidit. (1) Quum aliquem ſuſpenderet, ſæpenumero ridens ei dicebat: Audiui te eſſe equitem: æquum eſt igitur eum tibi haberi honorem qui tuæ dignitati & nomini conueniat. En tibi aliquot arbores: ex iis quamcumque libuerit deligito: ea tibi à me fiet gratia vt ei quam optaueris ſuſpendaris. Mox vbi miſerum talibus ſarcaſmis aliiſque eiuſcemodi ludibriis eluſerat, ſuſpendi iubebat: aſſidue ſecum ad eius operis miniſterium quatuor Numidas circumducens. Longum eſſet commemorare fœda omnia & crudelia facinora quæ iſte paſſim edidit. Mortuo Caruaiale, Ioannes Coſta & Ioannes de Torre aliique vndecim Tribuni mil. ſuſpenſi ſint: multi milites virgis cæſi & in Hiſpaniam ad triremes damnati, alij in Ghilenſem oram exſulatum miſſi, Valdiuiam eius prouinciæ Gubernatorem ſequuti ſunt. *Caruaialis exitus.*

1 Octoginta *annorum tum erat Caruaial. Sub Gonſaluo Ferdinando, Imperatore celebri, ſtipendia fecerat. Bellator primus Rauennati prælio ſignifer: ceterum ſæuitia adeo inſignis vt de eo prouerbium vulgatum ſit inter Hiſpanos: Crudelis vt Caruaial. In eo prælio quo victus eſt ad Guarinam Didacus Centenus à Pizarro, Ferdinandus Bacicaus, inclinatam ad Centenum victoriam cernens, nec tranſire aperte auſus, clanculum ſeceſſit: neque tamen adeo fefellit, quin eius rei certior fieret Caruaial. Ergo fuſo Centeno, Bacicaum corripiens: & Compatrem ſuum per ludibrium appellans, vt reuera erat, multaque alia in eum ſalſe iaciens, in patibulum egit. Adeone ſimplici quidem ſæuitia in amico contentus fuit. Aug. Zarat. Hiſt. Peru libro 7. cap. tertio.*

Gaſca

Gaſca res Peruanas componit. Milites promiſſis explere fruſtra conatur. Contreræ fratres in eius pecunias inuolant. Ille recuperatis omnibus, in Hiſpaniam traiicit.

CAPVT XVI.

SVBLATO partium duce Pizarro, Præſes Cuſcon ingreſſus, Hiſpanos omnes qui vaſallos & ſubditos haberent, quoſdam donis, plures promiſſis onuſtos, domum remiſit: de ſtrenua & fideli erga regem opera eorum gratias agens. Dein Gonzalli Pizarri aliorumque qui perduellionis damnati fuerant, ædes ſolo æquat, & areis ſalem inſpergit: mox Cuſco excedens Purimam petit. Ibi cum Hieronymo Loaiſa Archiepiſcopo Limenſi & Petro Lopez ſcriba ſuo de aſſignandis agris diuidendiſque inter colonos Indis vaſallis, conſilio habito: Inoioſæ centum millia ducatorum annui reditus attribuit: Valdiuiæ paulo minus: ſed hic poſtea non diu vixit. Veneno ſublatum fuiſſe ferebant. Ceterum Præſidem in hæc præmia & annuos reditus amplius decies centena & quinquaginta ducatorum millia pluribus erogaſſe conſtat.

Gaſca duces de ſe benemeritos præmiis afficit, milites negligit.

VERVM vulgata eius diuiſionis fama, multi milites, qui ſummis periculis ac ſudoribus ſtrenuam fidelemque operam Regi præbuerant, ac gaudio alacres haud ambigua ſpe mercedem laborum exſpectabant: vbi ſe ſolos indonatos & præmiorum expertes prætermitti videre, vehementer conqueri de Præſide ac fremere aperte ceperunt. Mulcebant iratos benignis verbis ipſe & Archiepiſcopus quantum poterant: Sibi quidem non eſſe in præſentia dicentes, quod vltra largirentur: ſed breui daturos operam vt omnes dignam meritis gratiam referrent. Sed illi dictis vſqueadeo non placabantur, vt etiam vecordes ſeditioſis ac contumelioſis vocibus eos increpare & ferociſſime obloqui auderent.

EARVM aliquot haud illepida exempla referam. Haud multis ab hinc annis Cordubæ Monacha erat (Magdalenam de Cruce appellabant) non tantum plebis opinione, ſed Hiſpaniæ quoque procerum iudicio pro diua & fatidica vulgo habita. Quin ipſe Cęſar expeditionem nullam fere aut inceptum aggrediebatur, vt ad eam velut ad oraculum non mitteret, rogaretque vt fuſis pro ſe precibus rem Deo commendaret. Tandem aliquando fraude patefacta, compertum eſt ſortilegam eam mulierem eſſe, eique cum diabolo familiarem conſuetudinem intercedere. Eiuſcemodi Magdalenam de Cruce ipſum Præſidem eſſe, ei in os exprobrauit miles, eumq; iniri à diabolo: Archiepiſcopum videlicet iis ambagibus deſignans, quod Præſes nihil ſine eius conſilio & ſententia ageret.

Militum Hiſp. in Gaſcam ſalſe dicta.

ALIVS obiecit, aſtutiorem eo vulpem cælo non tegi. Alius furens & exſpes ei dixit, Se in quam remotiſſimas terras abire velle, vnde ne nomen quidem

dem Hiſpaniæ audiret. In hunc adeo exarſit Præſes, vt niſi optimos precatores habuiſſet, qui à Præſide ei veniam exoraſſent, eum illico in patibulum acturus fuerit: tum vero remiſſa vltima pœna in Chilen relegauit. Quidam etiam miles ridens Præſidem ſic affatus eſt: Domine Præſidens, date mihi, quæſo, de gratia birrettum illum quem vos habetis in capite. Tum Præſes & ipſe renidens: Ecquid vis illo facere? inquit Miles: Volo comburere, ait, & redigere in puluerem ad facienda maleficia: quandoquidem vos cum illo tot bonos viros decepiſtis. Alij vulgo in eum iaciebant, Veniſſe eum vt veniam daret tyrannis, & fidos Regis ſeruos occideret. Nonnulli minaciter dicebant, Niſi daret vnde viuerent, ſemet vltro vndecumque poſſent rapturos.

Hic tam præterturbatus rerum ſtatus eo tandem erupit, vt non pauci coniuratione facta Inoioſam interficere, Præſidem vinctum in Hiſpaniam mittere, Cæſarem per litteras orare decernerent, vt ſanctum atque innocentem aliquem virum eo mitteret, qui agros & ditiones prouinciæ omnibus vt quique meritus eſſet, de integro diuideret. Verum quum omnia foras emanaſſent, captis conſilij autoribus & in Hiſpaniam miſſis (in iis erat ſacerdos Cantaber, qui ſe eo bello operam nauantem Cæſari quadraginta millia ducatorum conſumſiſſe dicebat) ea tum quidem coniuratio in præſens repreſſa eſt. Verum non multo poſt quam Præſes Peruſio in Hiſpaniam vela fecerat, noua ſeditia erupit. Octingenti exciti Hiſpani quendam Franciſcum Ernandem ducem & caput ſibi imponunt: Petrum Inoioſam, Balthaſarem Caſtellanum equeſtrem ducem, fratrem eius, & Didacum Palominum obtruncant, & quoſcumque alios tribunos mil. & illuſtres viros adipiſci potuere, qui primo Gonzalli Pizarri partes ſequuti ad Gaſcam defecerant. Sed is motus ſtatim reſtinctus eſt, ſublato ſeditionis capite Ernande, quem noctu ſui cum aliis aliquot tribunis interfecere. *Seditio militaris in Peru.*

Ceterum Præſes, nequid incommodi ab iratis pateretur metuens: tum etiam ne contumelias & probra quis à militibus lacerabatur coram ipſe audire ac videre cogeretur: Purima relicta Limam concedit. Ibi Regiam curiam & iuridicos magiſtratus conſtituit: prouinciæ ſtatum compoſuit, quæque ad eius regimen pertinerent deſcripſit. In primis edixit vt ſacerdotes ac monachi in ſingulos Indorum pagos tributi & Chriſtianam fidem edocentes, falſas & peruerſas opiniones ex eorum animis euellerent. Hiſpanos omnes, qui ſubiectos ſibi vaſallos & clientes haberent, omnium Indorum cenſum agere iuſſit, & vniuſcuiuſque fortunarum recta æquaque æſtimatione inita, pro cenſu tributi modum deſcribere. Ceterum in ſingulis qua irent pagis miſſam vnam Spiritus ſancti (vt vocant) celebrari voluit, quem æſtimatores orarent vt diuina ipſius ope adiuti in cenſu peragendo ſancte atque innocenter ſeſe gererent. *Gaſcæ Edicta in Peru.*

Sed eo demum perfecto, ſummæ tributi imperatæ Indi reclamauerunt:

Sibi multo plus indici querentes quam pendere poſſent: maxima videlicet indigenarum parte vel aſſiduis bellis exſtincta, vel enecta laboribus, quibus ab Hiſpanis inclementius vexati eſſent. Edixit præterea vt Indici vaſſalli ſuis Senioribus ſeu patronis ex earum tantum rerum genere tributum penderent, quas tellus ſua funderet. Quippe antehac Hiſpani aurum & argentum, quamuis deeſſet, ab illis flagitantes, vt quærerent, tormentis vrgebant: ac ſi qui forte, quum nec poſſiderent aurum, nec vnde parare poſſent haberent, in ſiluas ſe abdiderant, Hiſpani eos veluti feras indagantes ſagaci canum odoratu perueſtigabant: multoſque ita repertos efferati canes dilacerauere: ipſi vero, damnata vitæ ſpe, tantas ærumnas ſuſpendio finiebant. Vetuit præterea Præſes ne inpoſterum Hiſpani Indos inuitos ad ferenda onera adigerent: quamquam in nonnullis prouinciis, præſertim in Quitenſi, penuria iumentorum eos onerari permiſit.

Hiſp. ſæuitiæ exemplum.

PORRO earum omnium rerum curam Archiepiſcopo Limenſi & quibuſdam Dominicanis commiſit: qui tum Hiſpanorum tum Indorum cauſis inſpectis, vbi verum comperiſſent, pro ſua prudentia de rebus ſtatuerent. Ipſe vero totus in accumulandis Cæſari pecuniis, Hiſpanos prouinciales omnes quibus agros & ditiones aſſignauerat, ſtipendiarios facit, penſione impoſita quam Cæſari ſoluerent. Licentiatum Gamam in Quitenſem prouinciam, Gabrielem de Roias diuerſa parte in Potoſiam Iudices aſſiduos cum Dominicanis aliquot monachis mittit, ac nominatim eis negotium dat vt peragrantes omnes eas terras, tum ab Hiſpanis colonis, tum ab Indis ipſis pecunias quantas maximas poſſent conquirerent. Atque illi ad eam rem minime ſegnes, non ius aut verum in cognitionibus, ſed ſolam opum magnitudinem, ſpectabant. Itaque paſſim ſpecie iuris obiiciendo, Tu in Regem rebellaſti: tu Gonzallo Pizarro operam prębuiſti: tu euentum ſpectaſti vt fortunæ tua conſilia applicares: tu optaſti vt vinceret & prouinciæ imperium occuparet: his, inquam, & aliis eiuſmodi ſpecioſis accuſationum coloribus, ambo ingentem pecuniarum vim collegerunt. Inter hæc Gabriel de Roias in itinere ſubita morte extinguitur: ac plerique ferebant iuſto Dei iudicio interceptum: & à Deo tandem exauditas eſſe diras, & maledictiones vulgo à miſeris prouincialibus in acerbiſſimos illos exactores iactas: moxque iſtum horribilis cacodæmonis ſpecie quibuſdam Dominicanis monachis apparuiſſe.

Gaſca à Peru decedit.

AT Præſes, poſteaquam quantam maximam potuit vim pecuniarum collegit: quæ decies centenum & quinquagenum millium Caſtellanorum ſummam æquabat, Propræſidem in ſui vicem licentiatum Ciancam relinquens, Lima deceſſit, & myoparonem Ioannis Caietani conſcendens breui Panamam appulit: moxque inde ſtatim Nomen-dei cum pecuniarum parte profectus, Quæſtorem regium reliquam ſummam, quamprimum poſſet, mittere ad ſe iubet.

Bidvo poſtquam inde deceſſerat (1) Rodericus Contreras eiuſque frater, inconſulti iuuenes, Roderici Contreræ Gubernatoris Nicaraguæ, filij, cum centum octoginta militibus de improuiſo Panamam irrumpunt.

Contreræ fratres collectas à Gaſca pecunias rapiunt.

Iſti fratrem Antonium Valdiuieſam illius prouinciæ epiſcopum interemerant, quod ad Cæſarem multa in ipſorum patrem ſcripſiſſet cui ob id abrogatum munus & erepta prouincia fuerat.

Tum vero ingreſſi Panamam quadringenties millies amplius ducatorum auri inuolant: neglecto argento vt grauiore & minoris pretij. Nec ea præda contenti nonnulli milites, qui cum ad triremes à Præſide damnati in Hiſpaniam mitterentur, naue vna rapta in Nicaraguam aufugerant: vindictæ cupidine ardentes, Nomen-dei quoque petere ſtatuunt. Ergo diuiſo trifariam exercitu, Rodericus cum ſeptuaginta quinque militibus terreſtri itinere Nomen-dei contendit: frater eius cum totidem ſociis ſecundo amne Chiagro defluens, eodem iter capeſſit: ceteri ad præſidium nauium & partæ prædæ cuſtodiam remanent.

Vix Panama egreſſi prædones erat, quum ciues manu facta cum centum & quinquaginta amplius mancipiis, abeuntes inſequuti, primum eos aſſequuntur qui per Chiagrum flumen delabebantur, eoſq; adorti facillime fundunt. Mox alterum quoque adepti agmen, & illud profligant. Rodericus & monachus quidam cum quatuor aliis Hiſpanis in vicinas ſiluas ſe abdunt: nec deinceps quidquam de iis compertum eſt.

Roderici frater quum non compareret, diligentiſſime inter cæſorum cadauera quæſitus: ac reperto forte adoleſcentis cuiuſdam corpore, quum illum ipſum vnus militum eius eſſe diceret, etſi lutulenta & confuſa facie ſatis quis eſſet internoſci non poſſet: quiſquis tamen ille eſſet, auulſum corpori caput in medio Panamæ foro ferreis cancellis ſepto loco pilæ impoſitum eſt. Tres & triginta Hiſpani capti, labore ac vulneribus feſſi reuinctis pone tergum ad ligneum cuneum manibus in vrbem tracti ſunt & in cuſtodiam traditi. Eos ibi prætor quidam rerum capitalium, proprio motu, crudeliter pugionum ictibus confodit. Ceteri qui in nauibus erant, audita ſuorum clade, ſcaphis ſubito fugam capeſſunt: ſed breui omnibus captis, præcipui quique ſuſpenſi, ceteri ad triremes damnati ſunt. Interea Præſes, audito Contrerarum latrocinio, cum valida manu Nomine-dei aduerſum eos egreditur: ſed accepto in itinere de eorum clade nuncio, & receptis pecuniis, in vrbem regreſſus, breui inde in Hiſpaniam traiecit (2.)

1 Qvo *tempore Petrus Arias Abulenſis Nicaraguam prouinciam à ſe inuentam regebat, filiarum vnam Roderico Contreræ Segobienſi in matrimonium collocauit. Is morte Petri Ariæ prouinciam, Regis conceſſu, obtinuit, eamque tantiſper rexit, quoad noua Curia in Gratiæ dei vrbe in Gattimalæ & Nicaraguæ confiniis, conſtituta eſt. Nam iuridici eius Adſeſſores, non tantum imperium Roderico*

 abrogarunt,

abrogarunt, ſed & eum Indis, quos in ditione tum ipſe tum filij eius habebant, ex Legum præſcripto priuarunt. Is de iniuria ſibi facta, vt putabat, queſtum ad Regem in Hiſpaniam nauigat. Sed Rex & Senatus Indici proceres, quamquam multa præclare facta, meritaque tum ſua tum ſoceri ſui proferentem, repellunt & obſeruationem latarum Legum ſancientes, quod ab Adſeſſoribus iudicatum erat ſuo iudicio confirmant. Id vbi ad Fernandum & Petrum Contreras eius filios in Indiam allatum eſt, feroces iuuenes arcere eam contumeliam ferro, & quod iure nequiuerant, vi extorquere ſtatuunt. Et forte iam ſua ſponte ægris animis ſuperueniunt ex Peru milites, Ioannes Bermeius aliique contubernales, partim ex iis qui Gaſcam aduerſus Pizarrum ſequuti, nulla ab eo ſtrenue nauatæ operæ præmia acceperant: partim ex iis qui fracti Pizarri partibus, quas tutati erant, extra Peruanæ prouinciæ fines, Præſidis iuſſu, deportabantur. Illi, diuerſis cauſis Gaſcæ infenſi, incendere adoleſcentes, hortari vt rem ſtrenue capeſſerent: hauddubie, ſi ducentis aut trecentis militibus in naueis impoſitis, Peruanum aliquem portum tenuiſſent, fore vt quotquot Gaſcæ ob nulla aut maligne reddita præmia ſuccenſerent, in partes tranſirent. His ergo & aliis ſtimulati illi, milites occulte contrahunt, arma conferunt, & cæpta accelerant. Porro quum eius prouinciæ Epiſcopum in omnibus fere negotiis patri ſuo aduerſatum fuiſſe meminiſſent, vltionem ab eo ordiri ſtatuunt. Ergo die quadam ingreſſi ex compoſito milites Epiſcopi domum, quum teſſerarum forte luſu ſeſe oblectaret, hominem obtruncant. Inde nouo ſanguine imbuta circumferentes arma, vexillum palam erigunt, & ſemet Libertatis vindicem exercitum nuncupant: mox raptis vndecumque nauibus per Auſtrale pelagus in Panamam vela dant. Aug. Zarat. Hiſt. Peru, lib. 7. cap. 12.

2 GASCA *in Hiſpaniam reuerſus, Vallæoleto in Germaniam ad Car. Cæſarem tranſiuit: vbi rebus à ſe geſtis expoſitis, Palentiæ epiſcopatu ab eo ornatus eſt.*

Nauigationis è Panama in Peru ratio. Portu-veterenſis prouinciæ incolarum mores, ſuperſtitio peruicax, & nauigandi ratio.

CAPVT XVII.

E Panama in Peru nauigantium curſus.

PRIVSQVAM Peruanis rebus & falſis opinionibus quas eæ gentes de nobis concepere, finem imponam: quo modo quoue curſu è Panama in hoc regnum nauigetur, exponere hîc mihi conſilium eſt. Ergo nauigaturi in Peruanas prouincias, fere inde à menſe Ianuario vſque ad finem aprilis ſoluere conſueuerunt, quippe hæc totius anni maxime idonea ad nauigandum eo tempeſtas eſt: ac tum aperta illa maria, æſtate videlicet obtinente, & aſſidue Subſolano & Coro ſpirantibus. Quæ naues quacumque alia tempeſtate vela faciunt, ingenti maris ſæuitia & periculis conflictantur. Porro onuſtæ naues Panama primum in Tabogam aut alias vicinas inſulas aquatum decurrunt (quæ Perlarum, id eſt vnionum, nominantur, ob repertam ibi ab Hiſpanis vnionum

copiam)

copiam)mox in altum prouectę circiter centum & quinquaginta millia paſſ. verſus occaſum nauigant, flexo videlicet in eam partem curſu, propter rapidos aquarum æſtus, qui torrentis inſtar perpetuo lapſu in Ortum decurrunt. Inde correcto curſu recta in Peruſium tendunt.

Qvo tempore primum Panama eo nauigaui, nauis qua vehebar menſe Iunio ſoluit.itaque quod ea hiberna tempeſtas illic eſſet, omnes fere vectores morbis impliciti ſunt, quia naues quæ ea maria nauigant conſtratæ ac tectæ non ſunt,vt quæ in Septentrionali vehuntur Oceano(id eſt, eo qui aduerſam continentis Indicæ partem alluit) itaque in illis ſub dio morantes perpetuo verberari imbribus neceſſe eſt. Ad hunc modum nauigantes tandem ad Gorgonam inſulam appulimus. Nauis-magiſter(Patronum vulgo vocāt) vbi ſe in eam deferri videt, Hæc, inquit, terra dæmonum eſt: quippe nulla toto eo itinere peior nauib. nec ſtatio nec nauigatio occurrit. Tradidere nonnulli aſſidue in ea inſula pluere: ſed in eo falluntur. Octo quidem certe continuos anni menſes, inter tonitruum fragores, & coruſca fulgurum, adeo effuſus ibi ruere imbres verum eſt, vt elementa ipſa inter ſe certare ac miſceri videantur. Quum nos eam inſulam attigimus, iam veris initium erat, quod ibi ſub finem Maij incipit: itaque quod tempus in Panama hiemis eſt initium, id in illa altera regione ineuntis æſtatis principium eſt. *Gorgona inſula.*

Porro vicini continentis oræ accolæ auro abundant, & cacuminibus arborum mapalia ſua, velut nidos, ſuſpendunt. Eam oram, quia paluſtris & inequitabilis eſt, Hiſpani ſubigere nondum potuerunt. Caſpar Andagoia quum ad Baiam, id eſt ſinum San-matthæi eſſet, cum centum & quinquaginta militibus æſtate populabundus eam prouinciam percurrebat, tabulas ſæpe ad protegendum militem aduerſum incidentia circumferens. Quippe Indi ſtrenue ſaxa, tragulas, ollas feruida aqua plenas, & quidquid ſors in manus dederat, ſubeuntibus ingerebant. Hiſpani vero ſecuribus arbores tandiu cædere, quoad & ipſæ & ſuperſtructæ domus ingenti fragore procidere nt: interea tamen ſepe non inulti Barbari, nec niſi mutilatis aliquot Hiſpanis, interdum etiam eliſis atq; obrutis, cadere. Tandem quod aſperior ea eſſet regio, neque in tam informi omnis humani cultus ſolitudine alimēta exercitui expediri poſſent, Andagoia cum ſatis magna auri copia inde deceſſit: neque ea loca vllis Hiſpanis hodie habitantur. *Domus arboribus ſuperſtructæ.*

Iam quia hi tractus maxima anni parte importunis quibuſdam ventis ab Occaſu vel à Meridie perflantur, tum etiam propter rapidos maris æſtus & torrentes aquas, velut præcipiti alueo perpetuo decurrentes: neceſſe eſt quotidie veſperi actis in ſalo ancoris ad ea littora conſiſtere: mox luce orta flantem à terra ventum ſequi atque inde moliri. In quo ſæpenumero vſuuenit, vt dum naues prouehi cogitant, in contrarium repulſæ peractum iter relegere cogantur, ac totos interdū quindecim aut viginti dies circa promontoriū

vnum hærere, ſicuti nobis contigit. Quum enim caput S. Franciſci in conſpectu haberemus, centum triginta millibus paſſ. à Capite Paſſao diſtans (quod quidem caput in Portus-veteris finibus eſt) rati eum locum Indis habitari, vt quondam ſolebat, quotquot vectores in ea naui eramus, victus penuria (iam enim tertius menſis abierat ex quo Panama ſolueramus: & facile mercatores qui eadem naui vehebantur, nos miſerrima fame contabeſcere potius paſſuros, quam vel bucceam panis elargituros, apparebat) conſumtis igitur prope alimentis, terreſtre iter capeſſere decreuimus.

Ergo viginti quatuor eiuſdem fortunæ ſocij in terram exponimur, & ſinguli cum quatuor Maizij ſcutellis ignotum iter quo caſus & error ferebant ingredimur. Peruenimus ad flumina, quibus Quiſimiæ nomen eſt: quatuor ſunt haud magno inter ſe ſpatio diſcreta: ea nos ſummis laborib. ac periculis, prægrandibus arborum ramis quæ in ripa forte rimantibus occurrebant, ſimul iunctis & colligatis inſidentes, tandem ſuperauimus. Ceterum quum aqua ſalſa eſſet, æſtu videlicet confundente diſpares vndas (quippe ſtata vice exeſtuans mare non tantum his fluminibus ſed & aliis quę in eum Oceanum defluunt, mixtum ſubit, & xv. amplius millium ſpatio alueos inuehitur) ergo vt biberemus puteos fodere neceſſe erat.

Tandem ad Caput Paſſaum peruenimus. Ibi Indos crematis tuguriis penitus ſe in ſyluas abdidiſſe vt comperimus, in alterũ promontorij latus tranſgreſſi, ad ſinum Caraquam procedimus. Is ſinus Aequinoctiali lineæ ſubiectus eſt. Ibi quo iremus incerti, quum neque in aduerſam ſinus partem traiicere poſſemus, nec alimenta ſuppeterent, cancris & cereis quibuſdam prunulis veſcebamur, quîs cum parum carnis ineſſet, lignum ſeu os interius ſimul comedebamus: & aquam certe ſalubrem ex lacu exiguo, quem haud procul mari in ſiluis reperimus, bibebamus. Ibi xxii. dies morati quoad nauis portum intraret, quum pro certo omnes haberent nos vel fame exſtinctos vel ab Indis mactatos eſſe: vbi à Nauarcho conſpecti ſumus, miſſa confeſtim ſcapha excepti, ea nocte in naui requieuimus.

Portus-veteris colonia & prouincia. Postera die egreſſus Portum-veterem petij. Id oppidum habitatum Hiſpanis viginti duas ferme domus ex arundine contextas & palea tectas continet. Ea prouincia propemodum in vaſtitatem & ſolitudinem redacta eſt: indigenæ ſmaragdorum copia olim abundabãt, & earum gemmarum feraces fodinas penes ſe occultas habent: neque hactenus tamen vllis tormentis adduci potuere, quamquam multis ſęuitia torquentium exſtinctis, vt locum Hiſpanis indicarent. Mihi tamen aliquando retulit Ioãnis Dolmos trib. mil. diſpenſator quidam, Indicam mulierem ipſius concubinam locum illum ei edidiſſe: nec eum id poſtea euulgare voluiſſe, veritum ne Rex eas ſibi fodinas attribueret. Multa quoque aurea & argentea vaſa in ſupellectili quondam habebant: ſed ea Hiſpani omnia conuaſarunt: itaque hodie nihil Patronis ſuis

ſeu Senioribus pendunt, niſi ex iis fructibus quos è ſua terra percipiunt: vnde fit vt pauci Hiſpani coloni eam oram inhabitent.

TRADIDERE nonnulli, eius prouinciæ indigenas fœdos ſuos mores & falſæ religionis errores paulatim abiicere: neq; vltra falſorũ ſuorum numinũ reſponſis fidem addere, ex quo ſacerdotum & monachorum opera ſancti Euangelij vocem audierint. Ego vero, quamquam ita eſſe optauerim, Deumq; orem vt id propitius faxit, vere tamen teſtari poſſum, nullos adhuc neque ſacerdotes neque monachos ad concionandum aut fidem noſtram edocendum eos populos peragraſſe. Quin ipſi quoque eam derident, palamque ac publice dicunt, ſe nolle Chriſtianos eſſe, ſceleribus videlicet & nequitia noſtra deterritos. Ac quantumuis Præſes Gaſca edixiſſet, (vti ſupra memorauimus) vt in ſingulis earum gentium pagis ſacerdotes & monachi manerent & erudiendis Indorum potiſſimum filiis operam darent: Hiſpani tamen huius coloniæ municipes, & aliarum præterea aliquot, vehementer reclamarunt. Quippe ſacerdotem vnum quadringentos ducatos in ſtipendium annuum petere: id vero pretium eſſe maius quam quantum omnes ſimul Indi Patronis ſuis tributi penderent.

Gom. Hiſt. gen. Ind. li. 4. c. 195.

Portu-veterenſium peruicax ſuperſtitio.

AC quia eo fere tempore Peruſio exceſſi, quorſum res poſtea euaſerit, neſcio: ſed dum in ea prouincia morarer, ſæpe fallendi temporis gratia Indicos illos pagos tum maritimos tum mediterraneos perambulans, in eiuſcemodi quiddam incidi. Ingreſſus forte aliquando viculum quemdam ignobilem (Chiarapotum appellant) indigenas in fano ſolitis ſacrificiis faciendis occupatos comperi. Quumque inter ſtrepentium tympanorum ſonitum patria quædam carmina canentes audiuiſſem, propius viſendi cupidus, delubrum ineo. Sed vix pedem intuleram, quum ſacerdotes, toto vultu iracundiam teſtante, propemodum mihi in faciem deſpuentes, feſtinanter me foras eiiciunt. Ibi vidi Idolum è creta tigridis effigie, ac duos pauones aliaſque aues, quas ſuorum deorum ſacrificiis dicatas habebant. Ibi præter hæc forte adoleſcens aliquis mactandus aderat (quomodo apud eos humanis victimis litare fas ac ſollemne eſt) mihi tamen tunc videre non licuit.

ALIA quadam die vſuuenit mihi vt Picalancemam profectus, Indos eius pagi incolas compotantes deprehenderem: quumque propius accedens, per otium ſpectare vellem quomodo ſe largius potu inuitarent: quatuor repente ex illis minaci gradu ad me tendunt, & OH Chriſtiane, inquiunt, nebulo impure, perfide, faceſſe propere è finibus noſtris. Ergo quum præter has minas, ſimul illos in meum enſem manum iniicere velle animaduerterem, proripio me in fugam: & apud me conſtituo Indis numquam deinceps interuenire, qua die ſollemnia ſua agitarent.

Indi Chriſtianos ſacrificiis ſuis intereſſe nolunt.

PRÆTER eos quos commemoraui, plures quoque perluſtraui pagos, quales ſunt Caua, Camulioua, Camuxioua, & alia earum gentium loca, quorum incolæ Indi aliqui filios ſuos enecant, ne Hiſpanis ſeruiant. Pro certo refertur,

Mantæ oppidum. fertur, Mantæ regulos pulcherrimum & nobiliſſimum ſmaragdum habere, oui gallinæ magnitudine, quem inter præcipua numina colunt. Manta porro, oppidum ad mare ſitum, vna è præcipuis eius oræ vrbibus quondam erat: & priuſquam Hiſpani eam prouinciam inirent, amplius duobus Indorum millibus habitabatur: quum ex tanto numero vix hodie forte quinquaginta ſuperſint. Nec diſpar ſolitudo in aliis eiuſdem prouinciæ municipiis facta eſt. *Peruenſes inuiti Chriſtianiſmũ ſubeunt.* Quum aliquando Lupus Aiala ab huius ciuitatis Regulo peteret, an Chriſtianus eſſe vellet: reſpondit ille, Se neſcire, &, Faceret ipſe vt viſum eſſet. Ita Lupus Indum baptizari iubet, & Didacum numcupat: ſed ne ita quidem cicuratum Hiſpani cuiuſquam contra os intuentem vmquam animaduerti. Eius ſubditi fœdis morib. bruti, ſpurci, maſculæ veneri dediti & vitiis omnibus inquinati ſunt.

Per omnem eius oræ longitudinem, Indi omnes eius maris accolæ aquam ſalubrem bibunt, quam è puteis manu factis hauriunt: & peregre ituri omnes cucurbitam ea aqua plenam efferunt: niſi qui forte Manta in Portum-veterem iter faciunt. *Indi ne aquam quidem libere ferre, metu Hiſpanorũ audent.* Quippe illi aquam putealem ferre negligunt, veriti ne in aliquem forte Hiſpanum incidant, qui eam eripiat & bibat: ſed duo millia paſſuum in mediterranea progreſſi aquam quadam ex rupe manantem, nigram, ſpurcam & fœtidam, excipiunt: hauddubij nimirum talem Chriſtianos non bibere.

Ea regio calidi & humidi temperamenti eſt: itaque ſerenum ac purum cælum vix vmquam ibi conſpicias. Ceruis, porcis, gallinisque ex earum genere quæ ab Hiſpania ad ſtirpem propagandam tranſuectæ ſunt, abundat: neque vlla in Indiæ parte melior ex Maizio panis fit quam illic. *Gom. Hiſt. gen. Ind. lib. 5. cap. 215.* quamquam iis tamen non aſſentior qui panem illum triticeo anteponunt. Mellis præterea, ſed acerbi, ac ceræ, ſed ignobilis, neque admodum bonæ, ſatis ferax: peculiare quoddam fructuum genus habet (indigenæ *Papaie* vocant) ficuum ſpecie, modicorum magnorumque quale nuſquam in India, præterquam in eo regno, vidi. Arbor quæ illud pomum gignit, procera & gracilis: fructus ſapore dulci eſt. Ibi etiam aliud ficuum genus exiguorum viſitur (*Tunne* nominant) ſed & illi aliis prouinciis, vt Nicarague, Guattimale & toti nouæ Hiſpaniæ regno, communes ſunt.

Ceterum omnes in vniuerſum Portus-veteris prouinciæ Indi fere puſtulis quibuſdam obnoxij ſunt, ſeu verrucis: quæ è facie aliiſque corporis partibus erumpentes, quum maximæ ſunt, nucis iuglandis craſſitudinem æquant. *Puſtulæ Peruenſes.* Id morbi genus & ipſe expertus ſum: nullo doloris cruciatu afficiunt, fœde ſanguineæ, ac ne aliud quidem remedium deſiderant quam vt maturitate exſpectata, tenui filo conſtrictæ abſcindantur. Indigenæ eius gentis ora coloribus fucant: nares, labra, aures & genas perforant, ac feſtis ſuis diebus aurea monilia, vniones, iis foraminibus velut emblemata includunt. Quod ad cul-

ad cultum attinet, maxima pars ſubuculis non manicatis veſtiuntur: ceteri nudi, & ſæpe totum corpus nigro fucantes, incedunt.

INDI vniuerſæ illius maritimæ oræ accolæ piſcatui in primis ſtudent. Lintres quibus tum ad piſcandum tum ad nauigandum vtuntur, inſtar ratium, tribus, quinque, ſeptem, interdum etiam nouem aut vndecim tignis leuiſſimis iunctis, expanſæ manus effigie, contexunt, ita vt medium tignum ceteris longius promineat: eoſq; modo longiores, modo breuiores fabricantur, ac pro longitudinis & latitudinis modo vela expandunt. Porro vbi per tranquillum eiuſcemodi rates diu remigio ſubegere, panē, fructus, aliaq; eiuſmodi in mare, velut ſacrificium, proiiciunt: orantes vt proſperum ventum immittat: quippe ſe defeſſos eſſe, neque ad remigandum vires vltra ſufficere. *Peruẽſium lintrium forma.*

Guancauilichiæ regionis incolarum mores & cultus. Guainacauæ tranſitus. Zarza-parilla herba. Chimbos mons.

CAPVT XIX.

PORTV-VETERENSI prouinciæ fines proxime Guancauiliqui regio excipit, regni Peruani prouincia inferior. Eius oræ maritimæ primus pagus, Colonchi appellatur, S. Helenæ promi-nenti proximus. Eius pagi ac populi Principem ſæpe vidi, annorum ferme ſexaginta hominem. Digna certe Principe ei facies, corpus vegetum robuſtumque & proſpera valetudine erat. Subucula non manicata, & rubro tincta, amictus, torquem ex auro puriſſimo, ſextuplicato circa collum circulo, quaſi maiores corallii ſurculi, aut baccæ, craſſitudine, geſtabat, annulumque in digitis: illi quoque ex auribus perforatis baccæ & aurea ſtalagmia pendebant. Siniſterioris brachij carpum pellucida gemma inſtar ſpeculi, tuendæ oculorum aciei, exornabat.

QVO tempore Hiſpani primum eas terras ingreſſi ſunt, principatum obtinebat in ea prouincia Regulus (Baltacho ei nomen erat) qui apud ſuos venerabilis non magis imperio quam autoritate ea loca regebat. iſte nemini adeuntium aut viſentium aſſurgebat, præterquam Colonchio illi principi, de quo ante dixi. Attamen iſte Cacicus nulla vnquam adduci perſuaſione potuit, vt Legem Dei vellet audire. Eum aliquando Patronus ſuus me præſente, ita alloquutus eſt: Colonchie, inquit, volo vt Chriſtianus fias: at ille abnuens: Domine, inquit, iam mihi prope acta eſt ætas, neque idonea, vt Chriſtianus fiam: at filios meos potius, vt voles, cape, & eos quidquid viſum fuerit edoce: “ quippe illi munia miniſteriaque moris tui facillime obire aſſueſcent: me ve- “ ro id ætatis maiorum meorum legem & inſtituta relinquere non iuuat. “ *Peruenſes reguli à Chriſt. religione abhorrent.*

EIVS prouinciæ homines è ſuperiore maxilla quinque aut ſex dentes excutere ſolent: ac ſi cauſam quæſiueris, id elegantiæ ſe cauſa facere reſpondent. Subucula non manicata, vt Portus-veteris indigenæ, amiciuntur. Puden-

da faſcia bombycina velant, cuius extremæ vittæ ad talos vſque demiſſæ, inſtar equinæ caudæ ab tergo dependent. Feminæ præcinctorio aut caſtula, nodo reuincta & ad medium crus demiſſa, integuntur. Eius prouinciæ populi Hiſpanis in vrbe Guaiaquil habitantibus ſeruiunt.

Eam coloniam principio Hiſpani in planicie Chioni fluminis ripæ impoſuerant, quadraginta millibus paſſ. procul mari. In illis autem regionibus immenſæ quædam panduntur planicies, velut infinita camporum patentium ſuperfuſis aquis merſa æquora: tum denſiſſimæ ſiluæ, cum incredibili copia crocodilorum. Adhæc octo anni menſibus tanta vis culicum eas terras infeſtat, vt mirer vllos incolas ibi poſſe viuere. Itaq; Hiſpanos eo loco manentes, vbi nox aduenerat, vt quieſcere poſſent, vela & conopæa circumpandere neceſſe erat, quod & ipſi quoque Indi adhuc faciunt. Quamquam etiam illi cubilia ſublime quatuor ſcapis arũdineis firmiſſimis, leui tabulato, ſuſpenſa imponunt: & in hunc modum quieſcunt, minus videlicet ita infeſtis culicibus.

Peruenſes culices infeſti.

Anno vero M.D.XLVI. continuis imbribus auctus fluuius ille non ingentem modo ſtragem dedit, ſed totos circa campos & maximam regionis partem, illamque adeo ipſam vrbem, inundauit & obruit. Quare Hiſpani viginti millia paſſuum propius mare nouæ vrbi ſedem deligunt, eamque ad ripam eiuſdem fluminis colli imponunt. Is locus Tranſitus-Gainacauæ appellatur, tali de cauſa. Gainacaua ducem quendam ſuum cum valido exercitu, ad ſubigendam eam prouinciam quondam miſerat. Dux quum traducere exercitum decreuiſſet, indigenas tranſuerſis tignis trabibuſque iniectis, quomodo ſchediæ & rates compingi ſolent, fluminis tranſitum põte iungere iubet. Perfecto opere, quum iam exercitus cum impedimentis tranſiret, hoſtes funibus abſciſſis pontem ſoluunt: multi in flumen ſe præcipitantes gurgitibus hauriuntur: ceteri intercluſi à ſuis ab circumfuſo hoſtium exercitu prope ad internecionem cæſi ſunt.

Guaiaquil vrbis inundatio.

Gainacauæ tranſitus.

Gainacava vbi ſuorum cladem accepit, magno contracto exercitu, Quito mouet, & ex illis montibus in plana degreſſus, eam gentem ingenti cæde perdomat. Poſt eam victoriam, iungendi aggere fluminis cupido eum inceſſit, vt pedeſtri tranſitu in vlteriorem eius ripam tuto, quum viſum eſſet, tranſcurreret. Iamque aggeſtis ſaxis & terra ingens moles iaci in alueum cœperat, & aggeris longitudo iam viginti & amplius paſſus impleuerat, quum Gainacaua propter latitudinem, altitudinem & rapiditatem fluminis quidquid ingerebatur abſorbentis, incepto deſtitit. Hanc ob cauſam eum locum Hiſpani Gainacauæ-tranſitum nuncuparunt: vrbemque ibi à ſe conditam, San-iacobum, quæ ædificiorum & incolarum frequentia à Portus-veteris colonia nihil differt.

San-iacobum colonia.

Eius fluminis oſtio Puna inſula obiecta eſt, & ea quidem in ditione Regis. Eius indigenæ, quomodo & fluminum accolæ & aliæ earum prouinciarum gentes,

gentes, quoad ſuppeditarunt vires, continua aduerſum Hiſpanos gerentes bella multos interfecere. In iis, quum F. Vincentius de Valle-viridi, cum XLII. Hiſpanis Didaci Almagri furorem fugiens, (quo tempore ille Franciſcum Pizarrum Marchionem interfecit) in eam inſulam ſe abdidiſſet, nocte quadam Indi fuſtibus & clauis omnes ad vnum trucidarunt. Hic erat monachus ille, qui cum Attabaliba Caſſiamalcæ colloquutus erat, quum is à Franciſco Pizarro captus eſt (vti ſuperius dictum eſt.) Eum Cæſar Epiſcopum Peruanæ prouinciæ deſignauerat.

Monachus primus Peruenſium bellorum inſtinctor, digna operæ præmia refert.

In Puna & finibus Guaiaquil & Portus-veteris, herba quædam ramoſa reperitur: foliis vt roboris, (i *Zarzaparilliam* vocant) quæ venereæ contagioni & aliis morbis medetur. Ea nempe duobus ſilicibus trita expreſſus & percolatus ſuccus, admiſto aquæ calidæ modico, ægrotis bibendus porrigitur. Ij mox hauſta eius potionis, quantam natura patitur, menſura loco calido compoſiti, quoad tolerare poſſunt exſudant. Eo medicamento tres aut quatuor dies, vt viſum eſt, vtuntur: biſcocto tantum interea pane & pulli gallinacei aſſi paululo veſcentes. Alij eius herbæ ramuſculos duntaxat aqua incoquentes, ius eliciunt quod interdiu bibant: & eo ſorbitionis genere nonnulli duos treſve continuos menſes vtuntur.

Zarzaparilliæ, herbæ vtendæ ratio aduerſus veneream luem.

In prouincia Guaiaquil & aliis verſis in Orientem regionibus, hiems menſe Nouembri incipiens vſque ad finem Aprilis durat. Maio veris initium eſt, Octobri exitus. In ora eius maritima, inde à Tumbez Auſtrum verſus, adeo rari imbres ſunt, vt vix triennij quadrienniive ſpatio paucis miſere expreſſis pluuiæ guttis planicies illæ aſpergantur. itaque ibi partim ob nocturnos rores qui copioſe cadunt, partim diurnis accolarum irrigationibus humentia ſata adoleſcunt. Arenoſæ quoque ibi planities iacent, in quas nunquam impluit: in montibus contra octo menſibus anni pluit: nonnulli etiam obſiti niuibus & perpetuo rigentes gelu conſpiciuntur. Aeſtate venti quidam aſſidue à Meridie incolis noxij infeſtique admodum ſpirant.

Qvvm è Guaiaquil Quito iter facerem, Chimbon montem, in altitudinem XL. millium paſſ. editum & omni prorſus humano cultu vacuum traſgreſſus ſum: quo in itinere, niſi Indus quidam pauxillulo aquæ oblato mihi ſubueniſſet, ſiti plane extinctus eſſem. Poſtquam tandem in verticem perueni, pauliſper conſiſtens, nouas illas & mirabiles terras ſubiectas oculis è ſublimi tanta cum admiratione deſpexi, vt inuſitata quædam, velut in ſomnis, viſi ſpecies oculis meis oblata videretur.

Chimbos mons altiſſimus.

In hac ingenti prouincia Quitenſi, vt & in aliis nonnullis Peruani regni regionibus, quum plerique populi peculiare idioma habeant, vulgo tamen Cuſcenſis lingua in vſu eſt. Quum enim Inguæ (id eſt Peruani Reges) eas prouincias ditioni ſuæ adieciſſent, edixere vt omnes Cuſcenſem linguam ediſcerent, eamque patres filios ſuos edocerent. Ex eo igitur illud idioma per

vniuerſas eas prouincias quæ eorum imperio ſubiectæ erant, promiſcuo vſu obtinuit.

1 Eam *herbam vbi primum viderunt Hiſpani tum in noua Hiſpania, tum in prouincia Hondurenſi, Zarza-parillæ nomen ei indiderunt, ob cognationem quam cum Smilace aſpera habet, quam Hiſpani Zarza-parillam vocant. Ceterum de variis huius exhibendæ & vtendæ rationibus, copioſe agit Nic. Monardus in lib. de ſimplic. Indiæ Occid. Medicamentis.*

Peruanorum religio & ritus, Cultus. Pecora. Ebrietatis ſtudium. Opificia. Vini apud Peruenſes ſumma caritas.

Capvt XX.

Hae gentes etſi cum dæmonibus colloquia miſceant, (1) Solem tamen pro numine præcipuo habent. Ab eo beneficium aliquod petituri tum Principes, tum ſacerdotes, mane, oriente eo ſuggeſtum quoddam editum, lapideum, conſcenduut: ibique demiſſo capite ſtantes, comploſis ac confricatis inuicem manibus, mox in cælum ſublatis paſſiſque vt ſi Solem ipſum amplecti vellent, certas quaſdam preces concipiunt, petentes ab eo quibus indigent. Nunc vero etiam quum ab Hiſpanis vexantur, eos vti Solem adorant, precantes vt miſericordia in ſe vtantur, neue ipſis noceant.

Orandi ritus apud Peruanos.

Ingentia ibi delubra numinum, præſertim Solis, & immenſæ opulentiæ erant: incruſtati intus auro & argento parietes: multæ quoque ſacris dicatæ virgines (*Mamaconæ* appellabantur) nulli operi præterquam nendis texendiſque tantum ornamentis deorum vacabant. Humanis victimis litant, viros ac pueros mactantes, quorum tamen carnes non mandunt. Pecudes quoque, aues, & alia animalia immolant: & hoſtiarum fuſo ſanguine Idolorum ora & templorum portas inungunt. Quum dæmonis colloquium expetunt, aut ſeminare, aut aliud quid aggredi in animo habent, ſacerdotes aliquot dies ieiunium ſibi indicunt.

Sepeliendi ritus.

Mortvos regulos magnificis & ingentibus ſepulchris inferunt, ac cum eis multum aurum argentumque elaboratum, formoſiſſimas vxores & quas viuentes ipſi maxime dilexerunt, famulos, veſtes, fruges, vinum & quæque alia cariſſima, ſimul defodiunt: ne videlicet eis cibus ac potus deſit quoad in alterum mundum peruenerint. Quæ ſepeliendi ratio in pleriſque Indiæ regionibus vſurpatur. (2) Atque iſti Immortalitatē animæ credunt. Eiuſcemodi multa ſepulchra ditiſſima Hiſpani reperere: pauca tamen illa præ iis quæ adhuc ſuperſunt. Multos dies defunctos lugent.

Immortalitas animæ apud Peruenſes credita.

Viri ſubucula ex lana aut bombyce non manicata veſtiuntur, & pendente nodo ex humero altero penula: nobiles caput faſcia inuoluunt, & flocum è lana geſtant, qui in ſiniſtram aurem propendet. Ex herba quadam candida, cannabis

Peruēſium cultus.

cannabis ſpecie, calceos conficiunt. Feminæ longa palla ab humeris ad talos vſque promiſſa indutæ, & faſcia quatuor digitos lata præcinctæ (*Chiumbi* appellant) ad pectus acus aureas & argenteas affixas præferunt, quas *Topi* nominant: ac ſuperimpoſitum aliud breue amiculum geſtant, quod *Liquida* appellatur: capillis quoque promiſſis & libere fluentibus conſpicuæ. Atque hic veſtium mos & forma apud Cuſcenſes in vſu eſt.

PEREGRE profecturi rubro quodam bitumine faciem oblinunt, aduerſus ventos, herbamque ore clauſam (*Cocam* ipſi appellant) velut panchreſtum quoddam pharmacum circumferunt. Quippe eius præſidio freti integrum diem, nullius nec cibi nec potus egentes, iter faciunt. Atque hoc quidem herbæ genus earum rerum, quibus mercaturam exercent, præcipuum eſt. Eſt & apud eos radicis genus (*Pape* vocant) tuberum ſpecie, ſed exigui ſaporis. Abundare olim pecoris copia (id aſini amplitudine, (3) ſpecie prope cameli eſt) ſed, vt ipſi referunt, non ita dudum tetra quædam lues, lepræ inſtar, armenta corripiens maximam partem extinxit. Verum multo peior lepra Hiſpani vniuerſum prope id pecudum genus abſumſere. Horum animalium caro ferinum quiddam ſapit: eorum velleribus indigenæ quondam veſtiri abunde conſueuerant: quæ nunc in ſumma raritate cariſſima habent.

Coca herba inediam leuans.

Peruanæ oues.

CETERVM eæ gentes, ſicuti omnes fere Noui illius orbis, ſummam voluptatem & præcipuum vitæ præmium in crapula collocāt. Itaque poſtquam multo mero incaluere, feminam quiſque, quæ prima collibuerit, amplexus libidinem explent, ſublato prope omni matrum, filiarum aliarumque neceſſitudinum diſcrimine: & ipſi adeo Reguli ac proceres eaſdem ſorores & coniuges in matrimonio habent. Panem nullum plane faciunt, excuſſo grano tantum cocto & toſto veſcentes. Atque hæc vna lex eſt, quam inter alias Gainacaua tulit: quum videlicet expeditionē aliquam ingreſſurus, ſuos in pane faciendo occupatos eſſe nollet. Ergo etiam nunc eum morem obſeruant.

Ebrietas Peruanorum.

EIVS Regni primaria quondam ciuitas Cuſco, erat, Inguarum imperij caput: quę priſcis tēporibus longo abhinc æuo (vt indigenę memorant) à Magocappa condita eſt, primo eius ſtirpis rege. Cuius mox ſucceſſores, amplificatis imperij ſui finibus & multis gentibus ſubactis, leges iis ſuas moreſque tradiderint, multaque paſſim ædificia, tum cultui deorum tum Regis vſibus deſtinata exſtruxerint. Eorum parietes, leuiſſimo lapide, pumice ædificati ſunt: ſtraminibus & paleis integuntur: cuiuſmodi ego aliis locis, maxime in prouincia Quitenſi, in Tumebambæ finibus non minus ſumtuoſa & magnifica quam in Cuſco vidi. Acquamquam plurima ab Hiſpanis diruta iaceant: multa tamen etiam nunc in militaribus viis viſuntur (quæ indigenæ *Tambos* appellant) ex quorum ſemirutis maceriis qualis fuerit ingentium eorum ædificiorum fabrica facile colligi poteſt.

Peruanorum ædificia.

INTER alia Gainacauæ monumenta, nobiliſſimum opus via ſtrata,

Gainacaua monumenta.

complanatis ad æquum aliquot monticulis, adhuc ſpectatur. Quitenſis iſtius prouinciæ aër temperatus & ſalubris eſt. Cuſcenſes reges plerumque ibi morabantur: multiſque partibus aurificinas inſtituerant. Ac aurifabri quidem Indi, nullo ferreo inſtrumento vtentes, mirabilia opera, quamquam paulo rudius, non inſcite tamen fabricabantur.

Aurificum Peruanorum opera. PORRO in hunc modum operantur. Primum aurum vel argentum fuſuri catino longo aut rotundo iniiciunt; eum ex panno terra incruſtato, & carbone contuſo factum, moxque exſiccatum igni imponunt cum ea metalli copia quantam capere poteſt: mox quinque aut ſex ſiphunculis arundineis tandiu circumflando incendunt, quoad liquefactum metallum omni excocta ſcoria, niteſcat. Inde catino eductum aurifices humi ſedentes, nigris quibuſdam ſilicibus, apte ad id factis tamquā malleis, opus pariter inter ſe ſortiti elaborant & ex eo faciunt, aut (vt magis proprie loquar) faciebāt proſperis ſuis rebus, quidquid iubebātur, puta diis dicatas ſtatuas, vaſa, monilia: pecudum etiam omniumque animalium quæ videre poterant ſimulacra effingentes.

Gom. hiſt. nat. lib. 4. QVOD ad res ex Hiſpania eo traductas attinet, frigida omnia ac temperata loca tritico ſatis fida ſunt, & in iis abunde prouenit. Ibi etiam vites aliquæ, ſed parum feraces ſunt. Dicunt nonnulli ſpem eſſe ſibi fore vt breui vites in iis regionibus adoleſcant fiantque vina: imo vt fructus prope omnes Hiſpaniæ conceſſi, ibi quoque naſcantur. Verum, etſi ſpem ſuam nemo illis tollit, irrita tamen erit, neque meo quidem iudicio, effectus quales illi ſperant, vmquam apparebunt: quippe aëris temperamento & cæli poſitione noſtræ plane contraria. *Peruanæ regiones alendis vitibus ineptæ.*

Adhæc quando in Noua-Hiſpania aliiſque locis vbi melior mitiorque tellus eſt, quamquam conſitis vitibus, vinum tamen non collegere: quanto minus in Peruanis prouinciis? Addo etiam Dei bonitatem brutis illis gentibus tam præſtantem liquorem concedere noluiſſe: ſed attribuiſſe tantum pro eorum captu habituque res ad tuendam vitam vtcumque neceſſarias.

HISPANI qui colonias ibi poſuere, Raphanorum, lactucarum, melonum, cucumerum, braſſicarum, copiam habent. Limonum etiam & Aurantiorum, quamquā hi fructus non niſi loco calido naſcuntur. Ficuum mediocriter. Pecoris propemodum inopia eſt, idque ob continua bella: & quum ibi eſſem, Limæ vacca vna centū ducatis æſtimabatur: ouis quinquaginta & ſexaginta.

PERVANI regni fertiliſſima prouincia Quito eſt: ea frumenti admodum ferax, magnam etiam vim porcorum & gallinarum, Hiſpanicæ ſobolis, alit: inſuper cuniculorum iucundiſſimi ſaporis ingenti copia ſemper abundans. *Vini caritas apud Peruenſes.* Sed vini ſumma ibi caritas. nam in ipſa Quitenſi vrbe, vt quum viliſſime venditur, vini ſeria vna, duodecim circiter lagenarum capax (lagena ſeu bocalium, vt vocant, XXVIII. vncias capit) quatuordecim aut quindecim ducatis aur eis valet: Limæ & aliis maritimis locis, duodecim: ſed Potoſiæ mediterranea

ranea vrbs eſt, quingentis amplius millibus paſſ. introrſus à mari retractiori vulgo LXX. & LXXX. ducatis venit. Ad eum modum ceteris locis, pro ratione ac ſitu regionis quo importatur, maius vel minus precium ſortitur.

ATQVE hic noua ſæpe interuenit calamitas. quum enim cadi, ſeu ſeriæ aut fideliæ, quib. vinũ ab Hiſpania deportatur, fictiles ſint, quum è loco in locum circumferuntur, plerumq; franguntur. Sæpenumero etiam, morantibus diutius nauibus, tãta iis locis vini penuria incidit, vt eiuſcemodi cadus vnus quadringentis, quingentis interdum, imo etiam mille, ducatis aureis ematur.

1 De eorum opinionibus nonnulla quæ ad hunc locũ pertinent ex Hiſpanis ſcriptoribus attexam. Quum nullam certam, ex ſcripturis vllis aut litterarum monumentis, Creationis mundi aut diluuij notitiam habeant, quod à Patribus traditum per manus habent, memoria retinent Nimirum inſignem quendam virum (Con *ipſi vocant) à Septentrione quondam in eas terras veniſſe mira pedum pernicitate, & nullis oſſium fulturis aut neruorum vinculis compacto corpore: qui ſolo nutu montes in plana ſubſidere cogens & profunda vallium complanans, viam ſibi per inuia faceret. Eum porro priſcos earum terrarum homines & fœminas creaſſe: atque illis herbas & fructus ſilueſtres, ſuſtinendæ vitæ dediſſe. Mox ab Indis plana incolentibus offenſum, terras antea fertiles in arenas ſteriles vertiſſe, atque inhibuiſſe pluuias. Ex eo nihil aut raro apud eos pluiſſe. Miſericordia tamen motum, ne ſqualida ſiccitate regio animantia reſpueret, fontes aperuiſſe & fluuios, quos accolæ rigantes riuis carperent. Hunc quondam, quum Solis & Lunæ filium ferrent, pro ſummo numine adorabant. Donec ab Auſtro ſucceſſit alter,* Pachacama *nomine (id Creatorem apud eos ſonat) Sole & ipſe ac Luna ortus, priore longe potentior. Cuius aduentu* Con *diſparuiſſe: iſtum autẽ creatos à priore illo mortales, in aues, cercopithecos, vrſos, leones, pſitacos, & alias volucres mutaſſe: atque Indorum qui nunc eas terras obtinent maiores creaſſe: illoſque terræ atque arborum culturam docuiſſe. Itaque ex eo hunc pro Deo ab illis habitum, templum & diuinos honores obtinuiſſe: & nuncupatam eius nomine prouinciam, quatuor tantum à Lima leucis: vbi quondam eius Regni proceres quum excederent vita, ſepulturæ locum eligerent. Porro iſtum Pachacamam multas ætates duraſſe, ac tantiſper dum Chriſtiani Peruanum regnum iniuere. Ex eo nunquam deinceps eſſe viſum. Credibile eſt dæmonem fuiſſe, qui talibus præſtigiis miſeras illas gentes deluderet, cui rei argumento eſt, quod ante Chriſtianorum aduentum ex celebri illo Pachacamæ fano, velut publico oraculo, vulgo Reſponſa petebantur, quæ dæmon humana aut alia ſpecie ſacerdotibus, ſacerdotes ſciſcitantibus, ederent.*

CREDITVR *præterea ab illis vulgo & adhuc narratur, ingentem priſcis temporibus terrarum inundationem accidiſſe: eaque omnes ſubmerſos mortales præter paucos, qui altiſſimorum montium ſpecubus abditi, prouiſo commeatu, & cauernarum faucibus obſtructis, communem ſortem effugerint. Porro eos, quum remiſiſſe imbres conicerent, emiſiſſe duos canes: quos quum madentes & elutos receperint,*

piſſent, inde iudicaſſe, nondum exire, omnia adhuc obtinentibus aquis, opportunum eſſe. Mox rurſus emiſſos, quum cœno oblitos & ſordidos regredi viderent, & ſubſediſſe aquas, nihilque præter limum ſupereſſe, inde deprehenderent, tum demum è cauis erepere auſos, magnam vim ſerpentium offendiſſe, quas diluuio recenti lutulenta tellus ediderat, eaſque magno labore paulatim ſuſtuliſſe. Ceterum mundum quoque interiturum perhibent, ſed non prius quam ingens quædam ſiccitas & velut conflagratio aëris acciderit, qua Sol ipſe & luna hauriantur. Itaque in eorum ſiderum, ac potiſsimũ Solis, defectibus, vulgo lugubres clamores & planctus edunt, labi orbem & finem rerum adeſſe exiſtimantes. Quænam, obſecro, hæc ſunt ſincerioris Theologiæ veſtigia, quæ ne adhuc quidem in tanta barbarie ex earum gentium animis delere Satan potuit.

2 *In eorum exſequiis tum multa alia abſurda erant, tum hoc maxime, quòd aliquot ſui liquoris (quem illi* Cicha *appellant) pocula in ſepulchrum inuergentes, eum per calamum vſque ad mortui os pertinentem, ſeu infundibulum, tranſmitterent. Ceterum non tantum Immortalitatis animæ, ſed etiam Reſurrectionis corporum ſenſum aliquem habere eas gentes tum ſepulturæ ritus indicat, tum quod vulgo Hiſpanis dicebant, quum illi eruendo auro & argento ſepulchra aperirent. Quippe orabant eos, ne oſſa humatorum diſsiparent, quo videlicet illi ocius & minore negotio reſurgerent. Aug. Zarat. Hiſt. Peru. lib. 1. cap. 12.*

De Braſilienſibus quidem Barbaris ita ſcribit Lerius: Non modo, inquit, Immortalitatem animæ credunt: ſed pro certo quoque habent, poſt mortem eorum animas qui virtutem coluerunt (virtutem autem illi definiunt ſuo more, nempe vltionem ſumere de hoſtibus & quamplurimos mandere) poſt altiſsimos montes euolantes, patrum & auorum ſuorum animis aggregari, ibique in amœniſsimis hortis perpetuis deliciis ac tripudiis lætum æuum agere: ignauorum contra manes, qui ſine vlla propugnãdæ patriæ cura inglorij vixerũt, abripi ab Aignan *(ſic illi cacodæmonẽ vocant) & cum eo ſempiternos inter cruciatus viuere. Nauig. Braſil. cap. 16.*

3 *Peruanæ oues inſtar camelorum (quos, ſi tubera demſeris, ſpecie prope referunt) magnis oneribus ferendis ſufficiunt. Equitandi vero etiam vſu eas ita aſſuefecerunt Hiſpani, vt duodecim aut quindecim milliarium ſpacium, equitem dorſo geſtantes in die conficiant. Itinere fatigatæ proſternunt ſe humi: ac tum fodiẽdo aut feriendo fruſtra impuleris: nunquam niſi onere leuatæ ſurgunt. Pecu plane fructuoſum, vel in eſu carnium, vel in vſu vellerum, quibus optimis & tenuiſsimis veſtiuntur, præſertim eæ, quas illi* Pacos *vocant. Quippe & illæ paruo aluntur, & in ſumma laboris tolerantia, Maizio paſtæ, quatuor & quinque dies ſine vllo potu facillime tranſigunt. Auguſt. Zarat. Hiſto. Peru. lib. 3. cap. 2.*

4 HÆC *ſtatiua, ſeu palatia, quæ* Tambos *vocant, Gaiuacaua, Attabalibæ pater, ad ripas fluminum maxime, & in regiis viis exſtructa, non tantum commeatu, quantum exercitui alendo ſufficeret, ſed etiam armis, veſtimentis, & omni telorum genere tanta copia inſtruxerat, vt iis triginta millia hominum expedite*

veſtiri

veſtiri & armari poſſent. Ea autem crebris interuallis diſpoſita, plerumque diei vnius itinere, interdum octo aut decem leucarum, rariſsime quindecim aut viginti, ſpatio diſcreta ab aliis alia erant. Auguſt. Zarat. Hiſt. Peru. lib. 1. cap. 14.

Peruani Chriſtianos ex maris ſpuma concretos eſſe putant; Aurifodina exhauſta. Colonia in Peru ab Hiſpanis condita.

CAPVT XXI.

MATVRVM iam mihi videtur falſas eas opiniones quas illæ gentes de nobis habent, expromere. Poſtquam ingreſſis Peruſium Hiſpanis, mores eorum, facta & atrocia ſæuitiæ exempla quæ paſſim ab iis edebantur, inſpexere: nunquam ex eo non modo fateri voluerunt, nos eſſe Chriſtianos filios Dei (ſicuti ab Hiſpanis audiebant) ſed ne ita quidem in lucem editos vt vulgo naſci homines ſolent. Quippe fieri non poſſe vt tam ferox & truculentum animal ab vllo homine genitum & feminæ partu editum ſit. *Abſurda Peruanorum de Chriſtianis opinio.*

Itaq; eorum animis penitus hæc inſedit opinio, nos mari eſſe ortos: ac proinde nos *Viracochie* vocāt. quippe *Cochie* apud eos valet mare, & *Vira* ſpumā ſignificat. Ergo nos è mari cōcretos & coalitos, ſpumaq; nutritos, vulgo ferūt: ac veniſſe in terras ad vaſtādum ac perdendum mundū. Neq; eam opinionem vllus, præter Deum omnipotentem, eorū animis euulſerit. Nempe inter ſe ita ratiocinantur, Venti domus proſternunt, arbores frangunt: ignis eadem vrit: ſed iſti Viracochiæ omnia deuorant: terrā inuertunt, vim fluminibus afferunt, neq; vllum tempus remittunt: perpetuo irrequieti modo huc modo illuc vagantur, aurum & argentū inſatiabiliter quęrentes: mox vbi quæſiuere, alea cōſumunt, bella gerunt, mutuis cædibus ſe conficiunt, latrocinantur, blaſphemant, Deum exſecrabiliter eiurant abnegantque: verū nunquam loquuntur, & nos noſtris ditionibus & fortunis ſpoliauere. Deniq; Indi mare diris exſecrantur, quod tam ſæuam & truculentam ſobolem in terram immiſerit. *Barbari Chriſtianorū vitia grauiſsime arguunt.*

SÆPE varia eius regni loca perluſtrans, ſiquem forte Indum obuium haberem, animi gratia, vt mentem eius nudarem, ſciſcitabar ex eo vbi hic aut ille Chriſtianus maneret. Illi vero tantum abeſt vt reſponſum aliquod darent, vt ne in os quidem contra me intueri ſuſtinerent. Verum ſimulac petieram vbi maneret Viracochie, confeſtim mihi reſpondebant. Pueri quidem eorum vix verbum vnum balbutire incipiunt, quum patres digito noſtrum aliquem indicantes, En tibi, inquiunt, Viracochie.

PORRO quum in multis huius Regni pagis, nempe quia opulentum eſt, ſacerdotes & monachi erudiendæ iuuentuti dent operā, vtinam tamen bonum aliquem fructum edant. Neque hic omiſerim quod in Quito à Flandro quodam monacho Franciſcano audiui, cui Iodocus nomen erat. Is mihi retulit ſe in prouinciam Cagnariam profectum, exſtructo ibi cœnobio, omnes eius *Religionis Chriſt. contemtus apud Peruanos ex malis Hiſp. exemplis.*

gentis regulos & primores euocaſſe. Quum tres tantum ex iis veniſſent, luculentiſſimam apud eos orationem habuiſſe, vt qui linguam Cuſcenſem optime calleret, eiſque quæ ad fidem noſtram pertinerent, copioſe expoſuiſſe, fœdos ſimul eorum ritus & diabolicas ceremonias damnantem: mox poſtulatu eorum omnes baptizaſſe, atque ita domum reuerſos.

Verum vt vidit monachus eos ad ſacrum in templũ non venire, denuo homines adit, rogatq; vt in ſancto propoſito perſeuerent. Donec ad extremũ vbi vidit ſe operã ludere, nec fructus vllam eſſe ſpem, quum illi palam cum riſu dicerent, res Viracochiorum ſibi non conuenire, nec ſibi tantum ab ſuis rebus eſſe otij vt templo frequẽtando vacare poſſent: (1) his, inquã, compertis, monachus 6. poſtquam eo venerat menſe, Quiton ad ſuum monaſteriũ reuerſus eſt.

Ac quando in eum ſermonem incidi, age libens ab Hiſpanis ipſis quæſiuerim, Si apud eos nulla vmquam antehac notitia, ac ne nomen quidem ipſum Sacri Euãgelij auditum, atque hoc tempore gens aliqua in Hiſpaniam ad promulgandam Chriſtianam doctrinam commearet, quomodo ipſi in Indiam iuerunt: atque & ea ipſis ſuas fortunas, vxores & liberos eriperet, atque in ipſorum corpora tormentis cędibuſque ſæuiret, ac pro mancipiis vẽderet, multaſque alias indignas iniurias in eos ederet: quæro quid ipſi eſſent facturi. Ego quidem non dubito quin ipſi non tantum capitali & perpetuo odio eam gentem proſequerentur, & in eam probra omnia & fœda iacerent: ſed etiam atroces de ea, ſi poſſent, expeterent pœnas. Si hoc Hiſpani ipſi alteri genti facturi ſint, quis miretur hunc in modum Indos Hiſpanis, ſi poſſint, vſuros?

Iam ſuperius de immenſa opulẽtia egi ab Hiſpanis reperta, quum primum hoc regnum ſubegerunt. Attamen vtcũque tantum inde opũ exhauſerint, Indi etiam nunc grandem lancem plenam Maizio tenentes, granũ vnum ex omni aceruo eximunt, &, Viracochiæ, inquiunt, hoc foras exportarunt: & illud (lancem intuentes) apud nos remanſit. Itaq; illi ne tam ingẽti gaza Hiſpani potirentur, partim proiecerunt in mare, partim defoſſas in terrã opes abdidere.

Potoſienſes fodinæ. Hispani præter hæc argenti & auri fodinas ditiſſimas aperuere, & argentearum quidem nobiliſſimæ ſunt apud Potoſienſes. Non procul Cuſco in flumine Caluaia auri puriſſimi ramenta inuenere: deinde in Quitenſi prouincia auriferum aliud flumen, quod ab Hiſpanis San-barbara appellatur. *Hiſpanorum in exhauriendis fodinis labor.* Aurarias quoque in quibuſdam montibus nacti, cuniculis per magna ſpatia actis & tellure ligneis columnis & fulturis ſuſpenſa, vſque-adeo fodere, quoad aurariæ venæ finem inuenirent. Ac ſæpe accidit vt ſidentibus rimis fracti montes, & omnes operarios & Hiſpanos ipſos opprimerent. Aurum quod ex iis montibus eruitur, minutæ arenæ ſpeciem habet: id, effoſſa terra, argenti viui ope colligunt quod è fluuiis tollitur, in grumos & grana tum exigua tum maiora diſcretum eſt. At nunc quidem omnes fere aurifodinæ exhauſtæ ſunt: argentariæ abunde quidem adhuc ſuppeditant, ſed non ea copia

qua pri-

qua primum. Neque enim tantæ magnitudinis vllus mons eſt,quem, ſi ſemper inde tollas ac nihil reponas,aliquando non exhauſeris.

COLONIÆ ab Hiſpanis in eo regno conditæ hæ ſunt: Lima, Arequipa, Cuſco, Neapolis, Argyropolis, Trugillium, Guanucum, Chiachiapoi, Quito, San-michael, & Portus-vetus. Earum ampliſſima Lima eſt, quadringentis & quinquaginta circiter focis habitata: ceterarum aliæ viginti, aliæ triginta, quædam quadraginta, nonnullæ quinquaginta, aliquæ octoginta domus continent. Denique ſic ſtatuo atque affirmo, omniũ earum vrbium, quotquot Hiſpani in ea India condiderunt: (quas illi amplius trecentis eſſe iactant) etiamſi in vnum aceruum conferantur, non tot eſſe ciues ac municipes, quot vel vnius ſuburbij Mediolanenſis extra portam Comaſinam olim eſſe meminimus. Nam florentibus illius vrbis rebus, ex ſolo eo ſuburbio XII. amplius millia hominum, exceptis ſenibus, emitti ſolebant: at in India Occidentali, annumeratis etiam ſenibus ac pueris, luſtro facto nunquam amplius XIIII. aut XV. millibus capitum reperta eſſe conſtat. *Coloniæ Hiſpanicæ in Peru.*

I Is *Chriſt. religionis contemtus in Barbaris nulli verius cauſæ quam Hiſpanorum ſceleribus & flagitiis aſſignari debet. Nam alioqui non plane indociles neque à pietate alieni ſunt. Id vnius rei documento, quod ex Lerio noſtro ſumam, demonſtraſſe ſufficiet. Is enim Americ. Hiſt. cap. 16. narrat, Se aliquando cum tribus Barbaris Braſilienſibus iter per ſiluam facientem, noua arborum herbarumq; ſpecie, ſimul canoro auium cõcentu, inuitatum ad prædicandas Dei laudes, totum Pſalmum 104. alta voce cecinìſſe. Mox quæſiuiſſe vnum ex illis quidnam ſibi vellet quod cecinìſſet. ac tum ſe copioſe Prophetæ mentẽ & Pſalmi ſententiam expoſuiſſe, Illos vero, vbi omnia hæc attente audiuiſſent, ingenti cum admiratione in exclamationem erupiſſe,* OH *quam vos* Mair *(ſic illi Gallos appellant) felices eſtis, qui tot arcana ſciatis, quæ nobis miſeris occulta ſunt! Ita nimirum cum aliquo fructu docentur Barbari, non libidinis & auaritiæ exemplis.*

Peregrini à Gaſca è Peru arcentur. Hiſpanicæ claſſis naufragium. Benzonis ex India Occid. in Hiſpaniam, atque inde in Italiam reditus.

CAPVT XXII.

QVVM iam tertius ageretur annus ex quo in Peruſium veneram, ac me, iam collectis aliquot ducatorum millibus, earum terrarum ſatietas & faſtidium cepiſſet, reuerti in patriam conſtitui. Acceſſit eo etiam edictum Præſidis Gaſcæ, quo peregrinos omnes Peruſio excedere iuſſit: quum videlicet à quibuſdam Hiſpanis accepiſſet, Leuantinos (ſic nimirum nos vocant) perfidos ac ſæuos eſſe, ac multis Hiſpanis exitij cauſam fuiſſe. Ergo quum tunc in vrbe Guaiaquil eſſem, eoque forte acatium è Panama mercibus onuſtum appuliſſet, abire inde & patriam reuiſere ſtatui.

Vt primum, confectis ad quæ venerat, magiſtro nauis abire vacuum fuit, nauim cōſcendi VIII. die Maij, anno M. D. L. ſoluimus & in portu Zalangi præſidem Gaſcam inuenimus. Is Panamā petebat, vnde in Hiſpaniam traiiceret: ac tū quod ſolus nauigaret, Nauarchum noſtrum comitem ſibi ire iuſſit. Ille, quum Maizio nauem onerare vellet, Præſidem rogat, vt propter neceſſarios quoſdam vſus ipſum ibi manere pateretur. Præſes abit, nos tandiu in eo portu hæremus quoad onuſtum eſſet nauigium.

Mox inde ſoluentes, breui ad Mantam appellimus: ſed ibi nauigium ſcopulo illiſum fractumque mergitur: omnes vectores & nautæ cum maxima auri & argēti parte incolumes, ad terrā euadūt. Ea calamitas Naucleri ſeu piloti ſuæ artis nō ſatis periti inſcitiæ accepta eſt: is vero qui Panama acatium deduxerat, ſubſtiterat in Guaiaquil eiuſcemodi ob cauſam. Allatum forte erat per eos dies ab Hiſpanis Cæſaris edictum ac omnibus Indiæ partibus promulgatum, mulierum poſtulatu quæ viris iunctæ eſſent: Vt videlicet Præſides ac Gubernatores, viros qui in Hiſpania vxores haberent, in Hiſpaniam remitterent: aut iuberent eos de arceſſendis eo vxoribus ſatagere. Ergo metuens Nauclerus ille ne Panama in Hiſpaniam remitteretur, nullius ibi fauore ſubnixus, quum eo reuerti nollet, in Peruſio ſubſtitit.

Edictum de arceſſendis vxoribus.

Amisso vero, ita vti dixi, nauigio, exſpectare aliam traiiciendi occaſionem neceſſe nos fuit. Tandem quinquageſimo poſt hæc die, quum nauis Lima veniens eo applicuiſſet, ei iungimur, & breui Panamam peruenimus. Ibi comperto Præſidem cum omnibus nauibus è Nomine-dei in Hiſpaniam vela feciſſe, in Nicaraguam tranſgredior. Ibi graui ac diuturno morbo implicitus, ac vix tandē recepta valetudine, poſt quadriennium è Guattimala vbi tūc eram, ad Portū-caballorū me confero, quo naues ex Hiſpania appuliſſe acceperam.

Conscendo nauim, ſoluimus: ſed quum iam haud procul Cuba eſſemus, ſæua repente coorta procella nauim ad breuia illidit: nos, omni prope amiſſa pecunia quæ in naui erat, ægre in ſcapham tranſgreſſi, omnes tamen incolumes trigeſimoquarto demum die ſummis cum laboribus & periculis portum Auanæ tenuimus: vbi claſſem Regiam reperturos nos ſperabamus. Sed ea iam octiduo ante, ſummo ipſius præfecto Didaco quodam Caietano, in Hiſpaniam vela fecerat: atque eam quidem vix medio itinere atrox adorta tempeſtas miſerabiliter afflixit. Ex duodeuiginti nauibus, tredecim fluctibus penitus haſtæ ſunt, (quarum vna vehebatur Clauiſſus Panamæ Gubernator, & duo Adſeſſores iuridici noui regni Granatæ, qui ob multa iniuſtitiæ & repetundarum crimina, Regis mandatu è prouincia in Hiſpaniam deportabantur) duæ quaſſatæ & ſemilaceræ ad Dominicæ inſulæ littora eiectæ ſunt. Tribus reliquis in Hiſpaniam abreptis, vna littoribus Portugalliæ illiſa eſt: vectorum pars, amiſſa naui, ægre ad terram enauit: altera Calicium portum incolumis ſubiit: Prætoria, haud procul portu San-lucari de

Claſſis Hiſpanicæ naufragiū.

cari de Barrameda, cum ducentis ferme hominibus periit. Præfectus ſcaphæ præſidio cum parte nauticorum & concubina euaſit.

Mox quum Hiſpalim veniſſet, iuſſu Regis in cuſtodiam coniectus eſt. Obiiciebatur, eo tempore ex India ſoluiſſe vt ei neceſſe eſſet hieme in Hiſpaniam appellere, littorum præſertim egreſſu ea tempeſtate periculoſiſſimo. Itaque ipſius culpa tantam calamitatem eſſe acceptam. Ille vero culpam omnem in neceſſitatem transferens, ſe quum tantæ alendæ multitudini commeatu Auana expedire non poſſet, inde ſoluere eſſe coactum defendebat. Tandem hæc atque alia afferens emittitur, ſed abrogato ei munere.

Ego interea Auanæ hærebam æger animi ac merens, idque duplici de cauſa. Primum quod fortunarum mearum partem in ſupradicta naui amiſeram: deinde quod claſſem Regiam, cui me adiungere cogitabam, profectam comperiſſem. Verum tam funeſti naufragij nuncio audito, Deum diuinamque eius gratiam laudaui, quod ei claſſi molienti me ſuccedere non eſſet paſſus, hauddubie ſi id factum eſſet, cum aliis periturum. Tandem decimo poſtea menſe claſſis Regia in Indiam appulit: moxque in Auanæ portu aggregatis quatuordecim nauibus cum modicis tum magnis, breui vela, Dei ope, in Hiſpaniam fecimus. Trigeſimonono quam inde ſolueramus die, horribilem vnam tempeſtatem in eo curſu perpeſſi, inſulam quandam Luſitaniæ (vulgo Maderam appellant) tenuimus, quæ iuxta Coſmographorum rationem ab Auana amplius IV.M. milliaribus diſtat. *BenZonis in Hiſpaniam. inde in patriam reditus.*

Medio ferme itinere iacet exigua quædam & deſerta inſula, quæ ab Hiſpanis (1) Belmuda appellatur: ſed eam neque nos in conſpectu habuimus, neq; multi nautæ illac præternauigantes vident. Sumto in Madera pane, vino, aliiſque commeatibus, vela damus: & octauum poſt diem, XIII. Septembris, M.D.LVI. San-lucari portum ingredimur, atque inde Hiſpalim procedimus. Ipſe, ſimulac expeditis negotiis dimiſſus ſum, Calicium portum peto: & onerariam nauim conſcendens (Vrcam vulgo vocant) Genuamque bimeſtri nauigatione peruectus, & incredibili ex conſpectu patriæ perfuſus gaudio, breui Mediolanum peruenio. *Belmuda inſula.*

Qvamobrem immenſæ atque ęternum laudandę Maieſtati Dei, potentięque eius, ac Seruatori noſtro Ieſu Chriſto, immortales gratias ago, quod conceſſo mihi hoc beneficio vt res adeo nouas, tamque à nobis diuerſas ac remotas terras viſerem, me ab innumeris periculis liberauerit: vt quoties prętерita in memoriam reuoco, humanum vnum corpus tot tantiſque malis tolerandis ſufficere vix potuiſſe exiſtimem. *Gratiarũ actio pia.*

1 Hæc *Belmuda ſeu Bermuda inſula, Garza etiam alio nomine dicitur: quod nauis, cui ea primum apparuit, Garza vocaretur: illius vero Magiſter, Ioannes Bermudez Palenſis. Ad* XXXIII. *gradum in Septentrionem ſita eſt: parua & deſerta credita. Ouied. Hiſt. Ind. lib. 2. cap. 9.*

BREVIS INSVLARVM QVAE CANARIAE APPELLANTVR, ET RERVM IN IIS MEMORABILIVM, DESCRIPTIO.

ARGVMENTVM.

OMnibus nauibus, quæ in Indiam Occid. curſum dirigunt, primã ſtationem præbent Canariæ, ſeu Fortunatæ inſulæ, 200. leucarum, nonnullæ etiam 240. interuallo ab Hiſpania, à 27. ad 29. ab Aequinoctiali limite, in Septentrionẽ, gradum ſitæ. Earum priſca nomina, Pluuialia, ſiue Ombrios, Capraria, Niuaria, Canaria, Iunonia, & eodem nomine proxima, ſex tantum veteribus cognitæ, hodie ſeptem numerantur. Illæ poſt Iubæ & aliorum veterum inquiſitionem, diu noſtris hominibus ignotæ manſerunt, donec Ioannis, ſecundi huius nominis, Caſtellæ regis, denuo, anno Domini 1405. aut (vt alij tradunt) Petri regis Aragoniæ, temporibus, anno 1334. Hiſpanorum nauigationibus apertę ſunt, moxque (vt hic ſcribit Benzo) partim ab ipſis Hiſpanis, partim à Gallis ſubactæ.

Canariæ inſulæ ſeptem. Indigenæ pauci ſuperſunt. Quando & à quibus ſubactæ. Earum feracitas.

CAPVT I.

QVANDO, Deo bene iuuante, finem tandem breuis huiſce meæ Hiſtoriæ aſſequutus ſum, operæ-pretium facturus mihi videor, ſi quædam de Canariis inſulis memoria non indigna contexam. Hæ ſeptẽ ſunt: Gran-canaria videlicet, Teneriffe, Palma, Gomera, Ferrum, ſeu Ferrea, Lanzarotta, & Forte-ventura. Eæ non magno interuallo inter ſe diſcretæ, ab ortu in occaſum, continuo verſu in ordinem porrectæ, XXVII. gradibus & dimidio ab Aequinoctiali linea abſunt: Ab Hiſpaniæ promontorio Boldori nongentis & octoginta paſſ. millibus: ab Africa LXX. Perhibetur à veteribus nonnullis ſcriptoribus Fortunatas eſſe dictas, quod omnibus quæ vita humana deſiderat, iiſque ſponte genitis abundent. (1) Verum Solinus multo ſecius de iis ſcribens, plurimum iſtius fertilitatis famam eleuat. *Canariæ, ſeu Fortunatæ inſulæ, ſeptem.*

PORRO veterum earum incolarum & indigenarum ſtirps hodie propemodum ſublata eſt. Ego quidem vnum duntaxat in Palma inſula vidi, annos ferme LXXX. natum: cui, quod è præcipuarum & veterum inſulæ familiarum ſtirpe eſſet, Rex Hiſpaniæ certum annuum ſtipendium in victũ dabat. Quum mihi forte aliquando ſermo cum iſto eſſet, & ab eo mores atque inſtituta gentis cognoſcere cuperem, nunquam à vino integrum vacuumque reperi. quippe eius potus dulcedine ſemel deguſtata, omnem voluptatem in ebrietatẽ collocabat. Itaque ea de re nihil certi tradere poſſum, niſi forte pauca quædam quę vel ipſe vidi, vel ab Hiſpanis nõnullis magno conatu audiui. Sed priuſquã id aggrediar, exponendum videtur quę prima gens (vti à nonnullis ſcriptoribus proditum eſt) eas inſulas ſubegerit. *Canariȩ indigenæ pauci.*

IN Hiſtoriis Petri Aragonię regis, eius nominis IV. traditur anno M.CCC. XXXIIII. ad eum adiiſſe nobilem quemdam Hiſpanum (Ludouico Cerdę nomen erat) virum bellicarum rerum artiumque peritiſſimum, qui quod ei adhuc omnia incepta proſpere proueniſſent, arroganter Principem Fortunę, ſibimetipſe cognomen fecerat. Is à Rege, vt eius autoritate atque auſpiciis Canarias inſulas ſubigere liceat, ſimulque auxilium petit: moxque impetratis ab eo pecuniis ad celoces duas armandas, claſſe inſtructa è Calicio portu ſoluit. Breui Gomeram tenet, ac centum & viginti milites in litus exponit. Sed vix egreſſos, Inſulani feroces animis acriter impetu facto repellunt: maxima pars cęſi: ceteri trepida fuga compulſi ad naues partim eo nantes, alij ſcaphis raptim conſcenſis euaſere: ac cum ſuo duce, qui Principatum Fortunę ſe amiſiſſe ſero tandem agnoſcebat, ſpe irrita męſti in Hiſpaniam reuertuntur. *A quibus primum ſubactæ Canariæ.*

TRA-

TRADVNT nonnulli miſſas è maiore Baleari naues aliquot ad ſubigendas eas inſulas: ſed omnia fœde atque improſpere eueniſſe. Proditum eſt ab aliis, anno M.CCC.XCIII. Hiſpalenſes & Cantabros aliquot naues militibus, equis & commeatu ad eam expeditionem inſtruxiſſe. Hi quum claſſe perarmata ad Lanzarottam appuliſſent, exſcenſuque ad terram facto expedito agmine ad pugnam procederent, ne indigenas quidem incautos & ſolutos oppreſſere. Itaque multis horis acriter vtrimque pugnatum: tandem victores Hiſpani, plurimis hoſtium cæſis, multis captis, præda & ſpoliis onuſti in Hiſpaniam reuertere.

Ventacurtius Gallus Canarias tentat.

ALII eius rei gloriam Gallo tribuunt, Nobilem videlicet quemdam Gallum,(2) Ventacurtium nomine, contractis ex caſtelli cuiuſdam ſui pretio pecuniis claſſem tantæ expeditioni parem armaſſe, primumque eas inſulas cœpiſſe ſubigere. Is enim quum ad Gran-canariæ oram naues applicuiſſet, atq; indigenæ egredientē in litus vim aduenarum conſpexiſſent, id protinus Baianori inſulæ regulo renunciant. Is triſti accepto nuncio, haud cunctanter concitis popularibus quantam poteſt multitudinem colligit: moxque omnes è vicinis collibus ac tumulis ad litus deſcendentes ferociter in hoſtem incurrūt. Ac Galli quidem primo furentium Barbarorum impetu pulſi ac perterriti, ingens damnum accepere. Sed mox confirmatis animis effuſe concitant equos, & multa cæde hoſtium inuecti, turbatos in fugam vertunt. Baianor prælio ſuperatus, ſimulatque ex fuga ſeſe recepit, ſtatim ad ducem Gallum legatos de pace mittit. Qua benigne data, Ventacurtius, Reguli huius conſenſu arcem in inſula coctili latere ædificat, eamque quinquaginta militum præſidio munit.

EXINDE cum reliquis ſuorum ceteras inſulas ordine prælegens, Palmam aggreditur, qua paruo negotio ſubacta, breui quoque Gomeram in poteſtatem redigit. Has tres inſulas ita perdomitas Alphonſo comiti Nebulenſi Hiſpano, magno pretio vendit, qui mox ceteras ditioni ſuæ adiecit. Ex quibus apparet iam multis abhinc annis has inſulas Hiſpaniæ regno ſubiectas eſſe.

Gran canariæ deſcriptio.

IAM quod ad mores eius gentis attinet & fertilitatem terræ quæ vel ipſe vidi, vel ab aliis audiui (vti ſuperius ſum pollicitus) ea paucis exſequar. Primum ergo earum inſularum maxima (Gran-canariam Hiſpani appellant) rotunda propemodum ſpecie, CXXX. circiter millium paſſ. ambitu, vrbem in planicie modica ſitam haud procul mari Orientem verſus, habet: quæ quum ibi eſſem, quadringentis circiter domibus habitabatur. Ibi Gubernatores & præfecti tum ſeculares, vt vocant, tum Eccleſiaſtici, manent. Nullus ante vrbem portus, ſed duobus ab ea millibus paſſ. Septentrionem verſus, prope exiguum montem ſtatio quædam eſt. Ibi naues ancoras iaciunt: quibus ſcilicet tutandis vicino in littore Hiſpani modicam arcem excitarunt: vbi tum tormenta quatuor ferrea erant, eaque ſitu ac rubigine obducta. Ac ſæpenumero equidem

equidem demiratus ſum, quum Galli eodem ipſo in littore naues aliquot ceperint, ſatis validum ad impetus hoſtiles arcendos propugnaculum ab Hiſpanis non exſtructum eſſe.

In ea inſula magna fit ſacchari copia, plurimique propterea mercatores eo negotiandi cauſa commeant; maxime Genuenſes. Omnes arbores ex Hiſpania eo tranſlatæ, facile, præter oleam, comprehenderunt. Ea quæ Palma dicitur fructuum vbertate, maxime vini, imprimis inſignis eſt. Itaque tantum ex illis vitibus prouenit, vt non inſulis modo vicinis vina ſuppeditent, ſed etiam dent quæ nauibus in Indiam, in Flandriam & Angliam portentur. Caprarum etiam & ouium greges eæ inſulæ habent, ex quarum lacte caſeum ingenti copia faciunt: cuniculorum vero vim prope innumeram. De ceteris, Teneriffe quoque & ipſa rebus ad victum neceſſariis abundat: ſed tres illæ priores palmam obtinent: reliquæ, vt exiguæ, inopes & ignobiles ſpernuntur. *Palmæ inſulæ deſcriptio.*

1 POMPONIVS *Mela lib. 3. ca. 11. ita de iis ſcribit: Fortunatæ inſulæ abundant ſua ſponte genitis, ſubinde aliis ſuper aliis innaſcentibus nihil ſolicitos alunt, beatius quam aliæ vrbes excultæ. Idem prope Plutarchus in Sertorio. Solinus contra cap. 20. De harum nominibus (inquit) exſpectari magnum mirum reor, ſed intra famam vocabuli res eſt, &c. Idque multo quam alij verius.*

2 *Ioannes Betancurtius, nobilis Gallus, Robini Bracamontij, Franciæ, Almirantis, cognati ſui gratia & interuentu, Anno* M. CCCCXVII. *eas inſulas ſubigendi facultatem ſuis auſpiciis & Regio titulo, à Rege Caſtellæ obtinuit. Itaque venditis quæcumque in Gallia poſsidebat, claſſem armat, & Gallos admiſtis Hiſpanis, ducens, in Canarias expeditionem ſuſcepit. Habebat in comitatu monachum, Mendium nomine, qui, Martini V. Pontificis iuſſu, Barbaros Ethnicis ſuperſtitionibus deditos ad Chriſtianiſmum verteret, & Epiſcopi titulo illis præeſſet. Betancurtius Lanzarottam, Forte-venturam, Gomeram, Ferrum & Palmam paruo labore in poteſtatem redigit. Gran-canaria potiri non potuit, x. milliũ armatorum exercitu Barbaris inſulam propugnantibus. Inde eiectus in Lanzarottam ſe recipit: atque inde, exſtructo latericio vel lapideo caſtello, ſubactas inſulas regere & coloniis occupare inſtituit. Mox etiam, variis mercibus, quas ab eo acceptas Hiſpanæ & Gallicæ naues exportabãt, puta mancipiis, melle, cera, coriis bubulis & hircinis, ſebo, ficubus, aliiſque, pecuniarum vim ingentem facere: donec multi fama opum quibus eæ inſulæ abundarent exciti, ad ceteras ſubigendas confluerent. Ceterum Betancurtius quatuor inſularum imperium Menaldo, conſanguineo cuidam ſuo, moriens reliquit. Poſt hæc, iurgio forte inter hunc & Mendium Epiſcopum orto: Mendius aduerſa multa de impotenti eius in Barbaros dominatu ad Regem Caſtellæ ſcribit; Itaque cupere eos in Regis fide, ac ditione eſſe. Rex trium nauium claſſem eo mittit, Petro Barba duce. Is diues & cautus, vim etiam adhibiturus ſi opus eſſet, Menaldo facile, vt eas ſibi vendat, perſuadet. Eas poſtea ipſe Ferdinando*

L *Peraza,*

Peraζæ, Hiſpalenſi equiti, vendidit: aut vt alij tradunt, Alphonſo comiti Nebulenſi, qui eas aliis ditionibus cum Peraza permutauit. Peraza quidem, quocunque modo iis potitus, Regium nomen primus aſciuit. Gom. Hiſt. gen. lib. 5. cap. 222.

Miraculum arboris in inſula Ferro. Canarienſium mores. Teneriffes inſulæ mons.

CAPVT II.

RES poſcere hic videtur, vt priuſquam hunc de Canariis ſermonem abſoluam, memorandæ Arboris miraculum referam. In inſula Ferro eſt: perennes aquas è foliis exſudans ſtillanſque & quidem tanta copia vt nō incolis modo, ſed etiam multo pluribus ſufficere poſſit. Ea arbor mediocri magnitudine, nucis iuglandis folio, quamquam paulo maiore, muro circumlapideo ſepta, inſtar fontis, eſt: & eo cratere defluens aqua ſuſcipitur. Arcanum equidem naturæ mirabile: non reperiri tota inſula vllam aquam præter eam quæ ex illa arbore manat. Porro arborem perpetua ac denſa nebula circumueſtit: quæ tamen interdiu vbi ſolis æſtus flagrare incipit, paulatim diſcuti ac reſolui videtur.

Arbor perennes aquas exſudans.

PRINCIPIO, Hiſpanos eam inſulam ſubigere aggreſſos, quum neq; fontes, nec puteos, nec flumina inuenirent, ingens admiratio ſtuporque inceſſerat. Quumque ab indigenis ſciſcitando exſequerentur, vnde aquam ſibi pararent: illi pluuialem aquam in vaſis collectam, reponere ad neceſſarios vſus ſe reſpondebant: arbore nimirum prius arundinibus, terra aliiſque integumentis operta. quippe ita rati Hiſpanos, vbi aquam non reperiſſent, ex omni inſula exceſſuros. Sed parum aſtus profuit. Nam inſulana mulier Hiſpano cuidam, qui cum familiaris ei conſuetudo interceſſerat, arborem & arcanam vim eius aperuit: protinuſque ille Hiſpanorum duci. At dux, qui rem tam inuſitatam pro fabula duceret, riſu temperare non potuit: mox tamen detecta arbore & rei certitudine comperta, omnes rei tam nouæ miraculo defixi obſtupuere. Neq; mulier indicium impune tulit, ſiquidem primores inſulæ proditum ab ea arcanum quum cognouiſſent, breui necem ei clanculum intulere.

Arborem illam mulier Hiſpanis prodit.

CETERVM hi fere Canarienſes quondam idololatræ erant. Caprarum pellibus, quibus abundabant, amiciebantur: neque alias domus, quam ſubterraneos ſpecus norant, eoſque fere ad radices montium aut ſub collibus poſitos. Quum nullum haberent animal præter capras, quæ noſtris multo grandiores ſunt, iis vice boum ad colendos agros vtebantur, & earum cornibus terram velut bipaliis fodiebant. Milium illis pro omni fruge erat, ex quo duorum lapidum attritu commolito panem faciebant, ab ipſis *Goſio* appellatum. Vinū è palmis, vt Aethiopes, moliebantur. Colore cutis prorſus tali ſunt quali

Canarienſium mores & cultus.

Canar. panis.

erroncs

errones illi quos vulgo Aegyptios vocant. Earum inſularum cælum calidius quam frigidius eſt, etiamſi Tenerife montem erigat (2) *Picum Teydæ* vulgò *Teneriſſis mons.* vocant) totius prope anni ſpatio opertum fidumque niuibus. Quod quidem primum ſignum à mercatoribus ad eas inſulas nauigantibus eminus conſpicitur.

1 VVLGO *creditur ea eſſe, quam Plinius & Solinus Ombrion ſeu Pluuialiam vocant: ſic dictam quod nulla in ea eſſet aqua niſi ex imbribus. De qua hæc Plinij verba ſunt lib. 6. cap. 32. Iuba de Fortunatis ita inquiſiuit: Primam vocari Ombrion, nullis ædificiorum veſtigiis: habere in montibus ſtagnum: arbores ſimiles ferulæ, ex quibus aqua exprimatur: ex nigris amara, ex candidioribus potui iucunda. Hactenus ille. Quæ quidem non videntur admodum diſcrepare de iis quæ de ea Inſula ab Hiſpanis explorata ſunt Quamquam illi nullo ibi nec ſtagno, nec lacu, nec fluuio, nec fonte inuento, ſolam eam ſalubrem & potui aptam aquam ex mirabili ea arbore ſtillantem compererint: & quidem tanta copia, vt non Inſulanis modo eorumque armentis, ſed etiam nauibus eo forte ad aquandū appellentibus ſufficiat.*

2 *Mons hic in tantam altitudinem editus eſt, vt* XV. *ferme leucas ab imo ad ſummum verticem colligens, inde ab ducentorum quinquaginta milliarium Hiſpanicorum interuallo eminus conſpiciatur. Eius ima ſiluæ & viridantia paſcua veſtiunt: media niues occupant: vertex nudus & ſterilis fumos plerunque exhalat. Vulgo Galli nautæ eum* Le pic de Tanariffle, *appellant. Cæterum Teneriffe ea creditur eſſe, quæ à veteribus Niuaria dicitur.*

DE GALLORVM EXPEDITIONE IN FLORIDAM, ET CLADE AB HISPANIS NON MINVS INIVSTE QVAM IMMANITER IPSIS illata, Anno 1565. Breuis Hiſtoria.

CVI ADIVNCTVM EST, SVPPLICIS LIBELLI & querelæ, à viduis, liberis, cognatis & amicis Gallorum, ab Hiſpanis in Florida contra fas ac fidem cæſorum, ad Carolum IX. *Galliæ regem delatæ, exemplum.*

ARGVMENTVM.

HVNC libellum ſuperioribus Benzonis libris adiunximus, tum quia eiuſdem pene argumenti eſt, quum & rei in iiſdem illis terris geſtæ hiſtoriam, & Hiſpanicæ ſæuitiæ inſigne exemplum contineat: tum vt Hiſpanis ipſis ſpecioſam illam laruam excuteremus, qua vulgo vti ſolet. Non mirum eſſe videlicet, ſe aduerſus Barbaros & Anthropophagos homines nihil humani pręter ſpeciem oris habentes, quorum immanitatem fruſtra per benignitatem & modeſtiam effugeris, ſæuitia ſæpius quã clementia eſſe vſos. Nam quid hic ſimile adferent? Expeditionem in Floridam ſuſcipiunt Galli, idque Regis ſui iuſſu: neque in alienam poſſeſſionem violenter irruunt. Etſi enim nullo iure Hiſpani latiſſimas illas in Occidente tum Inſulas tum Indicæ continentis prouincias, niſi forte vmbratili Pontificis donatione, cuius ea non ſunt, poſſident: ab illis tamen Galli, veluti iuſto titulo poſſeſſis, non vim duntaxat ſed appulſum quoque abſtinent: & iam Hiſpanis viſam quidem, nullis tamen adhuc Hiſpanicis coloniis inſeſſam oram, velut vacuam, occupant. Hic Hiſpani non contenti vi ex iis litoribus arcere Gallos, vt pedem in ſua inferentes: non in armatos tantum in quos par periculum & ardor certaminis irritat, ſed imbellem quoque inermemque in turbam pueros & fœminas pluſquam beluina ſæuitia debacchati ſunt. Et hoc quidem per me occultum ſepultumque maneret, niſi Hiſpani plura atque atrociora & pridem & hodie in Belgio perpetrarent, quam quæ apud Indos vnquam edidere.

A quo

A quo primum reperta & nuncupata ſit Florida. Ioannis Pontij, Ferdin. Sotti & Hiſpanorum Monachorum infelices in eam expeditiones.

CAPVT I.

QVAM inclementer & parum humane Hiſpani victorias pacemque aduerſum Indos Occidentales exercuerint, ſuperiores libri abunde docuere: nunc vero etiam quomodo Gallos in Florida acceperint, breui narratu exſequar. Sed ante omnia quæ regio ſit Florida, vbi ſita, à quo primum reperta & tentata, exponendum eſt.

Floridæ ſitus, & quando primum inuenta ſit.

NON procul Hiſpaniola Boriquena inſula eſt, quam hodie S. Ioannis de Portu-diuite appellant. Eius primus occupator ac Gubernator Ioannes Pontius Legionenſis, pro certo habens fore vt ab Didaco Almirante & Prorege Indiæ, magni illius Chriſtophori Columbi filio, æmulantium calumniis accenſo, prouincia demoueretur, cedere inimicis ſtatuit, & nouas ſedes quærere. Itaque anno M. D. XII. celocibus duabus armatis, flexo in Septentriones curſu altum tenens, tamdiu nauigat, quoad aliquantum progreſſo Biminiæ Inſulæ ſeſe aperuere: quæ ad Septentrionem Cubæ inſulæ iacent.

Fons fabuloſus.

EODEM tempore de prodigioſo quodam fonte fama increbuerat, cuius aquis epotis ſenes, exuta canicie, in iuuentam reuireſcerent: neque eam fabulam cupidius ſparſerant Indi, quam crediderant noſtri. Eam famam ſequutus Pontius, dum circa eas inſulas, fontem illum fabuloſum querens, ſeneſcit potius quam repubeſcit, ſex amplius menſes irrito errore abſumit. Tandem tamen diu vagatus nouam Indicæ continentis oram detegit, eamque partem ad quam forte ipſo Reſurrectionis die appulerat (quem vulgo Paſcha floridum appellant) velut è re nata ſumpto nomine, Floridam ipſe nuncupat. Id terræ prominens, linguę aut manicę inſtar, ſe ingenti fronte in altum euehens, centum leucas in longitudinem, quinquaginta circiter in latitudinem, patet. Eius extremum cornu ab Aequinoctiali linea, Septemtrionem verſus, gradus XXV. diſtat: moxque extendi ac dilatari incipit, qua in mediam inter aquilonem & exortum æquinoctialem regionem verſa eſt.

Floridæ nuncupatio.

EX ea noua terra reperta ingentes ſibi diuitias deſpondens Pontius, breui ad S. Ioannis inſulam regreſſus, mox inde Hiſpaniam petit. Ibi à Rege Catholico expoſitis quæ inuenerat, non magis meritorum reſpectu quam amicorum gratia, Biminenſem & Floridenſem præfecturam, Adelantadi titulo, obtinet. His auctus, in Boriquenam reuertitur: coloniæque in ſuam prouinciam deducendæ certus, milites ſcribit, claſſem comparat, multoſque in eas res ſumptus facit. Sed vix in Floridæ littus egreſſus, vrbe condendæ ſedes quærebat, quum Barbari claſſe conſpecta accurrunt, expediunt arcus & nimbo ſagittarum Hiſpanos obruunt. Pontius ipſe in turba, venenata ſagitta

Pontius Floridam infeliciter tentat.

 grauiter

grauiter ictus, prælio excedere coactus eſt. Inde Cubam auectus, paulo poſt ex vulnere moritur. Neq; ipſe tantum, ſed multi quoque Hiſpani qui eius auſpicia ad eam expeditionem ſequuti fuerant, partim Indorum telis confixi, partim morbis & miſeriis abſumti ſunt. Ita iam tum Florida inauſpicato tentata, inuentoris ſui cæde nobilitata eſt.

Ferd. Sotti in Floridã expeditio. de qua ſup. lib 2. ca. 13.

Ex eo quum ob truces & bellicoſos incolas vulgo infeſta atque infamis haberetur, perdiu intacta manſit. Donec tandem multis poſt annis Ferdinandus Sottus trib. mil. Attabalibę Peruani regis ſpoliis diues, & ex iam partis maiora concupiſcens, eius prouinciæ ſubigendæ adminiſtrandæque poteſtatem à Cæſare petiit. Qua impetrata, cum multis Hiſpanis Floridam init: & omiſſo condendæ coloniæ cura, in mediterranea progreditur. Inde incertis huc atque illuc errans ſedibus vexare indigenas, & vni parandi auri curæ intentus, metalli eius fodinas quærere paſſim inſtitit. Parem videlicet vbique eſſe terrarum felicitatem, qualem in Peruana prouincia nactus erat, credens aureos ibi montes opinionis errore finxerat. Ad extremum, quum non tantum Barbaros omni tormentorum genere, ſed ſemetipſum quoque & ſocios cęca auri cupidine & irrito labore totos quinque annos fatigaſſet, & ſuorum ſpem ipſe, & eum vita, deſtituit.

Gom. Hiſt. gener. lib. 1. cap. 45.

Sed ne triſti quidem Sotti exemplo cæteri à ſimili incepto deterriti ſunt. Siquidem anno M. D. XLIIII. Floridæ in ditionem redigendæ multi decus petiere. In iis Iulianus Samanus & Petrus Ahumada. Verum neque Carolo Cæſari, qui tum in Germania erat, neque Philippo filio eius, qui præſens Hiſpaniam imperio regebat, ex Indici ſenatus conſilio, mittere quemquam in eam prouinciam cum imperio placuit.

Erant tum forte in Hiſpania Dominicani qui feroces illas gentes verbis magis cicurandas quam malo & armis exaſperandas eſſe dicerent, quique ſe eas tum ad Chriſtianam fidem, tum ad Cæſaris imperium accipiendum ſola oratione adducturos profiterentur. Neque id facilius dictum quam creditum. Itaque anno M. D. XLIX. auſpiciis & ſumptibus Cæſaris mittuntur eo monachi F. Ludouicus Cancellus de Baluaſtro Dominicanus & quatuor eiuſdem ordinis.

Dominicani in Florida à Barbaris trucidantur.

Appellunt, exeunt de naui F. Ludouicus cum collegis & nautæ aliquot inermes (neq; enim doctrinam pacis præ ſe ferentes arma oſtendere par erat.) Illis conſpectis, protinus Indi non ad concionem, ſed ad cædem aduolant. Mulcere alloquio Barbaros conabatur concionabundus monachus: ſed verba fiebant apud ſurdos. Ergo nequicquam vociferãtem inuadunt, & cum duobus collegis trucidant: cæteri quum forte Confeſſorum laudem inter ſuos quam martyrij palmam apud Barbaros conſequi mallent, proripiunt ſeſe in fugam & nauim repetunt.

At Barbari (ſicut poſtea ex adoleſcente quodam, Ferdinandi Sotti olim pediſe-

pediſequo, auditum eſt) in lætitiam atq; epulas verſi ſaginatis monachorum carnibus opipare veſcuntur, & detractas corporibus pelles, cutim etiam capitum in orbem attonſam, ferale tropæum, in delubro ſuo ſuſpendunt.

Hæc igitur Florida eſt, de qua acturi ſumus, inter cæteras Indiæ prouincias multis Hiſpanorum cladibus notiſſima: nunc vero etiam (vt ex ſequenti Hiſtoria patebit) Gallorum.

Atqve hæc quæ ſequuntur, prope vſque ad finem, ex breui Gallice ſcripta Hiſtoria ſumſimus, cui præfixa epiſtola Nicolai cuiuſdam Challuſij Diepenſis nomen præfert: qui è Florida regreſſus, ſuos & ſociorum caſus memoriæ prodidit. Hunc ergo potius quam nos, quæ cum aliis viderit & perpeſſus ſit, vt in Gallico illo ſcripto loquentem induximus.

Rex Galliæ claſſem in Floridam mittit, cui Ioannem Rhibaldum legatum præficit. Proſpera de Florida fama ſparſa multos ad eam expeditionem inuitat. Apparatus claßis Diepæ fit. Multi metu inceptum deſerunt. Retracti à fuga imponuntur in naues. Galli ab Anglis comiter accipiuntur.

Capvt II.

Pavlo ante ciuiles Galliæ tumultus Rex ex Principum & conſilij ſui ſententia decreuerat in eam Indiæ oram, quę Florida appellatur, nuperrime à Gallis animaduerſam & cognitam, multarum nauium claſſem cum non ſpernenda manu mittere. Itaque compoſito primo ciuili Galliæ bello, paceque regio Edicto ſancita, intermiſſa eius incepti mentio reuocata eſt. Moxq; in eius rei effectũ Ioannes Ribaldus, vir magni animi conſiliiq; & longo rerum maritimarum vſu peritiſſimus, in aulam à Rege accitus milites ſcribere, & ſeptem naues viris commeatibuſq; inſtruere regiis auſpiciis iubetur, eiq; ipſe claſſi, Legati regij titulo, præficitur. Mandatum diſerte erat vt recto curſu in Floridam nauigans, ab omnibus Hiſpanorum littoribus atque inſulis, quæcunque in ditione Regis Hiſpaniæ eſſent, vim atque egreſſum abſtineret.

Rex Galliæ in Floridã claſſem mittit.

Vvlgata protinus eius expeditionis fama, multos vt illo Prætore & regiis auſpiciis ire vellent, & ſe ei claſſi adiungerent, perpulit: ſed propriè quemque cauſæ & varij affectus trahebant. Alios cognoſcendi orbis cupido accendebat, à qua nemo vnquam ingenuus abhorruit. quippe nauigationem plurimum ad id ſtudium conferre. Alij recenti à bello adhuc calentes, nauigandi ſubire moleſtias quam conflictari prioris vitæ ſordibus & ingrato labori malebant.

Sed in primis ſtimulabat omnes ſecundus de Florida rumor per Galliam diſperſus. Ei videlicet terræ omnium rerum, quibuſcunque vita carere non debeat, copia abundanti, mitiſſimam etiam, vitalis ac perennis ſalubritatis

Fama de Florida, multa vana veris affingit.

tatis, cæli temperiem eſſe conceſſam. Quippe neque infeſto rigore ac gelu Septemtrionis premi, neque nimio ſolis æſtu exuri: ſed ſalubri vtrimque mixtura, iniuſſos etiam agros ſponte natis frugibus incolas alere. Quod ſi excolere etiam liberet, hominibus tantum gnauis atque induſtriis opus eſſe, qui natiuam ſoli eius vbertatem in humanos vſus labore & cultu elicerent: ita optimam terrarum fore.

Ipſam ab Auſtro in Septemtriones prope pari cum Europa longitudine porrectam, latitudine etiam XXIII. fere gradus amplecti. quumque ſolis percuſſa radiis plurimum genitalis caloris concipiat: eo tamen ita temperato vti non tantum rore ac frigore nocturno, ſed lætis quoque ac mollibus pluuiis, vt è pingui ceſpite magnam vim herbidi graminis mirandam in altitudinem creſcentis ſua ſpōte tellus effundat. Adhæc auri omniumque animalium diuitiæ, ſpacioſæ planicies, aprici colles monteſque clementer editi: mira amnium fontiumque amœnitas, varietaſque arborum gummi nobile & odoriferos ſuccos exſudantium, proſpera fama paſſim celebrabantur.

Apparatus Gallica claſſis Diepæ fit.

Ergo talibus pollicitis multi inuitati, plerique etiam auara diteſcendi ſpe, diuerſis è partibus Diepam confluebant. Eo loco luſtrari multitudinem conuenientium atque inſpici oportebat, vt ex omni numero, quos maxime ad eam expeditionem idoneos iudicaſſet, Regius legatus legeret. Segnius tamen quam pro nonnullorum ſtudio tota res adminiſtrata & perfecta eſt: eorum maxime qui milites domi ſuæ exceperant, indignantium tam diu ignauos & immunes homines ſuis ſumptibus ali, etiamſi ſpe precij & ſplendidis promiſſis lactarentur.

Qvatvor menſes & amplius otioſe inambulantes in ea vrbe conſumſerunt: donec tandem fide data ſe Regi ſtrenuam fidelemque operam nauaturos, in verba legati iurauere: ſimulque vt ſacramento obligati fuerant, ſtipendium in ſex menſes accipiunt: cuius rei mox Prætorē ipſum pœnituit. Quippe ineunte Maio, Anno M. D. LXV. quum naues conſcendentium numerum recognoſci oporteret, multi eorum etiam qui ſtipendium acceperant, ſiue longitudine itineris, ſeu formidabili barbari elementi ſpecie perterriti, mutato repente propoſito, clanculum ſe ſubducunt. Ei deſertioni vt mature obuiam iretur, ne latius exemplum ſerperet, conquiſiti deſertores atque à fuga retracti, ſeuere eodem ipſo momento naues conſcendere iubentur. Id X. die Maij factum eſt: nos tantiſper dum pecorum & farinæ commeatus in naues in ſalo ſtantes imponitur, in ea ſtatione vſque ad XXII. diem eiuſdem menſis hæſimus. Multitudo eorum qui conſcenderant, in quibus aliquot cum familiis ſuis opifices, trecentorum numerum efficiebat.

Qvvm ibi commodum & imperium Legati regij ſimulque ſecundum ventum expectaremus, XXII. eius menſis venti repente vehementes vtrimq; ingruunt. Inde inhorreſcens mare, & concitati ex alto fluctus ictuque contrario

trario inter ſe horribilem in modum arietantes, nautas quoq; ipſos turbauerant. Ergo trepidi & ancipiti malo attoniti nihil opis inuenere, niſi vt inciſis ancoralibus, amiſſis ancoris, nos ventorum arbitrio permitterent. Vehementiſſimus omnium Aparctias erat: is tanto impetu vela noſtra ex alto percuſſit, vt protinus ad Portum-gratiæ (vulgò *Haure-de grace*, Normaniæ portus eſt) volantibus ſimiles deferremur. Ibi triduum morati, quoad miſſus à nobis Dieppam myoparo, nuncia inde referret; ab ea ſtatione XXVI. eius menſis ſoluimus.

QVVM rectà in Floridam curſum corripere cogitaremus, aduerſo protinus vento repulſi ad inſulam, cui *Vvich* nomen, Anglicæ ditionis, deferimur. Ibi Angli de noſtræ Expeditionis cõſilio cognoſcere quum voluiſſent, poſtquam intellexere, ſe ſuáque nobis iuuandis benignè obtulerunt. Ibi à XXVIII. eius menſis ad XIIII. Iunij quum naues in ancoris ſtetiſſent, ea ipſa die aſpirante Aquilone ſecundo, ſublatis velis rectũ in Floridam curſum capeſſimus, quam velut nouam Franciam appetebamus.

TOTOS duos menſes Oceanum ſulcauimus, priuſquam Floridæ oram vllam aut vicinam aliquam ei terram in cõſpectu haberemus, præterquam Antiliarum vnam (quam indigenæ *Vocatouques*, Galli Magnam-lucaſiam vocãt: noſtrûm aliquibus eam Catharinam, Regis ipſius matris nomine, numcupare placuit) Eam XXVII. gradibus ab Aequinoctiali circulo in Septemtrionem diſtare ferunt. Ducentis etiam ab ea leucis in alto nauim quandam animaduertimus, ſed ad quam non propiùs quàm quinque aut ſex millibus paſſ. acceſſimus. *Lucaſia magna, vna ex Lucaiis inſulis.*

Gallica claßis in Floridam appellit. Floridenſium cultus, mores, cibi, fruges, potus. Crocodili & Alatæ ſerpentes. Florid. religio.

CAPVT III.

TANDEM XIIII. Auguſti Floridę litora nobis ſeſe aperuere, mox igne, quod Indi nobis ſignum dabant, eminus conſpecto, phaſelum ad explorandum terræ acceſſum mittimus. Is fluuium quendam exiguum ſpeculatus, oſtium ipſius inuehitur. Accurrentes ad litus aliquot Barbari nummos mercibus noſtris permutant. Eam autem pecuniam ſibi partam aiebant ex naui quadam quæ ab Antiliis reuertens carinam ibi vadis fixerat. Repertum quoque in eo litore Hiſpanum vnum, qui è naufragio ante viginti annos ibi facto euaſerat, in nauim accepimus. Mox ſciſcitati ex eo, ecquid de Gallis audiuiſſet & vbi ſedes haberent, docemur: Nihil ſcire ipſum ea de re, niſi quod ab ipſis Barbaris didiciſſet: Gallos videlicet quinquaginta leucis Septemtrionem propius quàm quò appuliſſemus, conſediſſe. *Hiſpanus naufragus à Gallis excipitur.*

Ergo inde retro oram præteruecti (quæ nobis depreſſa, & ſolo arenoſo arbuſculis conſita: leni etiam neque admodum profundo æſtu, qui ab Occaſu brumali adlabitur, inundari viſa eſt) medio fermè curſu flumen detegimus, quem Maij fluuium noſtri antè nuncupauerant, vbi æſtus quoque, ab Occaſu ſolſtitiali affluentes, modicè intumeſcunt: ac propter tenuitatem aquæ ſidentes in vadis ancoræ facillimè conſpici poſſunt. Sex quidem aut octo à litore millibus paſſ. non profundiorem quàm ſex aut ſeptem vlnas aquæ altitudinem comperimus. In aliud præterea flumen nos incurriſſe memini, inter Maium & Ayum fluuios, à Maio Septemtrionem verſus quatuor millibus paſſ. diſtans: ad cuius os ſingulis noctibus iactis in profundum ancoris, octo aut nouem vlnas altitudinis arenámque interdum in fundo, nonnumquam calculoſam terram, aliquando permiſtum limo vliginoſo ſabulum, reperiebamus. Fluuij quoq; qui Delphinorum dicitur, iacta bolide altitudinem explorantes, duarum vlnarum eſſe in aluei faucibus cognouimus: quamquam ibi æſtus quatuor ſuper cubitis intumeſcit.

Maij fluuius.

Delphinorũ fluuius.

Post hæc commodum aliquem egreſſum in ea ora ſpeculati, XXVII. Augusti ſtatione in Maio flumini obiecta, quatuor à litore millibus paſſ. ancoras ad VII. aquæ altitudinis vlnas iacimus. Vigeſima nona die eius menſis tribus minoribus nauigiis flumine aduerſo ſubeũtes, rectà ad Carlinæ Caſtellũ tendimus. Id propugnaculum noſtri paulo antè, vt perfugio ac præſidio Gallis eò appulſis eſſet, exſtruxerant, ſatis commodo atq; opportuno ſitu. quippe hinc alluẽte fluuio: ab altera parte vicina ſilua, campóq; inter ſiluam & munimentum interiecto, cui amœnus collis imminet, quẽ denſa altáq; gramina omni ex parte veſtiunt. Semita tãtùm vna adibatur ſilua, vnius paſſus latitudine, vix ſingulis peruia: quam noſtri aperuerãt vt ad fontem qui in nemore erat, commearent. Poſtquam ad eum locum peruenimus, Prætor noſter exportari è nauibus cibaria ceteróſq; commeatus ad recreandum præſidium iubet, nóſque opifices cum fœminis ac pueris eò cõcedere: negotio dato nobilibus viris Vllio, Bellocairo, & aliis, vt nos eò educerent, quibus etiam rerum quas in impedimentis precioſiſſimas habebat, cuſtodiam cõmiſit. Ceterum eos, qui in Caſtello erant non mediocri lætitia aduentus noſter affecit. quippe anxios mæſtóſque, quòd iamdiu nihil è Gallia audirent. Onerabat dolorẽ, quòd alimenta etiam defecerant, niſi fortè indigenarum, agreſtium & barbarorum hominum, ritu viuere vellent: à quibus etiam nihil, niſi vi & rapto extorquere poterant, ſicuti ſuo loco fuſiùs dicemus.

Carlinæ caſtellum Caroli IX. nomine nuncupatum.

Simvlac nobis quies conceſſa eſt, indigenarum ſpeciem cõtemplari cœpi, quæ mihi ſatis liberalis & humana viſa eſt. Quippe viris rectus & quadratus corporis habitus: natiuus cutis color in rubedinem vergit. Regulos eſſe illis & ſingulis præeſſe pagis accepi: corpus diſtinctum coloribus & maculis varium gerere, pro ornamento habent. Nullo veſtitu, nec magis viri quàm fœminæ, coluntur:

Floridenſium indigenarũ habitus & cultus.

coluntur: niſi quòd illæ peplo aut plagula ex Ciofi alteriúſve animalis pelle, quam nodus aſtringit, extremis faſciæ tæniis in ſiniſtrum femur pendentibus, muliebria operiunt. Ceterum plena rotundáq; oris ſpecie, nec ſimi neque chilones ſunt: truces vigentéſq; oculi, promiſſa cæſaries, quàm & concinnè circa caput colligunt: ita innexis comis, quoties bella ineunt, pharetræ illis vicem præbentibus. quippe ibi ſagittas condunt, quibus mirum eſt, quàm procul, quamque certo ictu, deſtinata feriant. *Ciof, animal Florid.*

Qvod ad mores attinet, fœdi & flagitioſi ſunt: liberos ſuos, neq; vlla domeſtica erudiunt diſciplina, nec coercent: nec rapere, nec pro ſuo vti quod rapuere, ipſis religio vlla eſt. Attamen ſua cuiq; vxor & ſeuera illic matrimonia ſunt. Bella aduerſus finitimas gentes, ſed ſermone diſſonas, gerũt: tela illis præcipua, arcus & ſagittæ. Domus ferè rotundæ vt columbaria noſtratia, robuſtis impoſitę arboribus & palmarum foliis contectæ, nec ventos, nec tempeſtates metuunt. Infeſtis tamē vexantur culicibus, quos ipſi *Maringones* vocant: neq; alia ope quàm crebro igni, maximè ſub cubilibus accenſo, ab eiuſcemodi peſtibus ſe liberāt. Acriter ea inſecta pungere referunt, & corporis partem morſu ab iis appetitam in lepræ ſpeciem verti. Nihil ferè precioſius aut elegantius ducunt, quàm verſicolores auium pennas: pretiũ etiam apud illos calculis, quos ex piſcium oſſibus faciunt, & rubris quibuſdam ac viridibus lapillis. *Floridenſium mores.*

Cibi eorũ, radices, fructus, herbæ & varii generis piſces. Pinguiſſimo piſce vtuntur, quem exenteratum fumo durant: patria lingua *Bauquaué* nominãt: cuius exemto adipe pro butyro aut alio liquamine vtuntur. Frugũ noſtrarum nihil habent, ſed Milij quoddam genus ſumma copia, quod in ſeptenûm pedum altitudinem creſcēs, culmo arundineo, granum piſi craſſitudine, ſpicam ſeu paniculam pedali longitudine fundit, recentis ceræ colore. Cuiuſmodi omnes ferè tum inſularum, tum cõtinentis Indiæ Occidentalis indigenæ vtuntur, & vulgò *Maiz* vocant in Hiſpaniola: Braſilienſes verò *Auati*. Quum eo veſci libet, primùm tritum in farinam ſoluunt, mox eò diluto miſtóq; *Migan* ſuum (vt ipſi vocant) informant: id oryzæ noſtræ ſpeciem refert. Protinus corrumpitur. itaq; quam recentiſſimum edi oportet. Silueſtres labruſcas magna copia ea tellus alit, quæ, vt multis Galliç locis videre eſt, amplexu arborum innixæ ſurſum reptant: ſed cultu miteſcere, vinúmq; reddere ab incolis non docentur, neq; eius rei vſum ipſi norunt. Potum ex multiplici herbarum ſucco, ipſi ſibi moliuntur: *Caſſinet* appellant: Ceruiſiæ fermè colorem refert, ac ne mihi quidem ipſi bibenti admodum abhorrenti guſtu viſus eſt. *Floridenſium fruges.* *Labruſcæ apud Floridenſes.* *Floridenſium potus.*

Regio mihi mõtaſa ac ſiluoſa viſa eſt: inde ingens ferarum copia, quarum ſæuitię ipſi indigenę, niſi acri cuſtodia ſemet ſepiant, obnoxios ſępe ſe eſſe memorant. Iam mira multa de animalibus quæ ibi eſſe auditu tantùm accepi, conſultò prætereo. Ea exſequi ſatis habeo quæ mihi viſu cõperta, & quæ nunc memoriæ prodãtur, ſatis digna iudico. Crocodilos in primis plures vaſto hia- *Crocodili Florid.*

tu ex arenis prædam captantes vidimus: in iis mortuum vnum, cuius caro tenera & candida, mihi ſociiſque veſcentibus vitulinæ guſtum referre viſa eſt. Is torměuli globo duas inter ſquamas adacto, cæſus fuerat: alioquin cute contra omnes ictus inuicta. Ore vaſto hic erat, maxillis horribilem in modum inuerſis, pectinatim ſtipante ſe dentium ſerie: hiatu quidem adeo patenti, vt ſolidam iuuencam vorare poſſe videretur. Ceterum XII. aut XIII. pedes longus, breuiora crura quàm pro cetera corporis proportione habebat, vnguibus ſæuis armatus: cauda longa & valida, in qua præcipua eius vis robúrque conſiſtit. Nullam in eius ore linguam animaduerti, niſi fortè intra fauces lateret. Ore enim (vt dixi) ita prodigioſè diſtorto erat, vt ſuperiorem maxillam inferioris loco poſitam haberet, fœdum planè ac terribile viſu ſpectaculum.

Alata ſerpens. ALATAM quoque ſerpentem, à noſtrorum vno interfectam, non procul nemore, vidi: alis, vt videbatur, eatenus inſtructam vt tolli à terra poſſe, & demiſſe volitare, videretur. Eius deſectum caput Barbari ſumma cura abſtulerũt: rationem ſcire nõ potui. Noſtrûm aliquibus opinio erat, id ſuperſtitione quadam à Barbaris fieri: neque quantum animaduertere mihi licuit, plane religionis expertes ſunt. Immò, quemadmodum ſignis & argumẽtis quibuſdam deprehendi, eos nõ tantùm ad ciuilem aliquam morum honeſtatem, ſed etiam ad pietatem, ſi Dominus cõcederet, aſſuefieri poſſe exiſtimo. Quippe ſimulac ære campano in caſtello ſignum ad preces datum audiuerant, extemplo in vicinum campum concurrentes, ſublatis, vt nos in cælum manibus, attentionem aliquam ac reuerentiam præ ſe ferebant. *Floridenſes non prorſus à pietate alieni.*

Hiſpanica claſſis ad Floridam appellit. Hiſpani Gallorum caſtellum de improuiſo adorti Gallos viros feminaſq; promiſcuè trucidant.

CAPVT IIII.

INTEREA Prætor noſter, iniũcti muneris haud immemor, propugnaculo muniendo intentus erat, vt incurſionibus Barbarorum ſuſtinendis par eſſet, ſi forte in nos impetum facerent. Verùm vnde minime metuebatur periculum atrox ingruit. Nam XIII. Septembris, repente claſſi noſtræ quinq; Hiſpanæ naues ſuperueniunt, Prætoria quadringentorũ, vt videbatur: ſcapha centũ & quinquaginta doliorum capax: tribus dromonibus comitatæ. Ea claſſis ad eam ipſam ſtationem appellit, vbi quatuor noſtræ naues in ancoris ſtabant, circiter horam nonam veſpertinam. Noctu noſtri in colloquium Hiſpanos euocant, petúntque quo animo quídve quærentes ſuis nauibus adeo propinqui ſteterint. Illi reſpõdent ſe Gallis pro hoſtibus vti, mutuúmque inter eos bellum ſatis ſupérque indictum eſſe. Noſtri Hiſpanorum infeſto perſpecto animo, neq; ſibi ſatis ad reſiſtendum virium, ſublatis confeſtim dolonibus altũ capeſſunt. *Hiſpana claſſis infeſta Gallis perniciem molitur.* *Gallica claſſis Hiſpanicã fugit.*

Hiſpani

Hiſpani fugientes paſſis & ipſi velis inſequuti, aſſequi tamen nequiuere. Itaq; Delphinorum fluminis oſtium inuecti, exſcenſum ibi facere ſtatuunt. Mox cum Barbaris (vt ex euentu apparuit) conſociatis de pernicie noſtra conſiliis, occultos militum globos, quantum ſatis ad rem patrandam eſſe viſum eſt, inde ab eo flumine emittunt. Sexcētos in armis fuiſſe expeditos, à Barbaris poſtea accepimus. *Hiſpani cū Barbaris de Gallorū nece conſilia ſociant.*

Pavlo pōſt, quum tres naues noſtræ è fuga collectæ ad ſtationem reuerſæ eſſent, (nam Prætoria, Trinitas ea vocabatur, paulo longiùs in altum prouecta à reliquis diſceſſerat) Ioannes Ribaldus Prætor, tribus illis Hiſpanis vltro occurrere eáſque aggredi ſtatuit: poſtquam vtiq; ex Conſilij ſententia inſtructam in alto claſſem oſtendere hoſti, vt neceſſarium, decreuit, & ſe toto Oceano defendere, niſi nauium iacturam facere vellemus. Noſtris enim militibus in terram expoſitis, facillimum hoſti erat, naues præſidio vacuas, nullo impediente occupare & iniecto vnco abducere: quod ſine graui noſtro incommodo accidere non poterat. quippe ſupremo erepto auxilio & ſublata vnica ope, qua regem Galliæ de rerum noſtrarum ſtatu poſſemus certiorem facere.

Itaqve x. Septembris, hora tertia pomeridiana, Prætor luſtrato & recenſito exercitu, lectíſque non iis modò militibus quos ipſe nuper adduxerat, ſed eorum quoque præcipuis qui Caſtellum præſidio antè obtinebant: in iis nominatim, legato, ſignifero, & præfecto ordinum Laudunerij tribuni mil. omnéſque ad ſtrenuam Regi operam nauandam cohortatus, ſimul nauim conſcendit. Is tribunus tum quòd iam diu nullum è Gallia nuncium acciperet, tum in ſumma commeatus anguſtia tædio victus, paulo ante aduentum noſtrum inde excedere & reuerti cogitabat: parum interim ſolicitus, nequid Barbaris iniuriæ à ſuis inferretur, quo eorum animi à Gallis alienarentur. Itaque illi tolerante ipſo, vulgò indigenas vexare, & vi captos in caſtellum trahere: milium, ceteráſque eorum fortunas agere ac ferre. denique omnia facere quæ neceſſitas impatiens legum iubebat. Quibus ex rebus ingens breui Barbarorum odium in noſtros conflatum eſt. Ergo (vt coniicere ex euentu eſt) ſtimulante partim inſita humanis ingeniis vlciſcendi cupidine, partim protegendi corporis appetitu, omni animantium generi à natura tributo, perniciem nobis clam ſtruere & occulta cum Hiſpano conſilia inire, incipiunt. *Galli Barbarorū animos à ſe alienant.*

Vndecima die Septemb. circiter octauam horam matutinā, quum iam noſtræ naues haud procul Hiſpanis abeſſent, vehemens repentè turbo exoritur, effuſo imbre miſtus, cum ingenti fragore celi tonitribúſque & fulguribus præſtinguentibus aciem oculorum, vt penè ipſum cælum continuo incendio ardere videretur. Turbatæ vtrinque claſſes diuerſæ abiere: tres noſtræ naues demiſſis antennis procellæ vim declinare, Hiſpana Prætoria & ſcapha ventum ſequi, coactæ ſunt. ea tempeſtas, vſque ad xxiii. Septembris diem tenuit. *Tempeſtas Hiſpanica & Gallica claſſis concurſum dirimit.*

tenuit. Interea Hiſpani in terram egreſſi ſatis ocij ad noſtra exploranda habuere, eáque comparanda, quibus nos per dolum opprimerent. Neque eos fallebat, nos præcipuè claſſe pollere, eoque vires abductas ceteram multitudinem in caſtello relictam, imbellem numerum, partim ægrotis, nondum ex iactatione maritima recreatis, partim opificibus, fœminis ac pueris conſtare. Ducenta fermè & quadraginta capita ibi erant, Laudunerii tribu. mil. fidei ac tutelæ commiſſa: militare robur in nauibus: neque is, caſus eius qui ſuperuenit ſecurus, vim vllam hoſtilem ab terra metuebat.

Hiſpani Gallos de improuiſo oppreſſos fœdè iugulant.

AT Hiſpanus incredibili celeritate, ſiluas, ſtagna, & flumina tranſgreſſus, ducibus Barbaris, xx. die Septembris improuiſus aduenit, & paulo antè ſolis exortum, pluuioſo admodum tempore, Caſtellum nullo reſiſtēte ingreditur. Plerique vigilum ſolutis manè excubiis, ad reficienda quiete corpora fœda totius noctis tempeſtate vexata, dilapſi erant. Hiſpani portula aperta irrumpentes, ſopitos vigiles in cubilibus ſuis obtruncant: fœda inde trucidatio in caſtello fit: viri ac mulieres, ægroti & valentes, ſenes ac pueri promiſcua cæde iugulantur. Quis immania eius diei facinora, quis ſtragem huic parem aut animo aſſequi queat, aut oratione complecti? At noſtri interea tamen in tantis anguſtiis nō ſe deſerere: qui maximè impigri erant, è ſtratis inter tumultum elapſi celeri fuga ſe in nauigia ad fluminis ripam religata proripiunt, quorum Prætor Iacobo Ribaldo, nauis vnius Præfecto (cui Perla nomen erat) & Ludouico Ballardo legato eius, cuſtodiam commiſerat. Alij repentino caſu oppreſſi, vallum tranſiliunt: in iis Laudunerius tribunus mil. cum domeſtica ancilla illac erupit.

IPSE, vix è tugurio egreſſus, quum ad opus diurnum fabrile ſcalprum gerens proficiſcerer, in hoſtes incido: ac quum neque vlla niſi in fuga ſpes, neque vllum effugium niſi per vallum pateret, & iamiā tergo meo duo Hiſpani cum haſta & ſariſſa hærerent: ibi repentè, qua vi neſcio, haud dubiè quidem diuinitus, geminatis in ſenili hoc meo & effœto corpore viribus, vallum nouem ferè pedes altum, quod ægrè aliàs per ocium reptando aſcendere & ſenſim trāſgredi potuiſſem, expedito ſaltu ſupero, & in ſiluam accelero. Ab ea quum nō longius abeſſe viderer, quàm quantum telo adigi poteſt, reſpiciens & in caſtellum oculos retorquens, paulìſper etiam in colle ſubſtiti, ídque eo fidentius quòd nemo mihi fugienti inſtaret. Ab eo loco facili in totum Caſtellum & inferiùs adeò hypæthrum proſpectu, ſæuientes Hiſpanos, & horribilem noſtrorum lanienam video, triáq; iam hoſtium vexilla munimētis impoſita. Quamobrem omni de noſtris ſpe amiſſa, collectis coniectiſque in vnum Dominum ſenſibus, meam ſalutem eius gratiæ commendans, in ſiluam me proripio. Quippe nihilo immaniores feras experiri poſſe videbar, quàm hoſtes, quorū pluſquam beluinam ſæuitiam in noſtros exundantem conſpexeram.

Hiſpanicæ ſæuitiæ exemplū horribile.

CETERVM horribiles illæ anguſtię, in quas coniectus nullā circà ſpem neq; viam

viam ſalutis in terris cernebam, niſi Dominus ſingulari quadam ope, & pręter omnem opinionem, me ex tam præſenti periculo eriperet: erumpere in ſuſpiria & flebiles voces cogebant, atque eiuſcemodi clamores, crebro ſingultu ac gemitu interruptos, ad Dominum edere: O DEVS patrum noſtrorum, Deus miſericors, qui te ex ipſis inferorum faucibus & media mortis abyſſo inuocari à nobis iuſſiſti, téq; nobis laborantibus certò adfuturum es pollicitus: quæſo vt pro ea ſpe ac fiducia quam in te repoſui, viam mihi aliquam oſtendas, qua exitum tot malis, atque huic infelici meæ ſenectuti, in profundos dolorũ gurgites demerſę, finem tandem inueniam. Saltem hoc vnum concedito, ne hinc ex ferarum rabie, illinc ex hoſtium tuorum noſtrorúmque ſæuitia conceptus pauor, omnem ex animo meo fidem & certã de promiſſis tuis perſuaſionem excutiat. Illi nos magis propter ſacroſanctum tuum nomẽ, quod inuocatum eſt ſuper nos, quàm vllam aliã ob rem oderunt, Domine. Fer opem mihi Domine, fer opem. nam me tot vndiq; circumuallant mala, vt emergere nequeã. *Errantes in ſolitudine, clamant ad Dominum: & de angustiis eorum eripit eos. Pſal. 107.*

DVM hæc mecum anxius agito, inuium interea ſaltum denſiſq; inter proceras arbores virgultis ac ſpinis, veluti perpetua ſepe obiecta, contextum penetrans: vix ſemihoræ ſpacio proceſſeram, quum ecce repentè è proximo ſtrepitus hominum lugubri eiulatu planctúque permixtus, ad aures meas peruenit. Ego, Dei auxilio fretus, progredior ac circumſpectãs, primùm vnum è noſtris nobilem, cui Blonderio nomen erat, reperio: neque longo ab eo interuallo alium, quem D. Robertum vocabant, nobis omnibus facilè notum, quòd ei precum in caſtello concipiendarum cura commiſſa eſſet. Mox etiam in Vllii nobilis viri pediſequum, D. Belli nepotem, Iacobum Tuſęum, & multos alios vno agmine, incidimus. Ibi collecti & communem miſeriam deflentes, quid facto opus eſſet vt ſaluti cõſuleremus, vnà deliberamus. Tum noſtrûm vnus, quem vulgò omnes in Sacrarum litterarum lectione plurimùm verſatum atque exercitatum iudicabant, hunc ferè in modum diſſeruit:

EXTREMVM hoc miſeriarum eſt, Fratres: quocumq; conuertimus oculos, nihil præter immanem barbariem cernimus: cælum, terra, mare, ſiluæ, homines, omnia nobis aduerſa atq; infeſta ſunt. Iuuat tamen humanam miſericordiam experiri. Ecquid ſcimus num fortè Hiſpanus, ſi nos eius fidei ac clementiæ permittimus, deditis ac ſupplicibus parcat? Interficiat nos: breuis in morte dolor, harum etiam calamitatum finem afferet. Homines ſunt: neque extra ſpem eſt, quin furore placato nos in deditionem accipiãt. Nam quę alia ſalutis via aut ratio nobis ſupereſt? Nõ pręſtat ſubire manus hominum, quàm aut hic lacerari ferarũ vnguibus aut miſerrima fame tabeſcere? Ille ita loquutus eſt: & maior pars, conſiliũ approbãs, in eam ſentẽtiam ibat: me fruſtrà diſſuadẽte, & cruẽtas adhuc ab recenti victoria hoſtiũ manus ſubiiciẽte. Neq; verò eos propter cõmunes regũ ac populorũ diſcordias, aut humana certamina, tã impotẽti rabie ſęuiiſſe: ſed ob id maximè quòd intellexerint nos ex eorũ numero eſſe *Hiſpani ob religionem pios Gallos oderunt.*

qui

qui Euangelio nomen dederint. Non pudere nos in homines potius quàm in Deum coniicere oculos? qui ſuorum vitam vel in media morte incolumem præſtat, iiſque fere, quoties terrena ſubſidia deficiunt, & humanæ ſpei locus nullus eſt, ſalutarem manum è cælis porrigit. Simul in eam ſententiam petita è Scripturis exempla adferebam, Ioſephi, Danielis, Eliæ, & aliorum Prophetarum: Apoſtolorum etiam, in iis Petri & Pauli, qui extraordinariis, & humanæ rationi incognitis modis, periculis erepti ſunt. An breuior aut imbecillior nunc, eſt (aiebam) Dei manus quàm olim fuit? Non meminimus exitus Iſraelitarum ex Aegypto, quum à Pharaone fugerent? Quæ ſpes erat populo, vt tam potentis tyranni manus effugeret? Ipſe à tergo fugientium veſtigiis hærens: mare à fronte, vtrumque latus prærupti montes claudebant. Itaque qui tum mare diuidens, quibus nullæ ad reſiſtẽdum vires, ac ne effugium quidem patebat, hinc à fronte, hinc ab tergo, incluſis, iis per medios fluctus nouum iter aperuit, non poteſt idem per inuios ignotæ huius terræ ſaltus nos in tutum locum deducere?

Eſa. 50. 1.

Hæc & talia quamuis dicerem, ſex tamẽ ex omni numero minimè aſſenſi, deſerunt nos, ac ſperantes ſe aliquid gratię apud hoſtes inuenturos, ad eos ſe conferunt. Verùm mox triſti experientia didicere, quàm parum prudenter ſibi conſulant, qui plus fidei in hominibus quàm in Dei promiſſis ponunt. Vix enim ſilua egreſſi per cliuum ad caſtellum deſcendebant: quum ab circumfuſis protinus Hiſpanis capti, ceterorum exemplo iugulati ſunt, & ad ripam fluminis tracti, vbi cumulatæ corporum ſtrues iacebant, eorum quos in Caſtello Hiſpanicus furor abſumſerat.

Eorum qui hominũ fidei quã Dei prouidẽtiæ ſe credere malũt, triſtis exitus.

Hiſpani Gallis qui in nauibus erant deditionis leges ferunt. Galli deditionem aſpernantur. Hiſpani in mortuos ſæuiunt.

CAPVT X.

SINGVLARE ſæuitiæ exemplum hoc loco non prætermittam, Iacobus Ribaldus Perlæ præfectus, (nauigii id nomen erat) naueis in ancoris centum fermè à cruento illo ſpoliario paſſibus, habebat, multóſq; è carnificina elapſos exceperat. Hiſpani egregia de inermibus victoria inflati, & reliquum Gallorum ſanguinem haurire cupientes, Caſtelli tormenta in naues & lenunculos dirigunt, ſed tum pluuioſo tempore, tum nõ ſatis paratis machinis, effectum eſt, vt ſine vllo noſtrorum vulnere, omnes eorum conatus in irritum caderet. Itaque tubicinem ad naueis mittunt, qui noſtros ad deditionem compelleret. Verùm vbi his parum moueri Gallos intelligunt, legatum vnum è ſuis remittunt, qui Dom-Petri de Maluendo, huius cohortis Præfecti autoritatem præferens, cum illis de pace his cõditionibus ageret: vt traditis maioris formę

Hiſpani quos inſidiis excipere non potuerũt, verbis pellicere conantur.

nauibus,

nauibus, ipſi cum ſuis rebus atque impedimentis, ſcaphis & lenunculis ad ceteram claſſem euaderēt, quæ in ſalo ad oſtium fluminis ſtabat, à Caſtello quatuor millibus paſſ. diſtans.

Ad hoc poſtulatum noſtri reſpondent: Nullum ſibi cum ipſis bellum eſſe, quod pace aut deditione finiri opus ſit. Se ſextum ante menſem eam nauigationem Regio mandatu ingreſſos: ac tantum abeſſe vt eam hoſtili in quemquam animo, aut prædandi conſilio ſuſceperint, vt diſertè tum ab Rege ſuo, tum ab ipſius Almirāte, ſeu Archithalaſſo, vetitum ſit, ne in vlla Hiſpanorum litora exſcenſionem facerent: immò, quominus illis iuſtam offenſionis cauſam præberent, ne propiùs Hiſpanicæ ditionis oras naueis appellerent. Nos verò (inquiunt) hoc Regis mandatum ſanctè atque inuiolatè ſeruauimus: ac ne id quidem vobis relictum eſt, vt cædem hanc noſtrorum hominum, quos contra omnia belli iura trucidaſtis, noſtro vllo merito aut culpa accidiſſe cauſemini. Itaque nil mirum eſt, ſi vos eius rei aliquādo pæniteat. De cetero, quas petitis naues vita potius noſtra quàm iis vos potituros ſcitote: ac ſi vis adfertur, nos arma & corpora, & quidquid à Deo accepimus, oppoſituros. *Galli cordatè omnē cū Hiſpano compoſitionem aſpernantur.*

Hispanvs reuerſus, Gallos verbis nihil flecti renunciat, immò animos atque arma expedire ad certamen. Tum furioſa illa cohors omnem in cæſorum corpora iram effundere, eáque procul noſtris qui in nauibus erāt, oſtendere: vt eorum pectora ſauciarent, quorum corpora laniare, vt vellent, nō poterant. Nam mortuorum exſculpentes oculos, & pugionū mucronibus præfixos geſtantes, amaro cum riſu atque vlulatu in Gallos, quò illis oculi dolerent, verſus aquam torquebant. *Hiſpani in cadauera ſæuiunt.*

Galli aliquot ex Hiſpanorum manibus elapſi, ægrè ad mare perueniunt. In aliquos è ſociis incidunt.

Capvt II.

IAm, vt ad nos qui in ſilua manſeramus redeam, quum porrò ire & ignotum tranſgredi iter pergeremus, ad mare, quantùm ancipiti æſtimatione augurabamur, tendentes: tandem, Deo greſſus noſtros dirigente, in montis cuiuſdam iugum eniſi, mare inde proſpicere cœpimus. Sed multùm adhuc viæ, & difficillimæ quidem ſupererat. Mons, quà deſcendendum erat, arduus, adeóque præruptus & præceps, vt ſtabilis gradus vllo loco inſiſtendi minimè ſpes eſſet: ita rectis ſaxis, vt ægrè nemo, nec niſi tentabundus manibúſque retinens virgulta ac ſtirpes circa eminentes, demittere ſeſe poſſet. Ergo modò ſaluti conſuleremus, manibus non parcimus, quamquam iam laceras ſtirpium ſurculis ac ſpinis cruráque & totum corpus fœdè cruentatum haberemus. *Galli Hiſpanorum manus eluctari, cum locorum difficultatibus certant.*

Nobis tandem ægrè è monte demiſſis, interiectum nemus, impoſitum

colli maris, conſpectum abſtulit, quo per ingentem planitiem præalto limo atque vligine informem, paluſtríque vlua, calamis, & inuſitato quodam caricum genere conſitam, perueniendum erat. quippe earum herbarum caulis duritie ligni, folia etiam præacuta crura nobis & pedes ita incidebant, vt ſanguinem elicerent. Nos interea in aqua pubetenus, continuis etiam imbribus adeo perfundebamur, vt hinc paludibus, illinc nimbis obruti, perpetuo quodam diluuio demerſi videremur: & quò longiùs procederemus, eo altiores aquarum voragines occurrebant.

Galli ad Deum in perditis rebus confugiunt. ITAQVE, quum extremum tempus vitæ nobis tum adeſſe crederemus, vltimo complexu inter nos dato, collacrymantes ſuum quiſque & ſociorum caſum, multis cum ſuſpiriis & lacrymis clamare ad Dominũ cœpimus, & cum ſerio peccatorum ſenſu iuſta eius in nos iudicia pœnáſque agnoſcentes, mæſtas eiuſcemodi voces ſupremos inter gemitus fundere: HEV Domine, ecquid in vilibus hiſce vermiculis conterendis, dexterã tuam fatigas? animæ noſtræ ingenti dolorum æſtu retorridæ, toties experta clementia tua fretæ, in ſinum tuum ſemet reiiciũt. O Pater miſericors, libera nos ab his anguſtiis mortis: aut ſi ad ſuprema ventum eſt, & in hac ſolitudine nos interire iubes, ne patiaris vſqueadeo ſenſus noſtros mortis horrore conſtringi, vt gratię tuæ obliti, cuius tot documenta propter Chriſtum Filium tuum nobis dediſti, locum demus Satanæ, diffidentiæ ac deſperationis ſpiritui. Nam ſeu moriamur, nos tibi velle mori, coram Maieſtate tua hîc teſtamur: ſeu viuamus, non ob aliud victuros, niſi vt miracula tua in medio Eccleſiæ & cœtu ſeruorum tuorum enarremus.

HIS precibus conceptis, ægrè ad nemus contendimus. Sed prius traiiciendus erat ingens amnis, ea prata interfluens: cuius alueus latitudine quidem modica, ſed immenſa altitudine, tranſiri poſſe vado ſpem ademerat: preſertim *Deus per inuia piis viam facit.* quũ procliui ad mare campo, prærapida celeritate aquas euolueret. Hinc nobis rurſus noua laborum facies: nemo noſtrum committere ſe præcipiti alueo & natatu periclitari audebat. In tanta rerum difficultate hæſitantibus, venit mihi in mentem relicta nobis ab tergo ſilua: itaque ſocios ad tollerantiam & bonam ſpem cohortatus eò reuertor & longum ramum fabrili illo ſcalpro cum quo deprehenſus fueram, amputo. Mox ad noſtros regreſſus qui me anxij exſpectabant, Agedum (inquam) fratres: experiamur an huius longurij ope Deus ad perficiendum iter nos adiuuet. Simul longurium à terra in amnem porrigimus: quúmque non plures vno traiici poſſent, cui primo obtigit, is ligno inſidens aquam ingreditur: nos tamdiu perticę alterum caput retinuimus, quoad ferè ad medium alueum enaſſet: tum ne ſecunda aqua deferretur, vi in alteram ripam impellimus. Ibi exſtantium cannarum aliarúmque herbarum adminiculo in terram euadit. Ita primis ad eum modum expoſitis, alij deinde repetiti & ſinguli traiecti ſunt: neq; id tamen ſine ingenti periculo.

periculo. Quippe & multū ſalſæ aquæ bibimus, & labore ita debilitati ſumus, vt propè ſemianimes in vlteriorem ripam euaderemus.

Tandem collectis animis progredimur, & ad vicinam illam mari ſiluam à nobis notatam, quoad eius fieri poterat, veſtigia dirigimus. Quúmque aliud par priori flumen obiectum eſſet, eiuſdem perticę ope, haud minore quàm illud alterum negotio ac periculo, tandem tamen Deo bene iuuante, ſuperauimus. Sub veſperam ſiluam inimus: ibi quum nox oppreſſiſſet, ingenti cum pauore, applicati arborum truncis & ſtantes, pernoctauimus. Neque nobis, quamquam ſumma continuati laboris fatigatione affectis, ſomni vlla cupido. nam quæ animis inter tam ancipites metus, & omnia circà horroris plena, quies eſſe poterat? Itaque ea nox perpetuis vigiliis nobis extrahitur: ac primo etiam fermè diluculo feram quamdam, quinquaginta circiter paſſuum à nobis interuallo prætereuntem, cerui magnitudine, conſpicimus: cui enorme caput, ſcintillantes & ſtantes oculi, aures promiſſæ erant, poſterioribus partibus, velut tubere quodam, eminentibus. Eam velut prodigium quoddam exhorruimus, maximè ob radiantes & enormiter grandes oculos: quamquam ad nocendum propiùs non acceſſerit. *Feras ne noceant piis cohibet Dominus.*

Orta luce egreſſi è ſilua, mare rurſum proſpicimus, quò ſecundum Dei opem, velut ad vnicum vitæ ſubſidium, contendebamus. Sed nouæ de integro interueniunt moleſtiæ. Quippe rurſum in limum & paludes demerſi, cannis & vlua conſtratas, neque prioribus illis abſimiles, quum non aliud cōmodius oſtenderetur iter, feſſa illac membra trahimus.

Inter hæc, haud procul via quà tranſituri eramus, repentè hominum agmen apparuit, quos quum primò hoſtes eſſe ſuſpicaremur, qui ad intercludendam nobis fugam ex tranſuerſo incurrerent: poſtquam ex propinquo trepidos ac nudos, pari ac nos habitu cōſpicati ſumus, facile è noſtrorū reliquiis aliquos eſſe cognouimus. Ij verò erant Laudunerius tribun. mil. miniſtra eius domeſtica, Iacobus Morgueſius Diepenſis, Franciſcus Vallius Rothomagenſis, Hoſpitis coronæ ferreæ Rothomag. filius, Nicaſius Crottenſis, Nicolaus Minutarius, Ludunerii tribun. tubicen, & alii præterea aliquot, viginti ſex omnino homines.

Vix præ fletu vſurpata conſalutatione, & deliberantibus quid facto opus eſſet, duo è noſtris in præaltam arborem connisi, vnum è minoribus nauigiis noſtris aſpiciunt, cui Mallardus præfectus præerat: Eíque mox ſigno è ſublimi edito, nos ipſius auxilio egere admonent. Is minorem ſcapham ad nos mittit: ſed priuſquam ad litus perueniremus, carecta rurſum & duo fluuij iis pares quos ea ipſa die & ſuperiore traieceramus, nobis ſuperandi erant. Ad eam rem plurimùm longurius ille quem nuper exſcideram, & duæ præterea perticæ à Laudunerij comitibus prouiſæ, vſui fuere.

Sed quum iam propè ad ſcapham euaſiſſemus, inedia & labore reſoluti,

poſteaquam linquente animo vires ad connitendum vltrà non ſufficerent, propè exanimes collapſi ſumus. Ac niſi nautæ, qui nobis tum non vulgarem humanitatē præſtiterunt, auxilium ferre properaſſent, eo loco exanimati eſſemus. Illi nos exceptos ordine in ſcaphā portarunt, atq; inde ad nauim, vbi humaniſſimè accepti ſumus. Mox quum panem & aquam nobis appoſuiſſent, ſumto cibo vires animóſque paulatim reparare cœpimus: perſpicuo erga nos diuinæ bonitatis, & acceptę ab eo ſalutis, argumento, qui nos tot pręſentibus periculis & mortib. pręter ſpem liberaſſet, vt ei immortales gratias ageremus. Ergo miraculis Dei enarrandis & mutuis inuicem conſolationibus perpetem eam noctem traducimus.

Nautarum in miſeros Gallos humanitas.

Gratiarū actio.

Ex Gallica claſſe duæ naues Galliam repetunt. Hiſpanicam nauim in fugam vertunt. Ad Rupellæ portum appellunt.

CAPVT VII.

VT primùm lux reddita eſt, Iacobus Ribaldus, Perlæ nauis præfectus, proximè nos adnauigans, quid factu optimum eſſet, quæve ratio iniri poſſet ad reliquias noſtrorum hominum nauésque ſeruandas, nobiſcum deliberat. Ibi tum quantis commeatuum anguſtiis laboraremus, quàm debilitatæ vires eſſent, arma & tela noſtra ab hoſtibus capta: inſuper de Prætoris noſtri ſtatu incertitudo, in medium adferuntur, quem vtrum naue alicubi vadis illiſa periiſſet, an tempeſtate procul abreptus erraret, incertum eſſe. Itaque nihil potius eſſe decernimus quàm primo quoque tempore in Galliam vela facere. Atque hęc quidem fuit primorum ſententia, vt qui è laniena euaſerant, bipertito diuiſi, pars in naue, cui Perlæ nomen erat, manerent: alij ſub imperium Mallardi pręfecti concederent.

ITAQVE re non iam vltrà cunctationem recipiente, XXV. die Septembris, vento Septemtrione vehementi ab ea ora profecti, celeriter conſpectu terræ ablati ſumus: móxq; in alto alij ab aliis diſiecti, vt numquam inde poſtea noſtræ naues in eo curſu mutuum in conſpectum venerint. Quingentas inde leucas ſatis proſpero curſu emenſi, tandem manè quodam ſub ortum ſolis Hiſpanam nauim, quæ repentè ex alto in nos inuecta erat, ita ſtrenuè repulimus, ac tormentorum fulminibus obruimus, vt manantē ſanguine alueum per columbaria pérque latera nauis cerneremus. Iámq; nobis ab hoſte de victoria propalam conceſſum erat: vehementiùs tamen concitato mari propiùs congredi, & nauim Hiſpanam ferrea manu iniecta, abſtrahere non potuimus. hoc vnum ad plenam victoriam nobis defuit. Quum enim ex eo concurſu nauium magnum ſequi incommodum neceſſe eſſet, ac periculum, ne

Gallorum pars in Galliam è Florida reportatur.

Hiſpanica nauis à Gallica vincitur.

alliſa

alliſa nauigia mutuo attritu demergerentur: ſicut ipſi libenter eo diſcrimine defuncti prælio abſtiterunt: ita nos ab iis abſtinuimus, & quòd nemo noſtrûm ex eo certamine vulnere ictus, aut cæſus occubuiſſet, præter focariũ noſtrum, Deo læti gratias egimus.

RELIQVVM deinceps iter pacatum & ſine vllo hoſtium incurſu tranſegimus: iniquioribus tantùm ventis ſubinde conflictati, qui nauim noſtram ſępe in litora Hiſpanię eiecturos minati ſunt. quod vnum, veluti calamitatum noſtrarum cumulum, exhorrebamus. In vndis præterea quidquid malorum tolerari poteſt, inopiam, frigus, famem, pertulimus. Quippe nobis, qui erepti carnificinæ è Florida redibamus, pro omni tegmine noctu atque interdiu nihil præter ſimplex induſium aut lacera quædam pannicularia (miſerum aduerſus frigora & ceteras aëris iniurias præſidium) velando corpori ſupererat. Panis quam parciſſimè dabatur nobis, iſque ſitu corruptus ac mucidus. Aquę etiam, quamquam fœtidæ, non ad ſatietatem, ſed in diem cyathum duntaxat vnum, & quidem exiguum, bibebamus. Ex hac tam inſalubri victus ratione, multi è noſtris, vbi terram attigiſſent, periculoſis morbis impliciti, pleriq; etiam exſtincti ſunt. *Gallorũ ex Florida redeuntium anguſtia.*

TANDEM mæſtam hanc noſtram & laborioſam nauigationem, lætus, vt in malis, excepit exitus. Quum enim ad Rupellæ litus appuliſſemus, ab eius oræ accolis & ipſius adeò vrbis ciuibus perbenignè & humaniſſimè excepti fuimus: multa in nos ab illis publicè ac priuatim hoſpitaliter facta, munificéque adeò collatæ opes, vt quæ in ſuam cuique redeunti patriam neceſſaria erant, nemini noſtrûm deeſſent. *Rupellanorũm miſeros benignitas.*

Io. Ribaldus Prætor Hiſpanicam claſſem quærens, naufragium facit. Galli fama & miſeriis conflictantur. Tandem ab Hiſpanis in deditionem accepti fœdè trucidantur.

CAPVT VIII.

NVNC eorum quæ de Ioanne Ribaldo ſuperiùs retulimus, redire in memoriam oportet. Is, vti ante dictũ eſt, cum lecto militum noſtrorum robore, obuiam Hiſpanis ad certamen egreſſus: eos quidem, quum quinque dies per altum quæſiſſet, non reperit. Sed Prætoriam ſuam nauim (Trinitatem vocabant) quæ à cetera claſſe aberrauerat, forte nactus: omnium ignarus quæ in Caſtello nobis acciderant, totius oræ appulſũ prohibere Hiſpanos conſtituit. Prætoriam conſcendit, vt facilius inde, ex naualis diſciplinæ more, omnes Prætoris edicta & iuſſa acciperent.

INTEREA aduerſam per ſe tempeſtatem quum ſęuire ventus cœpiſſet, continui etiã imbres fœdabant. Quinto die vento vis addita: geminatur tem-

peſtas: neq; vlla ope impediri potuit, quominus terræ illatæ naues carinas vadis figerent. Quinquaginta fermè leucis ſuprà Maium flumen ad oram euecti, fractis nauibus, & commeatu amiſſo, incolumes tamen ipſi euaſerunt. Vnus tantùm Grangius tribun. milit. fracto nauis malo inſidens, fluctibus hauſtus eſt: cuius magnum meritò deſiderium fuit. Erat enim in eo homine non ſumma tantùm ingenij conſiliíque pręſtantia, ſed mirifica etiam in familiari congreſſu comitas ac dexteritas, qua ceteros ad virtutum ſuarum imitationem alliceret.

Gallicæ claſſis naufragium.

CETERVM noſtros ægrè emerſos vndis, omni tempeſtate truculētior excipit fames: neque ad eam ſedandam, quidquam opis, omnibus amiſſis, ſupererat: niſi quæ terra vltrò præberet, herbarum videlicet, radicúmque omne genus, mandere conarentur. Quúmque alia alimenta deficerent, ea neceſſe erat vbiq; rimari qua latranti ſtomacho obiicerent. Neque tantùm fames ſed ſitis quoque miſeros fatigabat, cui pellendæ nihil pręter veteres ciſternas & putres lacunas aderat, ex quibus fœdam adeò & turbidam cœno aquam hauriebāt, vt vel ſolus ſpumæ eius conſpectus etiam valentiſſimis nauſeam & ægritudinem cieret. Attamen indomita famis ſitíſque rabies omnia, quamuis ſpurca & inſalubria, ingerere in ventrem ſubigebat: totos octo dies tam miſero victu extrahunt.

Gallorum naufragorum anguſtia.

NONO demum die exiguam fortè ſcapham reperiunt: lętum id inter mala: eius ope ſperant ſe ſociis qui in caſtello erant naufragium ſuum ſignificaturos. Quippe ab eo, terreſtri itinere, duodecim leucarum interuallo aberant, maritimo quinquaginta. Ad hęc interiectum flumen Delphinorum, quatuor in latitudinem ſtadia diffuſum, profundo alueo & nuſquam vada aperiente, non niſi nauigio tranſmitti poterat. Itaque excepta læte ea ſcapha, linteas ſuas tunicas ſeu induſia concerpta, ſtupæ vice, rimis explendis infulciunt, & commiſſuras eius ferruminant.

Ribaldi ad ſocios oratio.

TVM Ioannes Ribaldus Prætor pro ſolita comitate & modeſtia, multos eorum quorum conſilio vtebatur, conuocatos, in eam fermè ſententiam alloquitur: HVMANAM patientiam ô ſocij, miſeriæ noſtræ vicerunt. neque in tantis ærumnis vita tolerari diutius poteſt. Et multò quidem optabilius eſſet morte ſemel defungi, quàm tam perdito rerum ſtatu cēties mori verius quàm viuere, niſi fides vetaret prouidentiæ Dei diffidere, cuius vel in extremis rebus auxilium ſperandum atque exſpectandum eſt. Interea tamen, quod noſtrarum partium eſt, verſanda nobis ſunt ſedulò omnia, ſi quem fortè induſtria animi & labore inueniamus malorum exitum. Itaque à nobis aliquos ſcapha ad caſtellum mittendos cenſeo, qui noſtris deploratum rerum noſtrarum ſtatum renuncient, & auxilium petant. Ac protinus magnam vim lacrymarum profundens, poſitis humi genibus, preces ad Deum orditur. Quibus peractis, quem potiſſimum huic obeundæ legationi deligerent, circumſpectant. Thomas

mas Vaſſor Diepēſis ad eam rem maximè idoneus viſus: ei negotiū dat Ribaldus vt quā celerrimè poſſit ſociis quàm miſero ſtatu ſint ſignificet. Ei ſe comites adiunxere Vincentius Simon, Michael Gouor, & alij vſq; ad decem & ſex.

Nostri, qui (vt paulo antè dictum eſt) trans flumen erant, eadem die in vlteriore parte Caſtellum verſus cohortem armatorum, expaſſo vexillo incedere proſpiciunt. Poſtquam coniecturis quantæcumque ex tanto interuallo capi potuerunt, Hiſpanos eſſe innotuit: noſtri, qui in tantis rerum anguſtiis hoc ſibi ſupremum perfugium ſupereſſe crederent, nonnullos è ſuis ad hoſtem mittunt, qui cum eo de deditione & vita paciſcantur. Legati Galli primò ſatis humaniter ab Hiſpano excepti ſunt.

Hispanæ illius cohortis præfectus (Vallemandum vulgò appellabant) viri nobilis, equitis & Chriſtiani fide ſuam in Gallos beneuolentiam affirmās: & eum Hiſpano victori ſolemnem ſemper morem fuiſſe teſtatus, vt ſupplici hoſti, Gallo præſertim, clementer conſuleret: neque ſe ab eo inſtituto diſcedere velle, aut quidquam grauius in eos ſtatuere, quod poſtea in mutua vtriuſque gentis inter ſe odia & publicas clades erumperet: omnes liberaliter palàm per interpretem affatus, fidenter venire ad ſe hortatur. Simúlque inſtrui ſcapham & quinque Hiſpanos traiicere in vlteriorem ripam ad noſtros iubet. Hiſpani tranſmiſſo fluuio, Gallos Vallemandi præfecti nomine liberaliter appellant. Ioannes Ribaldus prætor primus nauiculam cum triginta ſuis conſcendit: ipſe à Vallemando ſatis comiter excipitur: ceteros ab eo aliquātulum ſeductos, Hiſpani manibus ponè tergum reuinctis, binos ſimul colligant.

Hiſpani ducis crudelis perfidia in miſeros.

Interea Galli, vnoquoque traiectu triginta, trans flumen exponebantur: tantiſperdum Vallemandus Ribaldum, hominem minimè malum, qui de ipſius fide non dubitaret, fallacibus verbis produci & lactari curat. Noſtri interim quum omnes flumen tranſmiſiſſent, bini ad eum modum colligantur, ſimúlque permiſti Hiſpanis Galli ad Caſtellum procedunt. Ribaldus prætor & alij, in primis Ottignij dominus, vbi ſuos ita nexos & iugatos vident, neſcio quid ſiniſtri ex eo augurari & toto ore expalleſcere. Interea tamen rurſum Vallemandi fidem appellant: ille ſedulò confirmat eos, neque aliò indita Gallis vincula teſtatur, quàm vt tutò in Caſtellum deduci poſſint. ibi ſe illis cum fide præſtiturum quæ pepigerit.

Hiſpanus Gallū fallacibus verbis lactat.

Qvvm iam non procul à Caſtello abeſſent, ille tum ſciſcitatus quinam inter Gallos nautæ, remiges, fabri nautici, tormentarij, aliique maritimis muneribus vtiles eſſent: triginta eius generis inuentos à ceteris ſecernit. Nec longo inde temporis ſpacio armatorum cohors Caſtello egreſſa, pleno gradu in noſtros contendit, qui ſeorſum à Vallemandi agmine ducebantur. Gregem ouium ad lanienā agi diceres. Tum cornua occinere incipiunt, & Hiſpanorum militū furor erumpere: cædūtur vincti & inermes Galli ad fiſtularum,

Gallorū inermium laniena.

N 4 tympa-

tympanorum & buccinarum cantus, ita vt queritantium clamor exaudiri nõ poſſet. Ibi gladiis & haſtis ſtrenuè ſæuire Hiſpani, & quàm fœdiſſimum quiſq; vulnus fecerat, tam maximè gloriari. Ergo vix ſemihoræ ſpatio facilẽ & egregiam ſcilicet victoriã de inermib. ac deditis tulere, quos ipſi in fidẽ acceperãt.

Dvm hæc perpetrantur, Ioannes Ribaldus Vallemandi fidem implorans, vitæ ſuæ parci orat: ipſe etiam Ottignius ad pedes eius prouolutus, promiſſorum vt meminiſſe velit, ſupplex obſecrat. Sed omnia hæc fruſtra fuere. Nam ille neglectim obuerſo tergo, præteriit: ſimúlque vnus carnificum eius, pugionem in Ribaldi auerſum corpus defigit: móxq; eo vulnere prolapſum, vno alteróq; ſubinde ictu iacentem conficit.

Ribaldi Prætoris Galli mors.

Hic fuit miſerabilis noſtrorum exitus, quum ſe in fidem & clementiam Hiſpanorum tradidiſſent, quæ Punica religione ſeruata ab illis fides eſt. Neq; ſatis habuere ſæuitiam innoxio ſanguine explere, ſed vt omnem barbariem ſuperarent, Legati regij barbam abraſere luculenti facinoris ſpecimen: eámque incluſam litteris Hiſpalim miſere, quemadmodum à nauticorum noſtrorum nonnullis, quorum opera Hiſpani ad eum nuncium in Hiſpaniam perferendum vſi ſunt, nuper bona fide nobis relatũ eſt: in iis nominatim Chriſtophoro Britone, Portu-gratienſi, qui clam Hiſpali Burdegalam tranſgreſſus, Burdegala Diepam naui reuectus eſt.

Post hæc Hiſpani memorabili victoriæ tropæum imponunt: Legati Regij corpus membratim diſſecant, & eius capite in quatuor partes diffiſſo, miſerabiles illas quadras totidem arrectis contis præfigunt; eóſque quatuor Caſtelli angulis ſtatuunt.*

** Hactenũs Gallica illa Hiſtoria: nos quæ ſequũtur addidimus.*

Postremo (quod ex Nobili quodam Britone qui Floridam vidit, ipſe accepi) Hiſpani, vt inſigni aliqua cataſtrophe eam tragœdiam clauderent, lacera illa corpora, truncos artus, putres puerorum, fœminarũ & virorum formas, exſtructa extra Caſtellum pyra, igni cremarunt, vt facilè appareret id non magis hoſtili rabie quàm veræ Religionis odio, ab ipſis eſſe factũ. Sed vtcumque cæſorum reliquias flammis aboleuerint, tam fœdę rei tamen memoriam neque à conſpectu ipſius Dei, neque ex hominum animis delere adhuc potuere, neque vmquam poterunt.

Hiſpani Gallorum cæſorũ corpora cremant.

Ceterum in tradenda Gallorum cæde quæ plurimis & oculatis teſtibus memorata ſunt, retuli: ſed non omiſerim eorumdem temporum rumorem validum adeo vt nondum exoleſcat. Expeditione ſuſcepta, Hiſpanum ab Aulicis quibuſdam per occultos nuncios de re tota certiorem eſſe factũ: & qui eò nauigarent, maximam partem Hugonotos eſſe, Regni perturbatores & Regis ipſius hoſtes, obuiam prædam & quæ impunè inuadi poſſet. Hæc vulgò tum iactata nec affirmare, nec refellere in animo eſt. Sed poſtquam ea geſta ſunt, quòd tam atrocis iniuriæ exemplo non Galli tantùm, ſed Regis quoq; ipſius Maieſtas, cuius auſpiciis ea expeditio ſuſcepta fuerat, violata eſſe videretur: et-

ſi ea

ſi ea in fœminas pueróſq; immanitas omnium queſtus anteiret, cæſorum liberi, viduæ, cognati & amici, vltionem orantes, Carolo IX. regi Galliæ ſupplicem libellum obtulere. Ac Carolum quidem de eo queſtum apud Regem Hiſpaniæ, atque illum facinus pro rato non habuiſſe ſatis conſtat: quum interea non minus impunitas maneret ſicariis, quàm mors interfectis: donec ſeneſcente facti inuidia, mentionem omnem ac memoriam eius rei maiores caſus oppreſſere. Porro libelli exemplum infrà ſcriptum eſt.

SVPPLICIS LIBELLI EXEMPLVM, Carolo IX. Regi Galliæ oblati à viduis, liberis, pupillis & orphanis, propinquis & amicis, ſubditorum eius qui ab Hiſpanis in Francia Antarctica, quam vulgò Floridam vocant, fœdè trucidati ſunt, Anno M. D. LXV.

MISERABILES planè perſonæ atque opis egentes (Chriſtianiſſime Rex) viduæ & orbati parentibus pueri puellæque propè innumeræ, pedibus tuæ Maieſtatis, plenæ lacrymarum & ſupplices, aduoluũtur: & ærumnas ſuas apud te deplorantes, lugubre ſpectaculum patrum, virorum, filiorum, fratrum, nepotum & propinquorum ſuorum (qui circiter nongenti, miſti fœminis viriſque pueri, in Florida à ¹ Petro-claudio & Hiſpanis militibus fœdè trucidati ſunt) propè præſens oculis tuis exhibent. Id verò facinus quum per ſe vel auditu fœdum atque horrendum ſit: tum hodie maximè ſubditorum tuorum ſanguis perfidioſiſſime fuſus, Dei fidem & iuſtitiam aduerſus ſceleratos latrones implorat.

¹ *Is idem eſt qui Vallemando ſibi nomen fecerat.*

ITAQVE iam tuarum partium eſt, ô Rex, cogitare, ea lege imperio tuo ſubiectos populos, tum vt eos iuſtitia regas, tum vt ſub prçſidio ac tutela Maieſtatis tuæ incolumes conſerues. In primis verò miſeris atq; afflictis, qui ſecũdum Dei opem ad tuam fidem confugiunt, præſertim recenti adhuc vulnerum dolore ſuccurrere: eorúmque, haud ſecus atque herus fidelium ſeruorum, aut etiam pater filiorum, ærumnis ingemiſcens, orbitatem & lacrymas conſolari. Nam querelæ quidem quas ad te deferunt, non minus miſeratione dignæ videntur, quàm Petri-claudij Hiſpani immanitas conſuetis belli commerciis omnibúſque diuinis ac humanis legibus aduerſa eſt.

ID quò faciliùs intelligas, nos rem paulo altiùs repetentes patienter, vt facis, audito. Meminit Maieſtas tua ſubditos illos tuos regiis literis fretos, quas Ioannes Ribaldus abs te accepit, tuo mandatu, tuis auſpiciis, in Floridam nauigaſſe. Quò quum perueniſſent, quinque Hiſpanæ naues (quarum maxima octingentarum amphorarum, proxima, ducentarum, ceteræ mediocris formæ, erant, repentè pluſquam hoſtili impetu tuos illos homines adortæ ſunt.

ſunt. Mox claſſiarij earum milites in terram lapſi, Caſtellum tuo nomine atque auſpiciis à Gallis exſtructum irrumpẽtes, viros, fœminas, pueros, & quidquid obuium fuit obtruncant: neque his aut illis ætas aut imbecillitas miſerationem attulit. Quinetiam transfoſſa puerorum infantiúmque corpora (horrendum viſu) præfixa haſtis ad ludibrium oſtentabant.

INDE octingentos fermè Gallos, cohortem Ribaldi Prætoriam (quamquam fide data, ſi arma tradidiſſent, abire omnes incolumes paſſuros) manibus poſt tergum reuinctis, ſeruilibus probris fœdatos: ſceleratos, leproſos, pedicones & latrones Francos vocantes, in ore ipſius Ribaldi iugulãt. Quúmque is tam fœdi ſpectaculi horrore perterritus, ad Petrum-claudium accedere conaretur, vt ſe in eius fidem ac tutelam, velut aſylum, coniiceret, ab eo ſuperbè repulſus, móxque eius iuſſu à milite, pugione in tergum impreſſo, percuſſus eſt. Quo vulnere quum corruiſſet, idem hic miles iacentis pectus vno & altero ictu hauſit. Mortuo quoque ludibria adiecta: ceruices incidit miles: barbæ pilos abradit, & quadrifidum caput quatuor pilis eodem in caſtello, vbi ceterorum corpora exanima iacebant, præfigit. Poſtremò litteras ad regem Hiſpaniæ, præclaræ victoriæ nuncias, & in iis pilos aliquot Ribaldi barbæ incluſos, mittit: perſpicuè tali ludibrio prodens, quàm parum Regiam tuam maieſtatem vereretur, quam adeò ſuperba cõtumelia, per clientium tuorum iniurias & dedecora, violare auſus eſt.

NEQVE verò credibile eſt, Principem vllum aut Regem Chriſtianum, imò nec Barbarum, tam abhorrenti ab omni humanitate eſſe animo, vt exſecrabile illud facinus approbet, & eò quidem fœdius quòd media pace in tuos admiſſum eſt, quum tibi neque cum Hiſpano, neque cum vlla externa gente, bella aut hoſtiles inimicitiæ intercederent. Perpetrati tamen huius latrocinij Hiſpanos, nulla iniuria abs te violatos, reos eſſe, noſtrorum ſanguis & lacrymæ noſtræ clamant, & quidem iis locis ac perſonis quæ ſub nullius iure ac ditione, præterquam tua, ſunt. Niſi fortè Petro-claudio impudentiam ſæuitiæ adiungere, ac dicere libeat, ibi ius eſſe vbi vis & arma plus polleant: licere peregrinis latronibus in præſidia & ditiones tuas, in tuorum fortunas & corpora, cum exercitu imperióque inuadere: licere pro ſuo iure in eorum ceruices ſæuire, quos Deus Maieſtati tuæ ſubditos attribuit, & quidem tam arcto fidei & obſequij vinculo tibi obſtrictos, vt millies mortem oppetere malint, quàm in noui Principis fidem ac ditionem concedere.

QVAMOBREM ſi Petri-claudij facinus Hiſpaniæ rex ratum non habeat, nihil ſupereſt, niſi vt vel iſtius ſupplicio iniuriam tibi factam expiet, vel tibi eum noxæ dedat: tibíque in poſterum ius ac poſſeſſionem vacuam Floridæ tradat, quæ pridem tuis auſpiciis ab tuis occupata, regni tui finibus ac ditionibus adiecta eſt. Neque enim ſubditi illi tui, qui, propagandis imperij tui finibus, eam prouinciam pro virili parte manucepere, pro fugitiuis eò redacti

ſunt,

ſunt, aut vt rei exſulésve in vltimas terras deportati: ſed eos Maieſtatis tuæ legatos; miniſtros mandatorum tuorum, eò nauigaſſe iuſſu & miſſu tuo, litteris ipſemet regiis Ribaldo datis confirmaſti, qui tuam in eo vicem ac perſonam referret.

INDIGNAS verò illas & atroces in vno ſcelere per ſe iniurias, etiam onerat iſtorum impunitas. Quippe ſi inultæ omittantur, liceátque nefariis latronibus, violatoribus omnis humani iuris ac fidei publicæ, non luce hac tantùm, ſed ſpoliis etiam tuis noſtriſque impunè perfrui: ſicuti dolor ad nos, ſic ad te dedecus, & manante latiùs exemplo, periculum ad omnes pertinebit. Sed vt ab aliis impunitate alatur iſtorum immanitas, te tamen ſubditorum tuorum iniurias, per quorum latera foderis, lentè non accepturum confidimus. Neque verò meritas ab iſtis pœnas expeti, tua tantùm aut noſtra, ſed publici exempli & humanæ ſocietatis, intereſt; quam Petrus-claudius cum ſuis, quantum in ſe fuit, ſoluit.

POENI ceteríque Afri fidem ac fœdera quoties commodum erat, frangebant. Itaque Punica fides vt illis quondam exitio fuit, etiam vulgò hodie infamis eſt. Romanis contrà adeo ſancta erat fides, vt eam fallere etiam hoſti peius omni peſte fugerent. Vtinam hæc laus meritò à nobis Petro-claudio eiúſq; ſociis tribui poſſet: quibus adeo vilis promiſſorum veritas & fides fœderum fuit, vt ad eam violandam ſacrum Dei nomen vertere veriti non ſint, ac ſi eum in ſcelerum ſuorum ſocietatem adſciſcere vellent. Deum equidem non ignoramus, interdùm improbis frena laxantem eorum quoque opera vti, ſiue ad nos caſtigandos, ſiue vt ipſi iuſtum ſcelerum ſuorum aceruum, iuſtis pœnis materiem, cumulent. Idq; ne iuſtitiæ ipſius & iudiciorum obliti, paternam eius indulgentiam malè agendo fatigemus. Sed viciſſim hoc verum eſt: vt idem ad opus hominum ſcelera & Dei iudicia concurrunt: ita Deum graues tandem ab impiis pœnas pro meritis exigere.

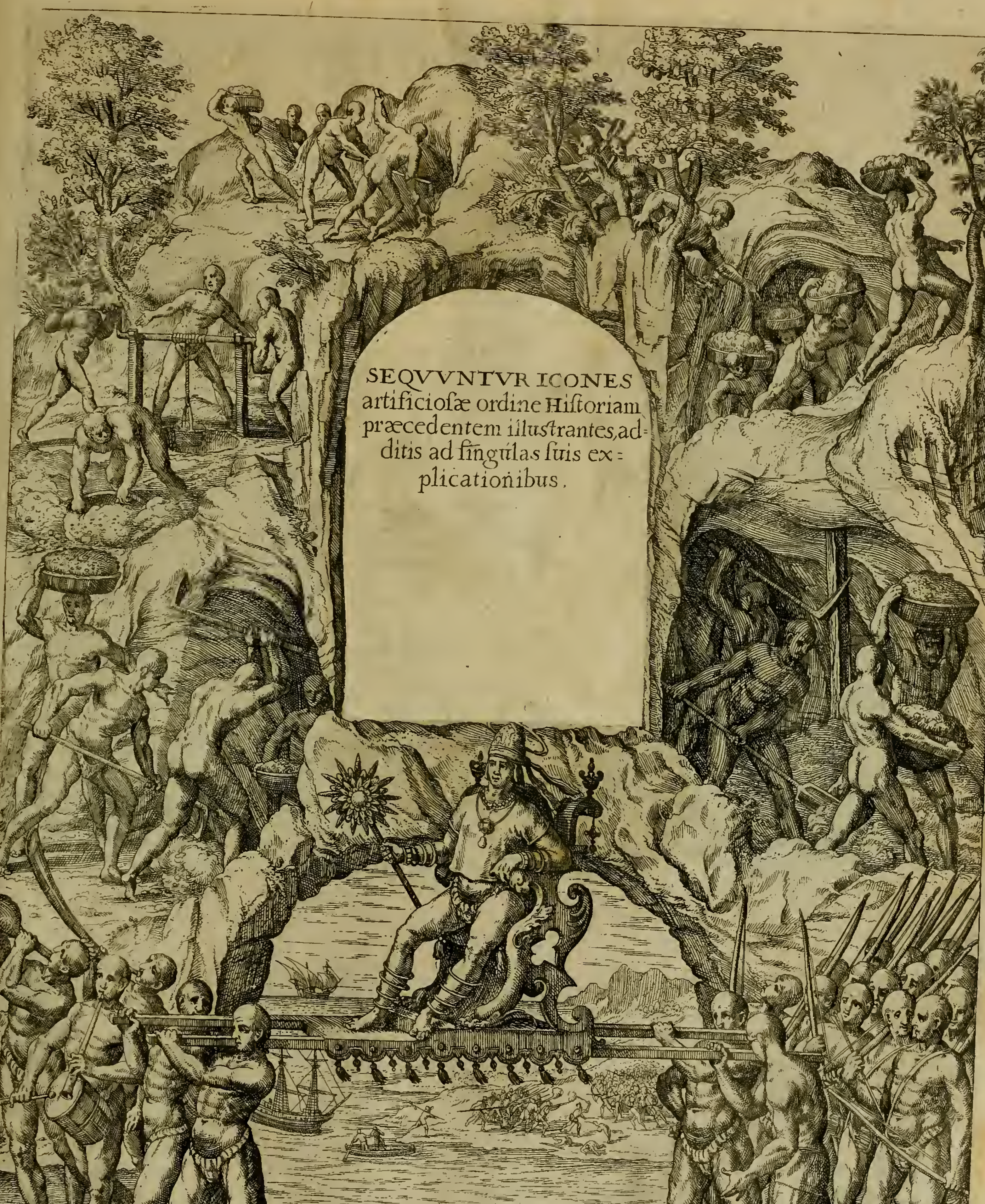
QVOD reliquum eſt (Chriſtianiſſime Rex) tot pupillorum orbitas, tot viduarum ſolitudo, ac iuſtæ noſtrûm omnium lacrymæ & ſqualor te moueant, qui parentes, qui fratres, qui propinquos, clientes tuos, per immane Petri-claudij ſcelus amiſimus. Liceat priuatarum iniuriarum obliuiſci: nihil ad te mala noſtra pertineant. Quid auguſto Regiæ maieſtatis nomine ſpreto, quid pollutis auſpiciis tuis, quid non fœderum modò fide, ſed etiam Iure gentium in legatis tuis violato, facies? Fortiſſimis viris, tribunis ac ducibus tuis, contra omne fas & belli commercia interfectis, non iura experiere, non arma capies? ſed horrendos iſtos carnifices tuorum ſtrage ouantes & ſuper impunitatem præmia etiam ferentes ſcelerum, tacitus intuebere?

MELIORA equidem de te ominamur & ſperamus (ô Rex) Deúmque ipſum Opt. Maxi. obnixè quæſumus vt verè heroicos in te ſpiritus excitet. Iſti cruentos à recenti tuorum cæde gladios, manãtia ſanguine ſpolia, & reliquias infelicis

infelicis exercitus tui in Hiſpaniam ad triumphum & ludibrium deferunt. Quum ſibi tantum licere in tuis te ſciente ac vidente pulcrum ducunt, poſſuntne apertius demonſtrare quid facturi ſint, ſi teipſo potiantur?

Qvamobrem, vt tuæ Maieſtati & Gallico nomini iniuſtum dedecus meritis paricidarum ſuppliciis deleas, generoſum & dignum te, dignum auis tuis, ſpiritum indue: Deo bene iuuante, ſubditorum tuorum cauſam ſuſcipe, ſuſceptámque qua potes ac debes fide tuere: vt coram toto Chriſtiano orbe tuam in protegendis ſubditis fortitudinem, tum etiam tuorum innocētiam, teſtatam facias. Nullo quidem maiore piaculo (ô Rex) tum innoxio noſtrorum ſanguini, tum iuſtæ iræ tuę parentare potes, quàm latronum pœna: vt non tantùm cęſorum viduę coniuges, propinqui & liberi deſiderium ſuorum & graues ſuos dolores eo ſolatio leniant: ſed etiam te omnes verè Regem tanto parem nomini, & Patrem populi tui, agnoſcant.

FINIS.

SEQVVNTVR ICONES
artificioſæ ordine Hiſtoriam
præcedentem illuſtrantes, ad-
ditis ad ſingulas ſuis ex-
plicationibus.

Franciſcus Pizarrus, Iacobus Almagrus & Ferdinandus Luques ſocietatem ineunt.

AVDITA *opulentæ Regionis illius quæ ad Auſtrale mare ſpectat, fama, tres Hiſpani Panamæ ciues, valde opulenti, Franciſcus videlicet Pizarrus, Iacobus Almagrus, & ſacerdos quidam cui nomen Ferdinandus Luques, ſocietatem inter ſe ineunt, vt communibus ſumptibus exploratum eant diuitem illam auro, argento & ſmaragdis regionem, data & accepta fide, ſe ſine fraude & fideliter inter ſe diſtributuros honores & quidquid diuitiarum & emolumentorum communibus ſumptibus adquirerent. Eius rei cauſa binas naues ſibi comparant, rebusque neceſſariis & milite inſtruunt. Pizarrus & Almagrus, paucis interiectis diebus Panama ſoluunt, relicto domi ſacerdote Luqueſio, vt omnia quæ vſui eſſe poſſent, curaret. Verum prima illa expeditione ex animi ſententia non ſuccedente, multis militibus amiſſis, Panamam regredi coguntur.*

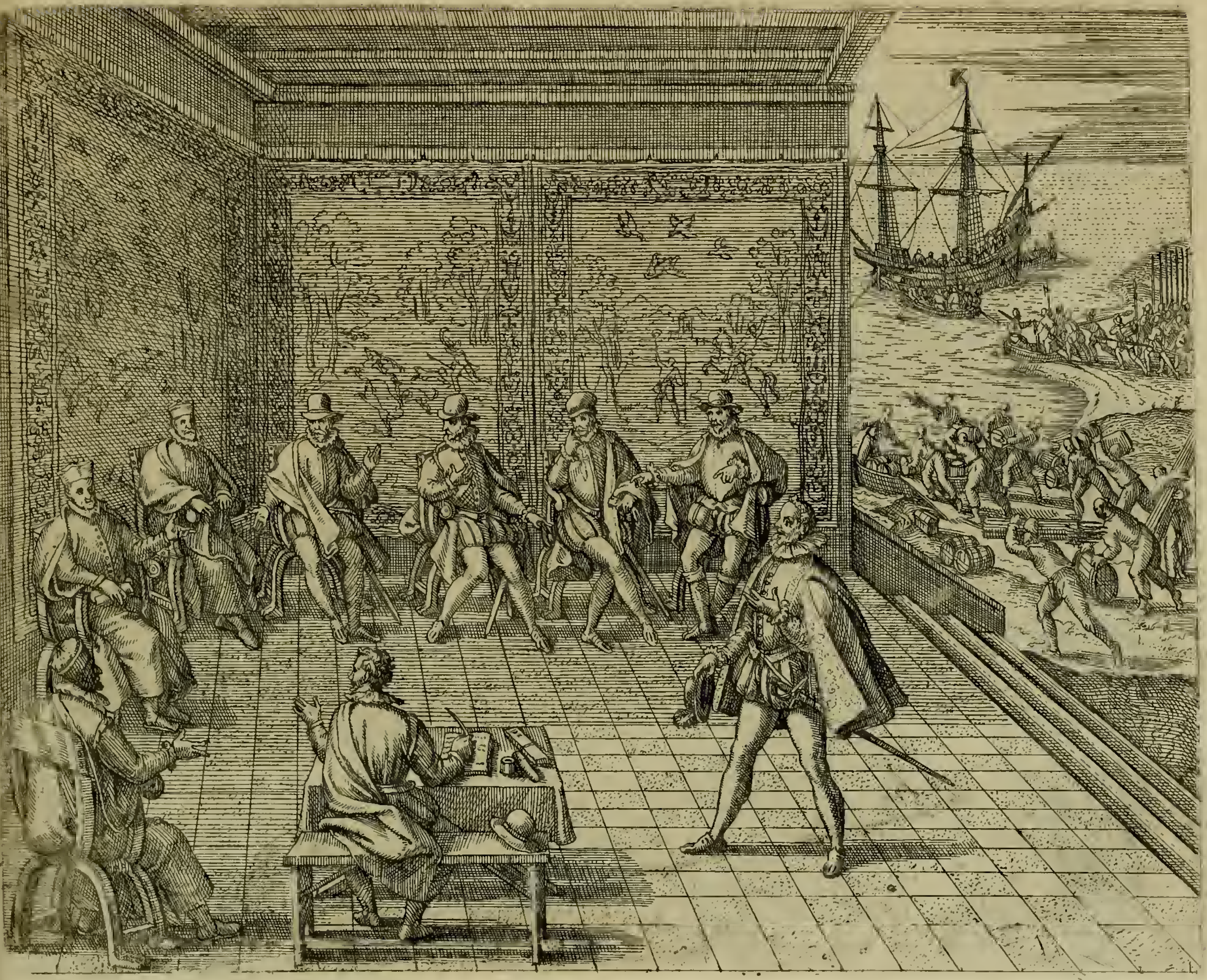
Imperterritus quidam Pizarri miles, Cretenſis natione, per medium Indorum agmen tranſit.

EX vulneribus, quæ in prima illa expeditione Pizarrus & Almagrus acceperant, curati, nouo milite & rebus neceſſariis naues complent, & denuo fortunam experiri volunt: ſed multis militibus deſideratis, in inſulam cui nomen à Gallo gallinaceo indictum, ſeſe recipere coguntur. Ex ea Pizarrus collegam Panamam ablegat, ad ſupplementum comparandum. Interea plerique militum Pizarrum in illa inſula deſerunt, & Panamam reuertuntur, præter ſolos tredecim aut quatuordecim (quorum maxima pars nautæ) qui apud ipſum hæſerunt. Illis propter conſtantiam & fidem non immerito magnas gratias agit, multa illis pollicitus, ſi Almagri reditum præſtolarentur: tandem mittit quidem Almagrus nauem commeatu onuſtam, ſed nullum militum ſupplementum. Itaque Pizarrus diutius in inſula ſibi non eſſe conſiſtendum ratus, cum exigua illa ſuorum manu, oram Peru maritimam legere cœpit, donec Tumber perueniret, quam valde opulentam eſſe à quibusdam Indis intellexerat: nullus tamen militum in terram excendere audebat, timor enim omnium animos peruaſerat, conſpecto tam ingenti Indorum numero, qui littus occupabant. Vnus Cretenſis natione, cui nomen Petrus, ſuam offert operam. Magno igitur arrepto enſe cymbam ingreſſus, ex ea intrepidus in terram exilit, & per medium Indorum agmen peruadit, viri iſtius barbati forma non mediocriter attonitorum. Eius regionis Præfectus humaniter illum excipiens, templum Soli dicatum oſtendit: de cuius opulentia, ad ſuos reuerſus, Pizarro & aliis refert.

 Pizarrus

Pizarrus in Hiſpaniam nauigat, & eius Regionis quam detexerat, Præfecturam impetrat.

His rebus intellectis, Franciſcus Pizarrus Panamam repetit, ſociisque narrat, quam fertile ſit Chiræ ſolum, & Tumber opulentiam valde prædicat. Almagrus & Luqueſius Pizarrum in Hiſpaniam ablegant, poſtulatum à Cæſare & Tumber occupandæ licentiam, tum eius Præfecturam. In Hiſpaniam cum appuliſſet, relationem facit in conſilio Indiarum, regionis quam detexerat, quantos ſumptus in eam expeditionem fecerit, quotque labores ſuſtinuerit, exponit: eam ob cauſam illius præfecturam ſibi concedi poſtulat, promittens ſe magno cenſu & ingentibus theſauris Caſtellæ regnum locupletaturum, ne minima quidem ſociorum mentione facta. Obtinet quod petebat, inſuper diploma Cæſareo ſigillo munitum illi conceditur. Quibus rebus peractis, ad iter ſe comparat, militum delectum agit, & adſumptis Ferdinando, Gonſaluo, Ioanne Pizarris, & Martino de Alcantara Panamam proficiſcitur. Sed intelligentes eius ſocij, illum ſibi duntaxat, ipſis neglectis, præfecturam petiiſſe, grauiter id ferre, præſertim Almagrus, qui omnes facultates in eam expeditionem abſumpſerat, longeque maiores ſumptus fecerat, quam Pizarrus.

Pizarrus cum Almagro in gratiam redit, & vterque fidem ſeruaturus ſolenni iuramento pollicetur.

DOCTOR *Gama Almagrum Pizarro reconciliat, nouæque ſocietatis conditiones ſtatuuntur, vt videlicet Almagrus Pizarro (qui ſine alterius auxilio ſuam præfecturam adire nequiuiſſet) arma, equos, reliquaque ad expeditionem neceſſaria, quæ iam parata habebat, cum certa pecuniæ ſumma traderet. Ex aduerſo Pizarrus æqualiter cum Almagro partiretur honores, ſtatus, dignitatesque à Cæſare ipſi conceſſas. Hanc nouam ſocietatem (excluſo tertio ſocio Luqueſio) inter ſe ſolemni iuramento ſupra hoſtiam ſacram, quam vna ſumpſerunt, confirmant, eamque conſeruaturos ad mortem vſque, pollicentur. His peractis, Pizarrus naues conſcendit cum centum quinquaginta militibus, multiſque equis, ſoluitque è Panama, relicto iſtic Almagro, cui datum negotium, vt breui ſubſequeretur cum maximo quod cogere poſſet ſupplemento. Tandem ad oram maritimam Peruani regni peruenit, & anchoras ad pagum Colonchy fixit: inde in inſulam Punam nauigat, à cuius præfecto comiter & peramanter excipitur: ſed conſpecta Hiſpanorum inſolentia, arma aduerſus illos expedit, vt ex inſula expellat.*

B Ferdinan-

Ferdinandus de Soto militum Tribunus cum aliquot alijs ad Regem Atabalibam à Pizarro ablegatur.

PIZARRVS *cum ſuo exercitu ad Caxamalca perueniens, nobilem quendam Indum reperit, qui ipſum quoquam diuertere vetaret, donec Atabaliba aduenisſet. Ille nullo dato reſponſo, ædes occupat in quibus ſe & ſuos recipit, atque confeſtim Tribunum Ferdinandum de Soto cum aliquot aliis equitibus ad Atabalibam ablegat, ipſum eius nomine ſalutaturum, & renunciaturum, iam ſe aduenisſe, atque petere, vt ipſum conuenire liceret. Sotus equum in gyrum agens, & contractis habenis ſubſilire faciens, adeo prope Atabalibam accedit, vt equi ſpuma in eius faciem ab aura ferretur: ille tamen ea re non cõmotus, grauitatem vultus non remiſit, ſed multos ex ſuis qui attoniti refugerãt ab equis ſibi metuentes, mactari iuſsit, iniquè ferens barbatos illos viros nullam habuiſſe maieſtatis ipſius rationem, & ipſum non eſſe reueritos. Ferdinandus Pizarrus deinde adueniens ipſi ſignificat ſe Hiſpanorum Præfecti fratrem eſſe, qui ex Caſtella mandato Pontificis & Imperatoris aduenisſet, ipſorum nomine cum eo amicitiam contracturus, cuius rei gratia illum valde rogare, Caxamalcam ſeſe conferre dignaretur, vt de rebus magni momenti inter ſe conferre poſſent.*

Atabaliba magna cum pompa Caxamalcam ingreditur.

FERDINANDVS *Pizarrus intellecta Atabalibæ voluntate, ad ſuos redit, Regiſque diuitias & magnificentiam prædicat: deinde eius ſententiam Hiſpanis exponit, nempe ipſum minime permiſſurum, vt in ipſius Prouincia hæreant, amicitiam quidem Imperatoris non reſpuere, modo Præfectus aurum argentum & reliqua quæ ſuis ſubditis ademerat, reſtitueret: atque poſtridie Caxamalcam ad ipſum venturum. Pizarrus interea ſuos ad pugnam, ſi ita opus foret, diſponit, & tormenta bellica ad arcis portas collimare iubet, ſuos cohortatus vt intrepidè ſe gererent. Poſtridie Atabaliba cum pluribus quam viginti quinque Indorum millibus aduenit, & à quibuſdam è ſuis geſtatus, magna cum pompa Caxamalcam infertur, perinde atque in ſumma pace verſaretur, donec ad Palatium, in quo barbatorum legationem audire debebat, perueniret. Geſtabatur autem in ſella laminis aureis ornata, & verſicoloribus Pſitacorum pennis ſuffulta, inſidens puluinari laneo multis gemmis ornato. Conſpiciens porro Chriſtianos quoſdam quos Pizarrus in turricula diſpoſuerat, ægreque id ferens, illos inde eiici, vel mactari præcipit.*

 Atabali-

Atabaliba Rex Peruanus à Franciſco Pizarro capitur.

INTEREA ad Regem Atabalibam Dominicanus quidam, Vincentius de valle viridi nuncupatus, per mediam Indorum turbam penetrat, manu crucem geſtans & ſuum breuiarium, vel, vt alij volunt, Bibliorum codicem: atque per interpretem illi ſignificat, ſe ab Imperatore ad ipſum miſſum ex authoritate Pontificis Romani, vicarij Ieſu Chriſti, qui Imperatori ignotas illas regiones donarit, ea conditione vt eruditos & tali officio dignos viros eo mittat, qui ſacroſanctum Euangelium iſtic doceant, & impuros errores tollant. Deinde oſtendens ſuum breuiarium, in eo legem Dei contineri adfirmat, qui omnia ex nihilo creaſſet, atque ab Adam & Eua ſermonem exorſus, de hominis creatione & caſu agere cœpit, tum Chriſtum ex cœlo deſcendiſſe, carnem in virginis vtero adſumpſiſſe, denique cruci adfixum fuiſſe, & reſurrexiſſe, vt humanum genus redimeret, poſtremo in cœlum aſcendiſſe, & Eccleſiæ ſuæ curam Diuo Petro reliquiſſe, tanquam ſuo vicario, deinde ipſius ſucceſſoribus Papis. Interrogatus monachus ab Atabaliba, vnde hæc ſciret, reſpondit, librum illum quem oſtendebat, id dicere. Sumptum à monacho librum Atabaliba euoluit, atque ſubridens, nihil, inquit, ſimile mihi dicit hic liber, & cum dicto ſimul abiicit. Monachus recepto ad ſe libro, Pizarrum inclamare cœpit, & ad vindictam adhortari. Pizarrus ſtatim tormenta explodi, fratrem Ferdinandum cum alijs equitibus impetum in Indos facere iubet, qui tonitru tormentorum, & tintinnabulorum phaleris equorum appenſorum ſtrepitu attoniti, diffugiunt: ipſe Franciſcus cum peditatu impreſſionem in Regem Atabalibam facit, multiſque hoſtium cæſis Atabalibam ex ſella qua geſtabatur detrahit & capit.

Hiſpani

Hiſpani cum mulieribus quas in caſtris & balneis ſuperato Atabaliba repererunt, libidinem ſuam explent.

CAPTO *Atabaliba, & relata tam inſigni, (nullum enim ſuorum Pizarrus amiſit) de Indis victoria, Hiſpani, de tanta præda, & adeo potente Rege ſuperato ſibi plurimum gratulantes, totam illam noctem partim genio, partim quieti indulſerunt, valde enim erant fatigati, nec integro illo die cibum ſumpſerant. Poſtridie in vicina vrbi Caxamalca loca excurſiones faciunt, & inuentas in balneis, vno miliari à Caxamalca diſtantibus, mulieres rapiunt, atque cum illis, perinde atq; cum aliis quas in Atabalibæ caſtris repererant, libidinem ſuam explent: Scribunt autem rerum in India occidentali geſtarum Hiſtorici, repertas fuiſſe cum in illis balneis, tum Atabalibæ caſtris, ad quinquies mille feminas.*

Atabaliba de ſuo litro perſoluendo cum Franciſco Pizarro paciſcitur.

MAGNAS *diuitias in Atabalibæ caſtris inuenerunt Hiſpani, & inter illas aureum vas ducentas auri libras pendens: ſola etiam eius ſupellex aurea & argentea centies millenis ducatis æſtimata fuit. Poſtridie Pizarrus Atabalibam adit conſolandi gratia, grauiter enim querebatur ſibi iniectas fuiſſe compedes: at quandoquidem in iſtud infortunium inciderat, à Pizarro petit, vt bene eum habere velit. Agnoſcens autem Hiſpanorum auaritiam, ſi illi compedes adimant, liberumque dimittant, pro ſua redemptione tantum auri & argenti in vaſa elaborati daturum pollicetur, quantum caperet id in quo erat triclinium ad lineam vſque quam ipſemet in pariete duxit, quamque deinde rubrica per totum triclinij ambitum notari iuſſit, addita tamen conditione, ne vaſa elaborata confringerentur, aut liquarentur. Pizarrus illum conſolatus, hilari animo eſſe iubet, fidemque dat humaniter ſe ipſum habiturum, poſtremo etiam liberaturum, ſi pro litro id perſolueret quod pollicebatur.*

Attabaliba, fide accepta ſe liberatum iri, ad diuerſa loca ſuos ablegat adferendi auri & argenti cauſa.

Confidens Atabaliba promiſſis Pizarri, ſuos confeſtim in diuerſa loca mittit, qui vndecunque aurea & argentea vaſa, & aurum argentumque in quamcumq; formam elaboratum adferrent, illos orans, vt quam citiſſime fieri poſſet redirent, ſi eius libertas ipſis cordi eſſet. Breui propterea aduenire cœperunt Indi auro & argento onuſti. Sed cum triclinium amplum eſſet, & onera quæ ferebant Indi non magni ponderis, licet multa, ſpectantium oculos minus implebant quam triclinium, non tam quod pauca eſſent, quàm quod tæderet Hiſpanos tam longæ moræ, vt ea inter ſe partiri poſſent. Eam ob cauſam plerique dicere, Atabalibam de induſtria iſtas moras nectere, vt clam ſuis euocatis, omnes Chriſtianos internecione deleret: cenſebant propterea nonnulli ipſum è medio tollendum, atque in eam ſententiam referentibus pleriſque, hauddubie itum fuiſſet, niſi Ferdinandus Pizarrus obſtitiſſet. Atabaliba ſimilia conſilia agitari ſuſpicatus, Pizarro dicit inanem eſſe illorum timorem, quandoquidem vinctus ab ipſis detineretur, nec maturius illa aurea & argentea vaſa adferri poſſe, perpenſa locorum vnde peterentur diſtantia: Quito enim, Pachacama & Cuzco (vnde potiſſima redemptionis ſuæ ſumma aduehi debebat) procul à Caxamalca diſtare. Si tamen certiores eſſe vellent, ſe nihil in ipſorum perniciẽ moliri, integrum ipſis eſſe aliquos è ſuis ablegare per eius ditiones, ad obſeruandũ, an vlla fieret ſubditorũ ipſius congregatio. Ferdinandus de Soto in Cuzco, quod ducentis milliaribus à Caxamalca diſtat, profectus, & Ferdinandus Pizarrus in Pachacama, centum milliaribus ab eadem Caxamalca diſtantem, nullum militum delectum aut conuocationem, ſed ſolos Indos vaſa diuerſi generis Caxamalcam deferentes offenderunt.

Franciſcus Pizarrus, contra fidem datam, Atabalibæ gulam laqueo frangi iubet.

ALIQVOT, poſt captum Atabalibam, diebus vrgere cœperunt Pizarrum Hiſpani, vt prædam adquiſitam, & quæ redemptionis Atabalibæ nomine aduecta erant, licet locum deſignatum non explerent, inter ipſos partiretur. Aurum & Argentum, æſtimatione primum facta, appendere iuſſit: inuentæ ſunt argenti puri libræ viceſies ſexies millenæ; auri vero mirias, tricies vicies ſex milleni & quingenti peſi ab Hiſpanis appellati, ſiue Caſteliani, quorum ſinguli ſeſquicoronato æſtimantur. Imperatori ex ea ſumma ceſſerunt pro quinta parte, quater centeni milleni peſi; ſinguli equites octies millenos & nouies centenos auri peſos, & centenas octoginta quinque argenti libras acceperunt: ſinguli vero pedites quater millenos quadringentos & quinquaginta auri peſos, argenti libras nonaginta: militum Tribuni ad tricies, etiam ad quadragies millenos auri peſos habuerunt. Nunquã milites tam breui temporis ſpatio, tamque ſine periculo diuites euaſerunt. Franciſcus Pizarrus diuiſione prædæ facta, Ferdinandum fratrem, cum quinta parte quę Imperatori ceſſerat, in Hiſpaniam ablegat.

Illo profecto, conſilia, de morte Atabalibæ inferenda, denuo agitari cœpta: plerique, vt ſuæ ſaluti, tum earum Prouinciarum ſecuritati conſulerent, è vita tollendum cenſebant: alij vero ipſum in Hiſpaniam ad Cæſarem ablegandum, neque tantum Principem morte afficiendum, etiam ſi culpa non vacaret. Sed prior ſententia obtinuit: quæſitus mortis inferendæ prætextus, quod videlicet fratrem germanum Guaſcarem à ſuis Præfectis captum occidi curaſſet, & perniciem Hiſpanis clam moliretur. Audita tam crudeli ſententia, de Franciſci Pizarri fide valde queſtus eſt, qua ſe obſtrinxerat liberum illum dimiſſurum, accepto litro: illum deinde orat, vt ad Cæſarem in Hiſpaniam mittat potius, quam manus polluat eius ſanguine qui ipſum nunquam offendiſſet. Sed Pizarrus aures ad eius preces obſtruens, per ſuos Aethiopes laqueo gulam illi frangi iuſſit. Ceterum, quod obſeruatione dignum eſt, illius Principis mors non manſit impunita: nam male poſtea perierunt, quotquot in eius excidium conſpirauerant. Illo autem extincto, atram veſtem ſumpſit Pizarrus, & honorificas illi curauit exequias.

Cuzco,

Cuzco,totius regni Peruani vrbs opulentiſsima, ab Hiſpanis occupatur.

INTELLIGENS Franciſcus Pizarrus quam opulenta eſſet vrbs Cuzco Ingarum Imperij Regia, Caxamalcam deſerens, eò proficiſcitur; circumſpecte tamen iter faciens, quia Quizquiz, vnus ex primariis Atabalibæ Præfectis, magno cum exercitu per eam regionem vagabatur: à quo aliquot velitationes cum Soto, deinde cum Almagro factæ, in quibus aliquot Hiſpani multi vero Indi ceciderunt circa Vilcas, quo tandem Pizarrus cum reliquo exercitu peruenit. Viciniores Cuzco facti, frequentes ignes conſpiciunt: eam ob cauſam dimidia pars equitum eò miſſa ad ignem extinguendum, arbitrabantur enim hoſtes vrbem incendiſſe, ne Chriſtiani ea potirentur. Deprehenſum tamen eſt nullum fuiſſe incendium, quod damnum inferre poſſet, ſed ignes dumtaxat excitatos ad ſignum dandum vicinis incolis & vrbanis vt eo confluerent. Et certe tam multi armati ſtatim ex vrbe proſilierunt, vt ſolo lapidum iactu Hiſpanos in fugam agerent. Ceterum ſuperueniens Pizarrus, hoſtem multis cæſis in vrbem ſe recipere cogit. Sequente nocte qui belli authores erant, ſublata ſua ſupellectile, vrbem deſerunt. Poſtridie nemine reſiſtente, vrbem Cuzco Hiſpani ingrediuntur, Soliſque templum, & Guainacapæ arcem ſpoliant. Breuiter iſtic & vicinis locis, maiorem prædam nactos fuiſſe aiunt, quam capto Atabaliba.

Prælium inter Hiſpanos & Indos cōmiſſum ad vrbem Cuzco.

MANGO Guaynacapæ filius, Atabalibæ frater, cuius capiti Franciſcus Pizarrus diadema impoſuerat, clam ſuos ad rebellionem ſollicitat, armaque aduerſus Hiſpanos comparat, cuius rei cauſa in vincula fuit coniectus, & in arce vrbis Cuzco cuſtoditus. Aliquanto poſt familiaritatem maiorem cum Ferdinando & Ioanne Pizarris contrahit, ipſoſque orat, permittant ad ſolenne quoddam feſtum, quod in Hircay celebrabatur, ſe conferre, fidelem enim inpoſterum ſe futurum, & inde ſolidam ex auro ſtatuam allaturum, patris ſui Guaynacapæ vultum & magnitudinem referentem. Dimiſſus, multos illico ſatrapas Indos ad ſe euocat, & ad rebellionem aduerſus Hiſpanos faciendam concitat: Horum pleroſque, ſimulque etiam Indos qui ipſorum cauſa in metallicis laborabant, occidi curat. Mittit deinde è ſuis Prȩfectis vnum cum iuſto exercitu, qui vrbem Cuzco occupet: ille adueniens, Hiſpanis arcem adimit, eamq; per ſex aut ſeptem dierum ſpatium inuitis Hiſpanis retinet. Hiſpani tamen acriter & ſtrenue pugnando, deſideratis aliquot è ſuorum numero, & inter eos Ioanne Pizarro, recipiunt. Superueniens porro Mango cum centum millibus Indorum, vrbem obſidione cingit, eamq; ſingulis pleniluniis impugnat. Marchionem Franciſcum Pizarrum, intellecta Mangonis Ingæ rebellione, magna inceſſit ſolicitudo, eam ob cauſam per interualla quoſdam è ſuis Tribunis Cuzco mittit, qui videant quo in ſtatu ſint eius vrbis res: omnes ab Indis intercepti cæduntur. Cum autem nemo ex iis quos emiſerat, ad ipſum reuerteretur, magis anxius eſſe cœpit: itaque Tribunum Franciſcum Godoy ablegat cum quadraginta equitibus, qui certi quidpiam perdiſceret: is in anguſtijs quibuſdam viarum in Indorum inſidias incidit, & vndique ab illis cinctus, omnes ſuos amittit, ipſe ſolus generoſi & pernicis equi, cui inſidebat, auxilio periculum euadit: atque ad Pizarrum reuertens, Hiſpanos quoſdam, ex eorum numero qui ante cum aliis Tribunis miſſi effugerant, in itinere offendit, à quibus edoctus quæ in Cuzco accidiſſent, Limam rediit. Pizarrus, his auditis, vndequaque auxilia accerſit. Huic primus omnium adfuit Alphonſus Aluaradus, quem trecentis Hiſpanis, maxima ex parte equitibus præficit, iubetque nuſquam conſiſtat, quin debellatis Indis Cuzco obſidione liberet. Ille profectus, in itinere Gomezium de Tordoya inuenit, qui ſe cum ducentis militibus Hiſpanis ipſi adiunxit: Cuzco vicini facti, impetu facto Indos adgrediuntur: tanta autem contentione vtrinque pugnatum eſt, quanta nunquam poſtea. Indi tandem, plurimis ſuorum amiſſis, in fugam ſe coniiciunt.

Iacobus Almagrus à Ferdinando Pizarro in vincula coniicitur, in carcere ſtrangulatur, poſtremo publice capite plectitur.

REVERSVS è Chilenſi expeditione Almagrus, Cuzco vrbem noctū occupat, & Ferdinandum Pizarrum, ex Hiſpania reducem, qui vrbis aditu illum prohibere voluerat, cum Gonſaluo fratre in vincula coniicit. Qua re à Marchione Franciſco Pizarro intellecta, exercitum conſcribit aduerſus Almagrum: ſed monachorum & aliorum quorundam magnæ authoritatis virorum interuentu, conditiones proponuntur ad ipſos reconciliandos: vt videlicet vterque exercitum dimittat, Almagrus Ferdinandum Pizarrum è vinculis ſoluat (ante enim corruptis cuſtodibus Gonſaluus euaſerat) vterque ad Cæſarem mittat petitum, vt ipſius Maieſtas de his quæ ad ipſorum Gubernationem pertinerent, noua mandata dare dignetur, vtque in Mala conueniant ſinguli cum decem equitib. duntaxat, ad pacem ſanciendam. Almagro Malam profecto, vt dictum erat, Gonſaluus in itinere ſtruit inſidias. Almagrus ea re intellecta Cuzco regreditur, militemque cogit ad ſe tuendum, multum conqueſtus de Pizarri perfidia, tum de monachis qui ſimiles conditiones propoſuiſſent. Marchio metuens ne Almagrus ira percitus Ferdinandum Pizarrum fratrem quem captiuum detinebat, neci traderet, ſtatim Iacobum Aluaradum ad eum ablegat, qui affirmaret Marchionem minime conſcium eſſe eorum quæ Gonſaluus frater tentaſſet. Almagrus, tametſi Marchionis fides ei valde ſuſpecta eſſet, precibus tamen Aluaradi euictus, propoſitas conditiones accipit, & Ferdinandū liberum dimittit. Marchio recepto fratre, toties datam fidē frangit, & Almagro ſignificat Cuzco volens excedat, ſin minus, vi ipſum inde expulſurum. Vterque ſe ad prælium accingit: Marchio ſuis militibus Ferdinandum fratrem præficit, prælium committitur, vincitur Almagrus, captumque Ferdinandus in carcerem coniicit, deinde mortis ſententia (fruſtra obſecrante Aluarado ne id faceret) in ipſum pronunciata, illi gulam in carcere frangi iubet, poſtremo cadaueri in publicum producto, ceruices præſcindi.

Qui fuerint Almagri parentes, incertum. Cœlebs vixit: filium tamen reliquit ex Inda muliere, cum qua conſuetudinem habuit in Panama, eiuſdem cum ipſo nominis.

Marchio Pizarrus à Iacobo Almagro iuniore, & eius confœderatis, in propriis ædibus cæditur.

IN vrbem Regum reuerſus è Cuzco Franciſcus Pizarrus, cum Almagro iuniore in gratiam redire cupiebat, ſed inanem ſumebat operam: nam ille vindictam ſumere de Patris morte (præſertim ad id facinus impellente Ioanne de Rada, cui Almagrus moriens filium commendauerat) omnino conſtituerat. Pizarrus indignatus, ipſi & eius ſequacibus Indos adimit, vt egeſtate compulſos, ad ſe confugere cogeret, atque iſta ratione clandeſtina eorum conuenticula diſſolueret. Iſta re magis irritati Almagriſtæ, clam arma comparant, & ad Iacobi Almagri ædes comportant. Nuntiantur hęc Marchioni Pizarro, ſed negligit; illos iam ſatis miſeros eſſe dicens, nec occaſionem quæſituros, vt magis miſeri fierent. Interea rumorem ſpargunt illi Pizarrum ipſorum vitæ inſidiari. Admonetur denuo Pizarrus, vitæ ſuæ conſulat: nam hauddubie Almagriſtas in ipſius necem conſpiraſſe. Ille nimis confidenter reſpondit, eorum capita ſuum conſeruatura: præterea non velle ſe vllos prætorianos ad ſui tutelam adſumere, ne ipſi obiicerent aduerſarij, aduerſus Vacam de Caſtro (is recens à Cæſare miſſus aduenerat) armis ſe munire. Coniurati ſtatuunt ipſum die Diuo Ioanni ſacro in templo occidere: vnus è coniuratis Parocho ſummi templi coniurationem indicat, is illa ipſa nocte diſſimulato habitu ſecretarium Antonium Picatum adit, certioremque facit de his quę intellexiſſet: ille porro Pizarrum, qui conſtituto die templum non accedit. Coniurati ea re obſeruata, coniurationem detectam intelligunt: itaque ſe perditos, niſi Marchioni necem inferre maturent. Ioannes de Rada, vafri vir & acris ingenij, nec minus ſtrenuus, confeſtim ſub meridiem hora prandij Pizarri ædes petit aſſumptis ſecum vndecim coniuratis bene armatis, qui eductis gladiis identidem alta voce clamarent, moriatur tyrannus, moriatur proditor, qui Vacam de Caſtro necari curauit. Pizarrus ſtrepitum exaudiens, ædium fores occludi iubet, interea dum cubiculum ingreditur arma ſumpturus, Rada quendam è ſuorum numero ad ædium Pizarri veſtibulum plateam ſpectans ſiſtit, qui nudum gladium ſanguine hirci quem iſtic confoderat tinctum manu tenens, exclamaret, necatus eſt Pizarrus, id autem eo conſilio, vt Almagriſtę, qui circiter ducenti in vrbe latebant, Ioanni de Rada in ſubſidium venirent. Chaues exiſtimans ſua authoritate coniuratos reprimere poſſe, ianuam aperit, & loqui exorſus, ſtatim confoditur, perque gradus deturbatur, ſimulque ædes ingrediuntur coniurati, quorum impetum, ſoli ſeptem qui Pizarro aderant, aliquamdiu ſuſtinuerunt: quibus occiſis, Pizarrus ſolus diu adhuc coniuratis reſtitit, donec accepto in iugulo vulnere concideret. Fuit Marchio Pizarrus robuſtus, animoſus, ſtrenuus, venerabilis, ſed vitæ ſuæ nimis negligens.

Pugna inter Vacam de Caſtro & Iacobum Almagrum iuniorem commiſſa.

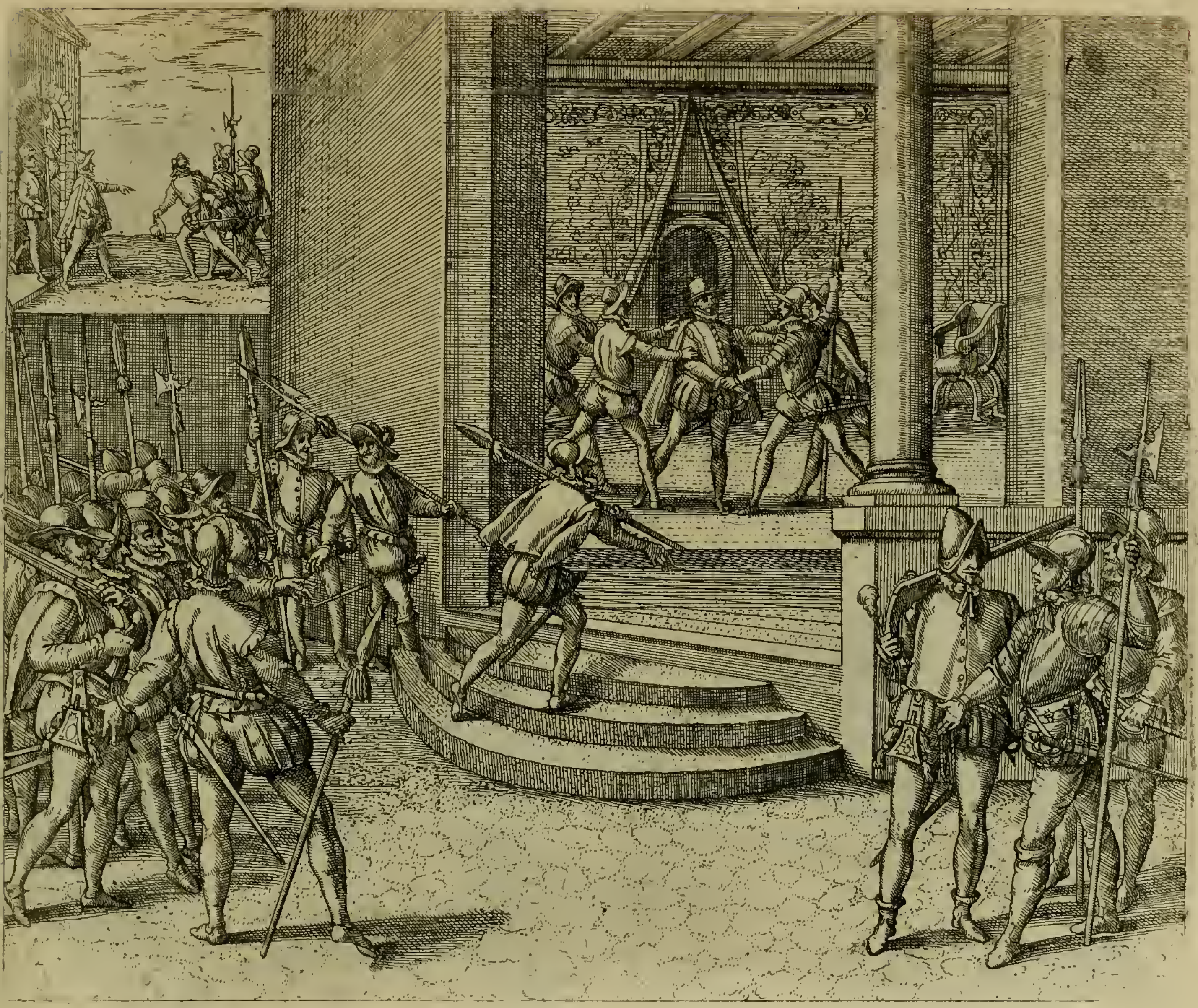
Occiso Marchione Franciſco Pizarro, Almagriſtæ per vrbem diſcurrentes, conclamant, Viuat Rex & Iacobus Almagrus, atque Pizarri aliorumque diuitum ipſi amicorum, ædes diripiunt. Iacobus Almagrus iunior à ſuis ſequacibus Peruani regni Gubernator proclamatur, donec alia mandata à Cæſare accipiant, & Ioannes de Rada totius exercitus Præfectus conſtituitur. Vaca de Caſtro, intellectis in Quito iis quæ ab Almagro facta erant, Limam proficiſcitur: inde litteras dat ad Almagrum, qui iam Cuzco diſceſſerat, monens vt poſitis armis ad ſe veniat, omnia ipſi condonatum iri, inſuper accepturum, vnde ſecundum ſuum ſtatum honorifice vitam traducere poſſet. Almagrus ad eas reſpondet, ſe obſequuturum, modo Gubernationem quam parens ipſius obtinuerat, in eum conferret, & remiſſionis diploma, Cæſareo ſigillo munitum ipſi mitteret, alioqui minime ſe id facturum. Itaque confidens militum numero (ſeptingentos enim Hiſpanos habebat, ducentos videlicet ſclopetarios, ducentos quinquaginta equites, reliquos ſariſſis vtentes, & omnes bene armatos, multis præterea tormentis maioribus, inſtructus erat, & Indorum magna turba) bellum indicit, ſuiſque militibus hoſtium quos mactarent facultates & vxores pollicitus, confeſtim caſtra mouet, & collem quendam binis à Guamanga milliaribus diſtantem occupat. Vaca porro de Caſtro, obſeruata Almagri intentione, Guamangam, in qua tunc erat, reliquit, propter aſpera loca equitibus (quorum maiorem numerum habebat quam Almagrus) incommoda, & planiciem altam deligit Chupas vocatam: ibi ſuos ad pugnam hortatur, quos vt alacriores redderet, in Almagrum mortis ſententiam pronunciat, ſigilloque formatam publice promulgari iubet. Viciniore denique exercitu facto, concurritur: multo autem tempore dubia fuit pugna, vt vter victoriam referret, eſſet incertum, tandem tamen ea potitus eſt Vaca de Caſtro, ſed multis ſuorum deſideratis. Almagrus in Cuzcum fugit, vbi comprehenſus, Vacæ de Caſtro traditur, atque eius iuſſu capite plectitur. Eius morte pacata fuit tota Prouincia.

Blaſcus Nunnez Vela Prorex, Guillenum Xuarez, Regiorum negotiorum Procuratorem confodit.

IMPERATOR, intellectis Peruani regni motibus, quæ ſit Indorum qualitas, quo modo ab Hiſpanis tractentur, à Præfectis, aliisque quibuſdam, & viris religioſis qui iſtic vixerant, perquiri iubet. Referentibus autem nonnullis monachis, non poſſe Regionum illarum poſſeſſionem adquiri aut retineri, niſi mutata ratione cum incolis viuendi hactenus obſeruata: viris doctrina & vitæ integritate claris negotium dat, vt ſtatuta quædam ſiue leges condant, ad illarum regionum gubernationem Chriſtiane inſtituendam idoneas. Circiter igitur quadraginta ſcribuntur, Cæſareoque ſigillo confirmantur. Verũ quia ſatis acerbæ erant, licet bonæ, Cæſar monitus eſt, deligendũ eſſe virum magnæ authoritatis, acrem & integrum, qui eas Peruano regno promulget, quoniã Hiſpani iſtic viuentes ſeditioſi erant. Eam ob cauſam deligit Cæſar Blaſcum Nunnez Velam, virum primarium, & rigidum, quem Proregis titulo exornat, illique quatuor Iuriſconſultos auditores addit ad Summum Senatum in ea Prouincia inſtituendum, in quo lites & controuerſiæ iſtic exortæ deciderentur. Ille, vbi in Peruanum regnum aduenit, confeſtim leges promulgari iubet, licet plurimum rogaretur, ne adeo properaret, donec aliud mandatum à Cæſare acciperet: delectos enim quoſdam in Hiſpaniam ablegandos, ipſius maieſtatem oratum, eas leges moderari dignaretur, neque adimere pateretur, quæ illarum Prouinciarum adquiſitores ipſius licentia & clementia poſſiderent. Verum ſurdo canebatur fabula: imo ſuſpendium minatus iis, qui aduerſus eas leges, ſupplices libellos præberent. Ea rigiditas omnium fere animos offendit: & antequam Limam ſiue Regum-vrbem perueniret, intelligit illius vrbis ciues ipſum non admiſſuros, niſi iuramentum præſtaret ſe ſupplices illorum libellos accepturum, & ſecundum leges conditas vlterius non progreſſurum: eam ob cauſam quendam præmittit, qui ipſis nunciaret Proregem commutaſſe priſtinum rigorem in manſuetudinem, conſiderato damno & indignatione qua omnes afficerentur, ſi legum rigorem exequi vellet. Antequam tamen vrbem ingrederetur, Guillenus Xuarez Regiorum negotiorum Procurator, eum totius communitatis nomine iubet fidem dare, ſe priuilegia, libertates, immunitates, honores, quos Cæſar illarum Regionum occupatoribus conceſſiſſet, conſeruaturum. Ille iuramento ſe adſtringit, omnia acturum quæ ad Cæſaris ſeruitium, & Prouinciæ commoda pertinerent. Vrbem vero ingreſſus, leges promulgat, & ſecundum illarum ſententiam omnia exequitur, Vacamque de Caſtro in vincula coniicit. Hinc orti motus & ſeditiones, pleriſque ad Gonſaluum Pizarrum profugientibus: hos paulo poſt ſubſequuti ſunt affines Procuratoris regiorum negotiorum, qui communes cum illo ædes habebant, & plerique alij primarij viri, & militum Tribuni. Prorex indignatus, Alphonſum de Monte maiore mittit cum quinquaginta equitibus, qui illos ex fuga retraheret: ſed ille ipſe à fugientibus capitur. Qua re magis ira percitus Prorex, Regiorum negotiorum Procuratorem accerſi iubet, cui, cum adueniſſet, quæ malum, inquit, eſt hæc proditio? Ad hæc Procurator, proditor non ſum, ſed tam fidelis ſeruus Regis, quam veſtra dominatio. Prorex rurſum, proditio & ſcelus eſt, ablegare ad Pizarrum veſtros affines cum tam frequentibus primariis viris. Conantem ſe ab iſtis calumniis purgare Procuratorem, Prorex pugione bis ictu repetito confodit, & ſimul exclamat, occidite illum, occidite illum, occidite: occiſum è porticu in plateam abiiciunt, & pedib. comprehenſum protrahunt. Magnos motus excitauit Procuratoris mors: nam vir erat magnæ authoritatis in illa prouincia.

Prorex Blaſcus Nunnez Vela in carcerem coniicitur.

MAGNVS, vt diximus, exortus eſt rumor in Lima ob Procuratoris necem: dicebant enim Proregem in poſterum vſurpaturum licentiam occidendi quemcumque libuiſſet: ideo plerique Pizarri aduentum deſiderabant. Sed & ipſe Prorex valde anxius erat: eam ob cauſam, ne in loco, vbi adeo inuiſus erat, hæreret, cum Pizarrus adueniret, Trugillum ſeſe conferre, & Cancellariam cum Quæſtura regia eo traducere in animo habebat: idcirco tres naues armari iubet, in quibus mulieres, Auditorumque ſupellectilem transferret. Illis imponit Vacam de Caſtro, & Marchionis Pizarri liberos. Auditorib. perſuadere nititur, vt relicta Lima, Trugillum proficiſcantur cum vxoribus, auro & ferro quod poſſiderent. Auditores vero ipſius voluntati ſeſe opponentes, aiunt neque alio ſe conferre ſibi integrum, neque Regum-ciuitatem deſerere, quia Cæſar in legibus promulgatis iubebat ipſos ſupremum Senatum iſtic conſtituere debere, tum etiam ne viderentur Gonſaluum Pizarrum formidare, qui ſeptuaginta milliaribus inde aberat, neue animi diffidentiam ciuibus atque aliis qui iſtic erant in ſeruitio Regis, & eius partes fouebant, crearet. Audito ipſorum reſponſo, ſe manſurum pollicetur: ſimulatq; tamen illi è concilio, quod in ipſius ædibus habitum erat, egreſſi fuerunt, Tribunos militum, & alios regia munia obeuntes accerſit, quibus mentem ſuam aperit, & cauſas refert, cur, deſerta Regum-ciuitate, Trugillum ſe conferre velit, illiſque imperat, vt poſtridie parati ſint, certiſſime enim profecturum cum impedi mentis & mulieribus, mari: Velam Nunncz fratrem terreſtri itinere cum milite. Omnes præ animi mollitie & puſillanimitate, in ipſius ſententiam iuerunt. Quod cum intellexiſſent Auditores, ſtatuunt, neque ſibi abeundum, neque permittendum vt ciues Proregem ſequantur. Itaque à Prorege petunt, ne diſcedat, & ciuibus edicunt, ne ſuas vxores ingredi naues permittant, etiam ſi Prorex diſcedat: nihilominus ille interea naues onerari iubet, & equos ad diſceſſum adornat. Cepeda eadem nocte arma in ſuas ædes comportari curat, ad quas poſtridie ſe contulerunt reliqui auditores. Prorex his auditis, arma expedire iubet, ad quem ilico confluxerunt quadringenti Hiſpani primarij, quorum nonnulli ipſum orarunt, vt ſe domi contineret, nec ſe periculis obiiceret. Auditoribus interea à Cepeda egreſſis turba hominum ſe adiunxit. Tribuni militum Proregis id conſpicientes diffugiunt, oppugnantur Proregis ædes, & ipſe à Martino de Robles capitur.

 Plerique

Plerique prætextu obſequij Cæſari præſtandi, priuatas iniurias vlciſcuntur.

PETRVS Gaſca in Peruanum regnum à Cæſare ablegatur, cum motuum exortorum componendorum cauſa, tum vt admiſſorum veniam confirmet iis qui ſub Cęſaream poteſtatem redirent. Is vbi Panamam venit, ad Gonſaluum Pizarrum ſcribit, ipſum monens, vt poſitis armis, ſeſe Gubernatione quam vſurparat ſponte abdicaret: id ſi ageret, Imperatoris clementiam expertu-rum, à quo poteſtatem accepiſſet, facinora admiſſa ipſi & alijs condonandi, legesque latas reuocandi, & permiſſionem concedendi, vt ſinguli ſuis facultatibus, velut antea, frui poſſent. Porro ne nimium confideret iis qui hactenus ipſum eſſent ſequuti: nam ſimulatque ſui regis vocem exaudirent, eis gratiam & veniam conferentis, omnes eum deſerturos. Pizarrus ad hæc, verbis quidem petit, ne Gubernationem ipſi adimere velit, re tamen ipſa clam eius vitæ ſtruit inſidias. Petrus Gaſca interea Petrum de Inoioſa, claſſis Pizarri præfectum in ſuas partes pertrahit, & Aldanam cum tribus nauibus Limam mittit, vt inde diplomatis, Cæſaris gratiam & clementiam continentis, exempla, per loca vicina ſpargi curet, & Inoioſam Præſidi Gaſca claſſem tradidiſſe ſignificet. Ea promulgatio magnam mutationem in regno Peruano attulit: nam multæ vrbes Præfectique Pizarrum deſeruerunt, & Cæſareas partes amplexi ſunt. Sed & plerique ſub eo prætextu priuatas iniurias vlti ſunt. Nam Rodericus de Salazar Petrum de Puelles in lecto decumbentem pugione confodit in Quito: Franciſcus de Olmos Emanuelem Statium in Guaiaquil occidit: Iacobus Mendez Tribuno militum Morales gulam laqueo frangi iuſſit, & multæ huiuſmodi cædes in Pizarri ſequacibus factæ: quibus valde offenſus fuit Præſes Gaſca, & ipſos homicidas grauiter increpuit. Vos, inquit, prætextu obedientiæ & obſequij erga Cæſarem, particulares veſtras inimicitias & iniurias vltum itis: Cæſar tali obedientia non indiget, neque ſimile obſequium à vobis requirit.

Hiſpani

Hiſpani Indos oneribus ſuccumbentes crudeliter tractant.

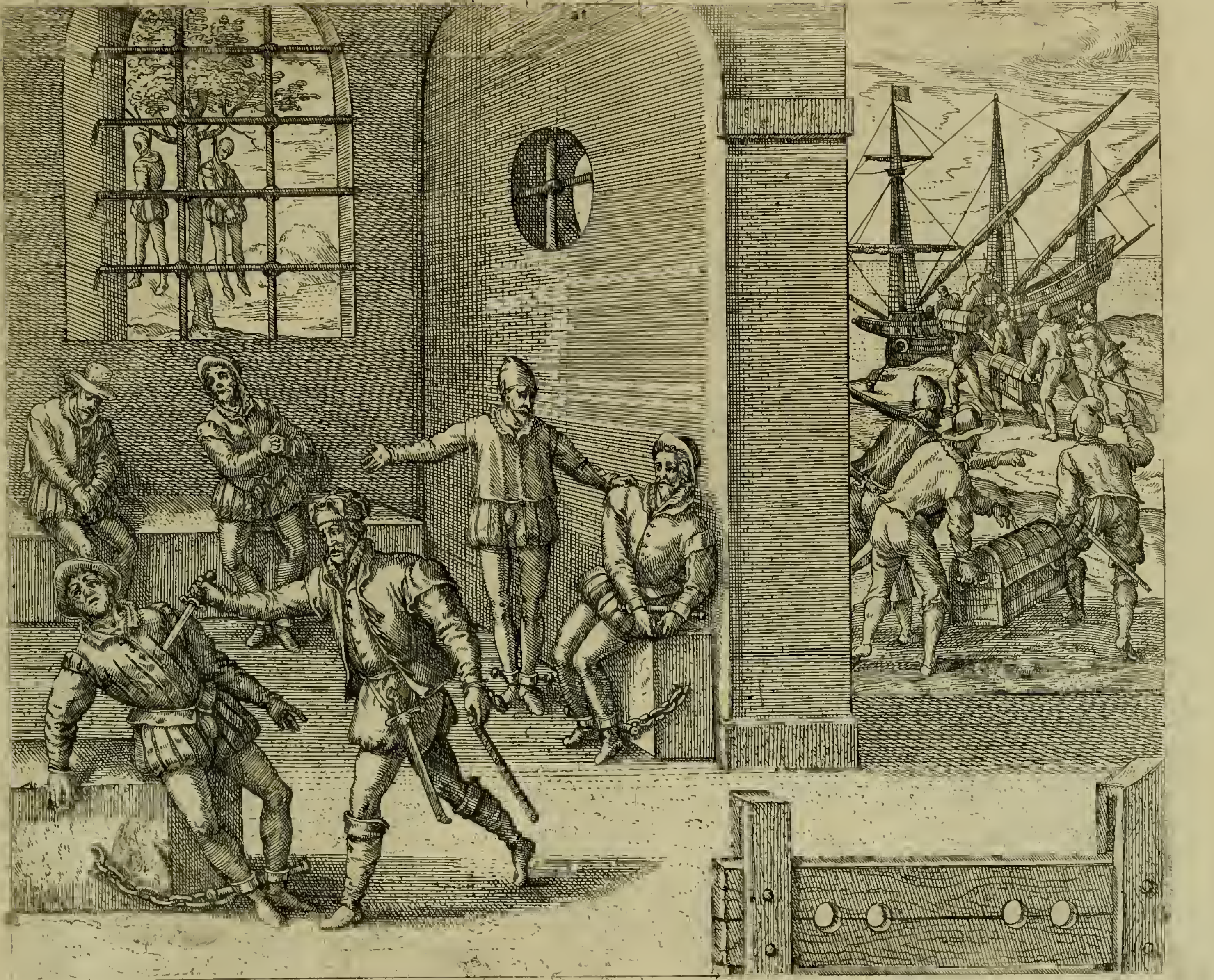
DVM Præſes Gaſca in Trugillo hæret, Tribuni militum ad ipſum variis è locis confluunt cum non contemnendo militum numero, ſic vt breui tempore mille quingentos egregios milites cogeret. Rebus omnibus ad profectionem paratis, Trugillo diſcedit cum vniuerſo exercitu, & magno Indorum numero ad impedimenta ferenda: erant autem illi omnes catenis vincti, ne diffugerent, atque illorum nonnulli adeo grauibus oneribus preſſi, vt vix pedibus conſiſtere poſſent, aliqui etiam præ ſiti nimia & laſſitudine conciderent. Immites nihilominus Hiſpani, tantum aberat vt eos nonnihil ſubleuarent, quin potius crudeliter concidebant: quotquot autem colla catenis vincta habebant, ne ferro adimendo tempus perderent, capita præcidebant, vel ſi funibus duntaxat erant colligati, gladiis confodiebant: cum quibus mitius agebatur, iis nares, aures, brachia, vel poplites ſuccidebantur, & ita mutili relinquebantur. Adeo crudeliter habiti ſunt à militibus Hiſpanis Indi, donec Sauſam, & inde Guamangam peruenirent.

Gonſaluus Pizarrus vincitur, capitur & ſupplicio afficitur.

SVPERATO non ſine difficultate Apurima flumine, Præſes de committenda pugna ſerio cogitat, & oratione ad ſuos milites habita, ſtrenue ſeſe gerant, adhortatur, magna præmia pollicitus. Contra Pizarrus Cuzco egreſſus, ex aduerſo caſtra figit. Altero die pugnæ ſignum datur: deſerunt interea plerique Pizarrum, & inter ceteros Auditor Cepeda. Pizarrum valde commouit, & eius militum animos valde fregit iſtorum fuga, præſertim Cepedæ: nihilominus ſuos hortatus, eos in aciem diſtribuit. Ænea tormenta interea diſploduntur, quæ magnam faciunt ſtragem, præſertim Præſidis Gaſcæ in Pizarri milites: quorum magna pars fugiens ad Præſidis caſtra ſe contulit: plerique etiam abiectis armis negarunt ſe pugnaturos. Hac ratione breui ſolutus eſt vniuerſus Pizarri exercitus, & attonitus remanſit ipſe Pizarrus cum Tribunis ipſiſidis, quia neq; pugnare potuerunt, neq; fugere voluerunt. Conſpiciens autem Villauincentium, interrogat quis ſit: reſpondenti ſe primarium eſſe Centurionem Cæſarei exercitus; & ego, inquit, ſum infortunatus Gonſaluus Pizarrus, ſimulque cum dicto enſem illi tradit. Valde ſibi gratulatus eſt tali captiuo Villauincentius, ſtatimque illum, vti armatus erat, ad Præſidem Gaſcam duxit: is porro Iacobo Centeno cuſtodiendum tradit, Poſtridie datum mandatum Licentiato Cianca, & Præfecto Caſtrorum Aluarado, vt de captiuis cognoſcerent & ſupplicium ſumi curarent. Pizarro fuerunt ceruices præciſæ. & caput in Regum-ciuitatem delatum, marmoreæque columnæ impoſitũ, ferrea reti incluſum, cum hac inſcriptione: Hoc caput eſt proditoris Gonſalui Pizarri, qui in valle Xaquixaguana, acie aduerſus Cæſarea vexilla decertare non dubitauit. Illo ſublato, Præſes Gaſca Cuzco profectus eſt, Pizarrique & aliorum proditorum ædes dirutæ & ſale conſperſæ, lapis item ſubrectus cui inſcriptum erat: Iſtæ ædes fuerunt proditoris Gonſalui Pizarri.

Milites Ferdinandi & Petri de Contreras, in vincula conie𝔠ti, Panamæ à Prætore quodam, pugione confodiuntur.

COMPOSITIS Peruanis motibus, Præſes Gaſca reditum in Hiſpaniam parat, cuius rei cauſa Panamam proficiſcitur, inde præmiſſis Cæſareis pecuniis ad Nomen-dei, per Chagre flumen, breui ſubſequutus eſt, relictis in Panama circiter quadringentis millibus peſorum in argento, quos vectorum penuria mittere non potuerat. Plerique eorum militum, qui in pręmiorum diſtributione à Præſide neglecti fuerant, indignati confluebant ad Ferdinandum & Petrum de Contreras fratres germanos, Roderici de Contras filios, grauiter etiam ferentes parentem ſuum officio fuiſſe ſummotum: itaq; collecta circiter trecentorum militum manu, nauibus ad Panamæ portum appellunt, quo intellexerant Pręſidem aduenisſe cum pecuniis Regiis: noctem ergo expectantes, portum ſine ſtrepitu ingrediuntur, exiſtimantes Præſidem iſtic ſe reperturos, & illum cum pecuniis comprehenſuros. Sed audientes illum ad Nomen-dei vrbem ſe iam contuliſſe, ædes Martini Ruiz Quæſtoris iſtic regij occupant, atq; argentum illud relictũ inuolant, & illud vna cum auro reliquiſq; opibus quas in ea ciuitate ſubripuerunt, in ſuas naues conuehunt. Deinde ad Nomen-dei proficiſcendũ ſibi neceſſe eſſe ſtatuunt ad Præſidem opprimendum, antequam intelligat quæ Panamæ geſta eſſent. Ciuitate egreſſi, Ioannem Bermeio cum centum militibus in colle vrbi vicino relinquunt: ipſe Ferdinandus cum reliquo exercitu verſus Præſidem proficiſcitur, iis exceptis quos Petro fratri comites addidit ad naues ſe conferenti ad prædam conſeruandam. Quæſtor regius, & Ioannes de Larez obſeruata iſtorum ſeiunctione, exiſtimant eos opprimi aut profligari poſſe, eam ob cauſam conuocatis ciuibus arma ſubminiſtrant, cum quibus Ioannem de Bermeio oppugnatum eunt, prius tamen miſſis per diuerſa itinera duobus viarum peritis, qui Pręſidem & Nominis-dei ciues monerent de iis quæ acta eſſent, & à Ferdinando ſibi cauerent. Bermeium facto impetu profligant, multoſque ex eius militibus capiunt: deinde Quæſtor ſtatim Ferdinandi veſtigia ad Nomen-dei profecti ſequitur, ſperans illum adſequi poſſe: ſed ille de Quæſtoris victoria certior factus ab his qui effugerant, atq; ipſum ad ſe tendere, ſuos dimittit, & qua poſſint via ad mare ſe conferant, hortatur, vbi frater naues habebat: illorum tamen plerique capti & in vrbem pertracti. Petrus audito fratris & Bermeio infortunio, ſcapham conſcendit, & relictis nauibus cum præda, profugit. Captiui in forum producti, & iſtic à Prætore quodam vrbano pugione confoſſi.

Hiſpani Indos domicilia in arboribus habentes oppugnant.

INDI, *qui Auſtralem illam plagam, ſiue littus illud mari pacifico obiectum colunt, ſua ædificia in ſummo arborum faſtigio fabricare ſolent, quia ſolum valde humidum & paludoſum eſt. Propterea Hiſpani nondum illos perdomare potuerunt, nulli enim equi iſtic verſari queunt. Primus Valboa, cum ad mare Auſtrale perueniſſet, huiuſcemodi ædificia non ſine magno ipſius, & Hiſpanorum militum, qui comitabantur, riſu conſpexit: nam rei nouitate attoniti, Ciconiarum aut Picarum nidos ſe videre arbitrabantur. Adeo autem celſæ erant iſtæ arbores, vt robuſtus vir, proiectu lapidis earum altitudinem ſuperare vix poſſet, imo nonnullæ tam craſſæ, vt octo hominum vlnæ amplecti nequirent. Simili etiam ratione habitant quidam aliis locis humidis & ſtagnantibus: ſunt autem iſti ſtrenui bellatores, aurique diuites, & ſuam regionem tutati ſunt aduerſus Hiſpanos, quorum pleroſque trucidarunt. Iſtorum etiam ædificiorum meminit Petrus de Cieca, prima parte Chronici Peruani capp.* XII. XXVI. *&* XXIX. *ſcribitque valde capacia eſſe, vt plures etiam integras familias capere poßint.*

Hiſpani

Hiſpani arbores, in quibus Indorum domicilia, ſuccidunt, illoſque deturbant.

BENZO *refert, eo tempore quo in illa Prouincia verſabatur, Hiſpanum quendam Tribunum militum, cui nomen Caſpar de Andagoya, Sinui Diui Matthæi Præfectum, cum præſidiario milite (qui ad centeſimum & quinquageſimum numerum accedebat) æſtate per eam prouinciam excurſiones facere, & aſſeres ligneaſque tabulas circumferre ſolitum, vt militem à ſaxis & iaculis Indorum indemnem præſtaret. Nam cum eius regionis incolæ Hiſpanos aduenire intelligebant ad ſe oppugnandum, comparabant ſe ad reſiſtendum & lapidum iactu, & ſariſsis, & aquæ feruentis effuſione, vt Hiſpanorum capita perluerent. Interea Hiſpani ſecuribus arbores cædere non deſiſtebant, donec eas cum domiciliis deturbarent: deinde miſeros Indos crudeliter necabant. Non tamen inulti moriebantur Indi; quia non cadebant quin aliquot Hiſpanos & arte & ſua ruina opprimerent, aut grauiter affligerent. Quia tamen regio inculta & deſerta erat, totque hominibus alimenta præbere nequiret, Andagoya regionem tandem deſeruit, & magnam auri vim, quam iſtic corraſerat, abſtulit.*

Indorum pontes ex funibus contexti.

SVPRA *flumen Chiouo, in colle quodam nominato Guaynacapæ traiectus, pons eſt è funibus contextus. Eius nominis origo inde exorta. Rex Guaynacapa regionem illam in ſuam poteſtatem redigere cupiens, è ſuis Præfectis vnum cum magno exercitu mittit ad eam occupandam. Ad ripam fluminis cum veniſſet, incolas pontem ſtruere iubet ad traducendum exercitum. Extruitur pons, pro regionis eius conſuetudine, è craſſis funibus, oblique & tranſuerſim aliis funibus connexis. Facto ponte, exercitum traducere incipit: hoſtes qui ex altera fluuij parte erant, illico craſſiores illos funes de palis aut arboribus vtrinq; firmiter religatos, reſcindunt, omnemq; turbam ponti inſiſtentem in flumen præcipitem agunt, & vndequaq; in eos qui iam pontem ſuperauerant, quiq; in altera fluuij ripa adhuc hærebant, impetu facto ruunt, totumque fere exercitum concidunt.*

Hæc vbi intellexit Guaynacapa, Quito diſcedit cum maiore, quam cum ſuo Præfecto miſerat, exercitu, totamque eam regionem ferro & incendio vaſtat & fœdat: pontemque lapideum, vt facilior eſſet traiectus, conſtruere voluit, ſed irrito conatu, ob fluminis rapiditatem & vortices. Similium pontium meminit Gomara cap. CXCV. *Hiſtoriæ ſuæ generalis Indiarum, & Petrus Cieca cap.* X. & LXXXIX. *primæ partis Chronici Peruani.*

Principum & Satraparum Indiæ Occidentalis ſepulturæ.

DEFVNCTIS *Regibus aut Satrapis, magnificæ exequiæ & funebres ritus fieri ſolebant: nam ingentes fodiebant ſpecus ſiue ſcrobes, in quas extinctum demittebant, deinde aurea & argentea vaſa, reliquamque eius precioſiorem ſupellectilem ex auro ſiue argento elaboratam adiiciebant, poſtremo ex vxoribus nonnullas vel formoſiores, vel quas habuerant chariores, nonnulloſque primarios ſeruos, veſtem, potum, & cibum iniiciebant, vnde veſcerentur qui extinctum comitarentur donec ad locum deſtinatum perueniret, & quibus frui poſſent, in eo loco conſtituti. Ex quibus apparet eos immortalitatem animæ non ignoraſſe: ſed à Satana perſuaſos, alio transferendos, vbi viuerent genio indulgentes quemadmodum ante obitum faciebant. Atque vt facilius perſuaderet eis certa eſſe quæ diceret, interdum (permittente Deo) Principis alicuius defuncti formam capiebat, qui ſignificaret ſe in alio regno nunc beate viuere, magno cum apparatu & alacrem, qualem ipſimet conſpicere poterant. Eam ob cauſam faſcinati iſti Indi maiorem curam in condendis ſepulchris quam in vlla alia re, adhibebant. Hæc porro communis eſt ſepeliendi Principes in multis regionibus Peruanis conſuetudo: tametſi in nonnullis ſit diuerſa. Hiſpani multas eiuſmodi ſepulturas valde diuites inuenerunt: ſed longe plures adhuc tectæ latent.*

Peruanos valde induſtrios eſſe aurifabros.

ANTEQVAM Peruani ſub Ingarum imperium redigerentur, ea induſtria & politie quam nunc habent, deſtituebantur, vt ab ipſiſmet incolis intelleximus. Sed poſt quam Ingæ, hoc eſt, ſupremi illi Peruani regni Principes ipſis dominati ſunt, politiores & cultiores ſunt redditi. Nam Ingæ illi valde delectabantur ornatiore ſupellectile, ſtatuis, & vaſis egregie fabrefactis: eam ob cauſam aurifabrorum officinas variis Regni ſui locis inſtituerunt, qui aurum & argentum in varias formas elaborarent. Et certe conſpecta ſunt vaſa ab ipſis fabrefacta tanta arte & induſtria, vt quotquot ea viderunt non potuerint non admirari; eoque magis, quod pauca inſtrumenta habeant, & exiguum apparatum ad ea quæ cum facilitate quadam elaborant, peragenda.

Occupato ab Hiſpanis eo Regno, conſpecta ſunt elegantia & admiranda vaſa de quibus (inquit Petrus Cieca primæ partis Chronici Peruani cap. CXIIII) ſileo, quoniam ipſe non vidi. Illud tamen (pergit) affirmare poſſum, conſpexiſſe me illos duorum æreorum fragmentorum, & duorum aut trium lapidum nigrorum adminiculo, vaſa, fonticulos, candelabra tam affabre confeciſſe, vt noſtri aurifabri cum omnibus ſuis inſtrumentis ornatiora conficere vix poſſent. Ad metalla porro liquanda, duntaxat fornacula vtuntur ex luto conſtructa, in qua carbones poſiti incenduntur à viris circum fornaculam diſpoſitis, qui loco follium, arundinibus cauis flatu ignem excitant, vt materia vrceis impoſita liqueſcat, quam deinde eximentes, fabrorum præfectis tradunt.

Guaynacapam tradunt in theſauris ſuis habuiſſe aureas ſtatuas Gigantum magnitudine, ſed intus inanes, ex auro præterea & argento conflatas formas quadrupedum, auium, arborum & herbarum in ſuo regno naſcentium, ſimiliter omnis generis piſcium, vel quos mare regnum ſuum alluens vel flumina per illud labentia alerent. Addunt inſuper, Ingas hortum quendam poſſediſſe in inſula quadam circa Punam, in quam nauigabant à curis ſoluti, vt genio indulgerent, cuius herbæ, flores, arbores ex auro & vrgento conflatæ eſſent. Hoc certum eſt, aurifabros iſtos, ſtatuas, idola, vaſa, clenodia, breuiter quæcunque ab ipſis requirerentur, elaboraſſe, ad ſua templa exornanda.

In inſula Ferri, quæ vna ex Canariis eſt, nullam eſſe aquam potui idoneam, præter eam quæ ex vnica arbore deſtillat.

ADMIRANDVM quoddam Naturæ arcanum in Ferri inſula, è Canariis, quas Fortunatas nonnulli appellant, vna obſeruatum eſt, cuius omnes qui de ea Inſula ſcripſerunt recentiores, mentionem faciunt. Nempe iſtic arborem eſſe, quæ aquam potui idoneam ſubminiſtret non modo totius illius inſulæ incolis, ſed ipſorum etiam pecoribus & armentis neceſſariam, quandoquidem alioqui careant & fluminibus, & lacubus, & fontibus & puteis; vnde aquam potui aptam haurire poſſint. Eſt autem ea arbor, referentibus quibuſdam, mediocris altitudinis, folio iuglandis, paullo tamen maiore, cincta muro ad fontis normam ſtructo, vt aquam ex illa ſtillantem excipiat. Singulis enim diebus, binis horis ante lucem tegitur arbor denſa quadam nebula, donec exortus ſol ſuo calore nebulam diſcutiat & diſſoluat: toto autem illo tempore quo nebula arborem inumbrat & obtegit, exſudat illa, atque ex trunco, ramis, & foliis multam aquam præbet, in lacunam illam circum arborem factam guttatim ſtillantem, quæ valde ab excellentia, præſtantia & bonitate commendatur.

Occupata porro ab Hiſpanis primum ea inſula, valde admirabantur, ſe neque flumina, neque fontes, neque puteos inuenire: interrogati autem incolæ, vnde aquam peterent, reſpondebant, ſe pluuialem in quædam vaſa colligere ad vſum neceſſariam, prius tamen admiranda illa arbore harundinibus, & alia materia contecta, vt facilius Hiſpanos eiicerent, non reperientes aquam dulcem in tota inſula. Sed fraus detecta fuit à muliere, cum qua Hiſpanus quidam conſuetudinem habuit. Is rem vt erat, ſtatim Tribuno ſuo aperit: ille ridere & fabulam cenſere: nihilominus, arborem detegere iubens, non fabulam, ſed rem veram eſſe experitur. Sed Primates incolę, intelligentes à muliere proditum aquæ arcanum, clam illam tollendam curarunt. Ouiedus etiam rem certam eſſe ſcribit, tametſi arborem vidiſſe negat, cum ter in eam inſulam appulerit, iter in Americam inſtituens.

Quidam pluuialiam Plinij eſſe cenſent, in qua ſcribit Lib. VI. Naturalis Hiſt. cap. XXXII. non eſſe aquam niſi ex imbribus: Nonnulli vero, ipſius Ombrion, in qua arbores ſimiles Ferulæ, ex quibus aquæ exprimantur, ex nigris amara, ex candidioribus potui iucunda.

SPECIAL 87-B
Folio 24737
G bound w:
159 87-B 24738
A514 87-B 24838
1594